



FORSVARET
Forsvarets høgskole

Bevæpning av P-8A Poseidon i krise

Hvilken bevæpning er hensiktsmessig for norske maritime patruljefly i en sikkerhetspolitisk krise i Arktis?

Stein Erik Gullvik

Masteroppgave
Forsvarets høgskole
vår 2021

Forord

Denne masteroppgaven marker slutten på to innholdsrike år ved Forsvarets høyskole. Jeg er takknemlig for muligheten til å fordype meg i interessante temaer, og for å ha fått anledning til å ta til meg ny kunnskap. Det har vært en glede å få lov til å ta et dypdykk i tematikken omkring maritime patruljefly, men samtidig har det vært tidvis utfordrende og krevende.

Jeg vil takke min kjære familie, som har tatt støytene når jeg har sjonglert masteroppgave, jobb, familie, og covid-restriksjoner. Jeg vil også rette en takk til min nærmeste sjef, uten hans velvilje og støtte hadde denne reisen bydd på en langt mer ujevn vei.

Jeg er takknemlig for at respondentene har tatt seg tid i en travel hverdag for å tålmodig svare mine spørsmål. Det har beriket oppgaven, men mest har jeg fått en langt større innsikt og forståelse.

Til slutt vil jeg rette en takk til min veileder Ole Jørgen Maaø som har gitt meg støtte, råd og korrekturlesing når det var behov for det.

Stein Erik Gullvik

Jessheim

Mai 2021

Sammendrag

De norske maritime patruljeflyene gjennomfører daglig oppdrag over arktiske farvann. Flyene har en klar oppgave i fred med å fremskaffe informasjon til et strategisk beslutningsgrunnlag. I krig vil en av de viktigste oppgavene være å gjennomføre antiubåt-krigføring til støtte for allierte operasjoner, for eksempel ved beskyttelse av forsterkninger som ankommer på kjøl.

I denne oppgaven har jeg undersøkt hva som er hensiktsmessig bevæpning for Norges nye patruljefly, P-8A Poseidon, hvis de skal benyttes i en sikkerhetspolitisk krise i arktiske farvann. For å svare dette spørsmålet har jeg behandlet tre forskningsspørsmål. Først undersøkte jeg det norske handlingsrommet i en maritim sikkerhetspolitisk krise i Arktis. Her spiller den norske balansepolitikken og en tiltagende stormaktsrivalisering inn, og påvirker det nasjonale handlingsrommet. Deretter utforsket jeg de historiske grunnene for dagens bevæpning av flyene. Hvilke oppdrag, både fra allierte og nasjonal side, har dannet grunnlag for bevæpning av flyene? Til slutt ble trådene samlet i et avsluttende spørsmål om behovet for en bevæpnet P-8 i en sikkerhetspolitisk krise. Her har jeg i lys av det nasjonale handlingsrommet og de historiske linjene drøftet hvordan en bevæpnet P-8 kan utnyttes i en sikkerhetspolitisk krise.

Funnene peker på at en bi-lateral konflikt mellom Norge og Russland er lite sannsynlig. Det asymmetriske styrkeforholdet mellom landene, og økt alliert nærvær i nord som følge av stormaktsrivalisering, fører til at norske myndigheter trolig vil søke å multilateralisere en konflikt i en tidlig fase. Norske myndigheter vil trolig også be om støtte fra nære allierte som USA og Storbritannia, før NATO involveres. Samtidig kan nettopp stormaktsrivaliseringen føre til en konflikt mellom stormaktene, hvor Norge blir en part på grunn landets geostrategiske plassering.

Funnene peker også på at flyene i en nasjonal kontekst vil bidra i de lavere sjikt av en krise. Som en del av en alliert operasjon kan flyene derimot delta i et større spenn av kriseskalaen. Videre peker funnene på klare linjer gjennom historien når det gjelder bevæpning av flyene. Flyene er bevæpnet for antiubåt-krigføring, men har ikke blitt utrustet med andre våpentyper. Funnene peker her på en sammenheng med fokuset på overvåking over og under vann. Bevæpning med antioverflate-missiler kan til tross for dette gi norske myndigheter et større handlingsrom, men kan kreve endret bruk av flyene. Spørsmålet som gjenstår er om nytten slike missiler kan gi, veier opp for en mulig reduksjon i evne til daglige overvåkning?

Summary

The Norwegian maritime patrol aircraft carry out daily missions over Arctic waters. The aircraft have a clear task in peace time, providing information in support of strategic decision making. In war, one of the most important tasks will be to conduct anti-submarine warfare in support of Allied operations, for example by protecting transatlantic reinforcements.

In this thesis, I have investigated the appropriate armament for Norway's new patrol aircraft, the P-8A Poseidon, if they were to be used in a security crisis in Arctic waters. To answer this question, I have studied three research questions. First, I examined the Norwegian room for maneuver in a security crisis in the maritime domain in the high north. The Norwegian policy of balancing between Russia and the Western powers and the reemerging great power struggle have influenced Norway's ability to act in a conflict below the threshold of war. Secondly, I explored the historical reasons for today's armament of maritime patrol aircraft. What missions, both allied and Norwegian, have formed the basis for today's armament of the aircraft? In the concluding question, I have considered the Norwegian decision space along historical lines. I have discussed how an armed P-8A can be utilized in a security crisis, and specifically: What describes the need for an armed P-8A in a security crisis?

The findings indicate that a bi-lateral conflict between Norway and Russia is less than likely. The asymmetric power balance between the countries, and increased Allied presence in the high north, leads Norwegian authorities to seek to multilateralize a conflict at an early stage. The Norwegian authorities will also probably ask for support from close allies such as the United States and the United Kingdom, before involving NATO. At the same time, the great power rivalry can lead to a conflict between the great powers, which might include Norway due to the country's geostrategic position.

The findings also indicate that, in a Norwegian context, the aircraft will contribute to the lower levels of a crisis. As part of an allied operation, however, the aircraft can participate in a crisis at a higher level. Furthermore, the findings point to clear historic lines when it comes to arming the aircraft. The patrol aircraft are armed for anti-submarine warfare, but have not been equipped with other types of weapons. The findings point to a connection with the focus on surveillance above and below water. Arming with anti-surface missiles can nevertheless give Norwegian authorities more leeway but may lead to a mission change for the aircraft. The question remains whether the benefit such missiles can provide outweighs a possible reduction in the daily surveillance mission.

Innholdsfortegnelse

Forord	III
Sammendrag	IV
Summary	V
Innholdsfortegnelse	VI
1 Innledning	1
1.1 TEMA	2
1.2 PROBLEMSTILLING	3
1.3 METODE OG KILDER	5
1.4 BEGREPER OG FORKORTELSER.....	8
2 Teori	10
2.1 NORGES STRATEGISKE PLASSERING	10
2.2 BALANSEPOLITIKKEN	11
2.3 SIKKERHETSPOLITISK KRISE	13
2.4 MARITIME PATRULJEFLY SOM VERKTØY I KRISEHÅNDTERING	17
2.5 OPPSUMMERING	22
3 Hva er det norske handlingsrommet i en maritim sikkerhetspolitisk krise i Arktis?	23
3.1 STORMAKTSRIVALISERING I NORD	23
3.2 RUSSLAND OG NORGE	26
3.3 NORGE SOM NATO I NORD	28
3.4 DELKONKLUSJON	32
4 Hva har formet dagens bevæpning av norske maritime patruljefly?	35
4.1 EKSTERNE FORVENTNINGER	35
4.2 INTERN BEGRENSING	37
4.3 I ORIONS TID OG VIDERE.....	39
4.4 DELKONKLUSJON	41
5 Hvordan kan P-8 med bevæpning anvendes i en sikkerhetspolitisk krise?	43
5.1 NORSKE MARITIME PATRULJEFLY SOM EFFEKTOR FOR NASJONALE OG ALLIERTE OPERASJONER	43
5.2 BRUK AV VÅPEN FRA NORSKE PATRULJEFLY SOM EFFEKTOR	47
5.3 DELKONKLUSJON	53
6 Konklusjon	56
7 Litteraturhenvisninger	61
Vedlegg A: Intervjuguide	70
Vedlegg B: Samtykkeerklæring	75
Vedlegg C: Godkjenning fra forsvarrets forskningsnemd	78
Vedlegg D: Godkjenning fra NSD	80

1 Innledning

Luftforsvarets 333 skvadron har operert maritime patruljefly uavbrutt siden 1942. I løpet av disse årene har skvadronen operert en rekke forskjellige flytyper, og i dag er skvadronen utrustet med P-3 Orion. Norge skal erstatte de aldrende P-3 og DA20 Jet Falcon med P-8A Poseidon, og skvadronen vil motta de første flyene i 2022.¹ Med denne oppgaven ønsker jeg å undersøke hvordan de nye patruljeflyene kan benyttes i maritim krisehåndtering i Arktis.

I forbindelse med den politiske prosessen rundt anskaffelse av P-8 er det divergens mellom proposisjon til Stortinget (prop. 151 S) og innstilling fra Utenriks- og forsvarskomiteen (127 S) om bruk av plattformen. Prop. 151 nevner at maritime patruljefly kan «ramme mål under vann og på overflaten» (Forsvarsdepartementet, 2016, Kapittel 5.4.7). Innstillingen fra Utenriks- og forsvarskomiteen er derimot fokusert på forlengelse av dagens konsept for bruk med P-3C/N, noe som hovedsakelig innebærer videreføring av maritim overvåkning og antiubåt-krigføring (Stortinget, 2016). Det er i disse dokumentene et gap mellom tilgjengelig og utnyttet kapasitet.

Det er relativt god forståelse av de maritime patruljeflyenes oppdrag i fredstid gjennom bidrag til et strategisk beslutningsgrunnlag. Det samme kan påstås om krigsoppdraget, hvor beskyttelse av alliert forsterkning på kjøll og bidrag til situasjonsforståelse trolig vil være flyenes hovedoppdrag (Gullvik, 2020). Dette er videre godt dekt av Endre Dahler som tok opp hvordan den norske balansepolitikken er, og har vært, premissgiver for norsk bruk av maritime patruljefly (2020). Jan Egil Rekstad har sett på P-8 i en tri-lateral sammenheng (USA, Storbritannia og Norge) i en kontekst av avskrekking, og hvordan dette påvirker Norges sikkerhetspolitiske ståsted (2018). Henning Kaagaard har berørt «Militær krisehåndtering i nordområdene» i sin oppgave, dette inkluderer Luftforsvarets bidrag i stort (2009).

Flyenes utnyttelse i en eventuell krise er derimot ikke like godt beskrevet. Bruk av maritime patruljefly i krisesammenheng er derimot ikke noe nytt, og gjennom historien har flyene deltatt i flere kriser/nasjonale operasjoner. I noen av disse har også skarpe våpen blitt benyttet, for eksempel under ubåtjakten i Hardangerfjorden i 1983. Jeg ønsker at denne oppgaven kan bidra til debatten om ytterligere bevæpning av P-8, utover en «videreføring av P-3». Dette kan hjelpe Forsvaret med å balansere de tildelte militære oppdragene til plattformen, opp mot den politiske ambisjonen og den økonomiske rammen.

¹ 717 skvadron opererer DA20 frem til flyene fases ut. P-8 vil i stort overta oppdragsporteføljen til DA20.

Det er ikke problemfritt å undersøke en slik tematikk. Når man studerer hvordan en spesifikk kapasitet kan benyttes i mulige kriser, kan man fort berøre områder som er graderte. For å unngå dette problemet vil jeg undersøke problemstillingen fra et overordnet nivå. Slik kan de taktiske og mulige graderte temaene unngås. Dette vil gjøre det mulig å beskrive rammefaktorene som påvirker bruken av flyene i et ovenfra-og-ned perspektiv, og dermed omtale *mål* og *midler*, men i stor grad utelate *metode*.

1.1 Tema

Etter Russlands ulovlige annektering av Krim har det gradvis blitt en front mellom det liberale vesten på den ene siden, og Russland på den andre. Det internasjonale klimaet ser ut til å kjølnes, og det er tiltagende stormaktsrivalisering. Denne rivaliseringen skjer også i de norske interesseområdene i Arktis, et område hvor fastlandet kun utgjør en brøkdel av arealet. Jeg vil fokusere denne oppgaven på havområdene hvor Norge høster betydelig ressurser. Her patruljerer de norske maritime patruljeflyene daglig, slik de har gjort siden 1960-tallet. Det norske Forsvaret har vaktet NATOs nordlige flanke stort sett alene. I nyere tid har derimot flere av Norges nærmeste allierte vist interesse for maritime operasjoner i Arktis, som ledd i et storpolitisk spill.

Etter Sovjetunionens oppløsning forsvant den klare eksistensielle trusselen for Norge. Det har derimot vært en resttrussel fra øst. Norges medlemskap i NATO har blitt sett på som en garanti mot russisk maktbruk mot Norge. Det kan derimot ikke hindre at kriser mellom Russland og Norge oppstår. Det har vært flere slike opp gjennom historien. I 1978 for eksempel, styrtet et sovjetisk rekognoseringsfly på Hopen. I de påfølgende dagene og ukene etter ulykken ble norske myndigheter utsatt for betydelig diplomatisk og militært press fra Sovjetunionen (Hansen, Kjølleberg, Lior, Jacobsen, & Toverud, 2015; Tamnes, 1997, s. 44–45). Et annet eksempel er fra nyere tid, i 2005 rømte den russiske fiskebåten *Elektron* fra oppbringelse med to norske fiskeriinspektører ombord. Dette utløste en omfattende norsk militær operasjon for å innbringe fartøyet. I dette tilfellet engasjerte den russiske staten seg ikke militært, før fiskebåten og de norske styrkene nærmet seg russisk farvann. Det ble dermed ikke en direkte militær konfrontasjon. Disse eksemplene belyser at selv om krig mellom Russland og Norge er svært lite sannsynlig, er det fortsatt mulig med hendelser som kan utvikle seg til sikkerhetspolitiske kriser.

Med denne oppgaven ønsker jeg å belyse hvordan de maritime patruljeflyene kan utnyttes i en eventuell framtidig sikkerhetspolitisk krise i Arktis. Før man kan diskutere dette er det nødvendig å danne seg et bilde av norske myndigheters handlingsrom i en slik krise. En krise i arktiske farvann vil involvere mange av statens virkemidler, men for patruljeflyene er dette deres primære operasjonsområde og dermed særs relevant. Det er med andre ord nødvendig å vite hvilke forhold som kan påvirke dette handlingsrommet, og hvor høyt på «krise-stigen» norske myndigheter kan være

villig til å gå. Med dette som grunnlag kan man diskutere flyenes rolle i en maritim sikkerhetspolitisk krise, og dermed også utlede og diskutere en eventuell bevæpning.

De norske maritime patruljeflyene er i dag en av få kapasiteter som daglig opererer i de nordlige farvann, og som kan bære våpen. For å forstå flyenes rolle og mulige bevæpning er det interessant å se hva som har formet valgene av bevæpning fram til i dag, og om dette også kan påvirke framtidens bevæpning. Dagens norske maritime patruljefly, P-3, er utrustet med Sting Ray torpedo og dypvannsbomber (Forsvaret, 2020b). Flyene er utrustet med to forskjellige våpen for å jakte ubåter, men ingen for å drive overflatekrigføring. Inntil nylig benyttet US Navy P-3C med en mer variert bevæpning, som inkluderte missiler mot overflatemål, torpedo, raketter, miner og dypvannsbomber (US Navy, 2020). Dette muliggjør bruk i et større spekter av operasjoner. Norske myndigheter har valgt å videreføre P-3 kapasiteten når P-8 innføres. P-8 kan i dag utrustes med Mk-54 torpedo og Harpoon kryssermissiler, men ikke bomber. Av disse våpnene vil de norske P-8 trolig kun bli utrustet med torpedo (Forsvaret, 2017; US Navy, 2018). I åpne kilder har Norge tatt del i en torpedo-bestilling i 2019, som kan knyttes til P-8-anskaffelsen. Denne bestillingen er fordelt på flere leverandører. I kontrakten for søkehodet til torpedoene, er Norges del av denne bestillingen tre prosent («MK54 Option Year 1 Award | Ultra», 2019) (The Department of Defense, 2019a, 2019b). I lys av dette kan man stille spørsmål om antall våpen, om valg av bevæpning, eller hvordan valgt bevæpning skal benyttes?

Utviklingen av langtrekkende presisjonsmissiler har kommet langt de siste årene, og Ørjan Askvik har drøftet hvordan dette påvirker Norge (2015). Denne utviklingen skjer også i det maritime domenet. Det norskproduserte missilet *Joint Strike Missile* (JSM) har både land- og sjømålskapasitet. Dette missilet skal benyttes av norske F-35, og kan trolig også integreres på P-8 (Dalløkken, 2017, 2019). USA har i en årrekke benyttet sjømålsmissilet Harpoon på sine maritime patruljefly. For P-8 ønsker US Navy i framtiden å benytte *Long Range Anti-Ship Missile* (LRASM) (Gady, 2020; U.S. General Services Administration, 2020; US Navy, 2018). Det er til slutt interessant å undersøke om en slik kapasitet bør være en del av den norske verktøykassen.

1.2 Problemstilling

Valget av tematikk var nesten selvsagt for meg. Med 13 års tjeneste på P-3, fram til 2015, har jeg et klart indre bilde av hva som er disse flyenes oppdrag og bevæpning. Med nye maritime patruljefly åpner deg seg en anledning for å diskutere hvordan de nye flyene kan bevæpnes. Jeg har også lyst til å utforske hvordan flyene med bevæpning kan utnyttes i kriser i arktiske farvann, som er flyenes primære operasjonsområde. For å undersøke denne tematikken blir oppgavens problemstilling:
Hvilken bevæpning er hensiktsmessig for norske maritime patruljefly i en sikkerhetspolitisk krise i Arktis?

Jeg vil ikke berøre overordnede/normale trekk ved krisehåndtering, som eskalering, forhandling og diplomati. Dette faller under den «politiske sfæren», og handler om å kontrollere og styre en krise. Jeg vil heller se konkret på hva flyene kan bidra med i en krise som en kapasitet, og hvilket handlingsrom som er tilgjengelig for å bruke flyene i en sikkerhetspolitisk krise.

I de siste årene har det vært en betydelig utvikling innen missilteknologi. De norske P-3 har derimot kun vært utrustet med antiubåt-våpen. Selv om det også er andre våpentyper som kan brukes av slike fly, vil jeg avgrense oppgaven til luftleverte antioverflate-missiler og antiubåt-våpen.

For å unngå å berøre gradert informasjon vil jeg utforske problemstillingen fra et overordnet nivå. Dette medfører også at jeg ikke vil sammenligne tilgjengelige våpen, men heller se på hvilken effekt ulike våpentyper kan gi i en krisehåndtering. Problemstillingen må også avgrenses slik at det blir mulig å gjennomføre dette som et forskningsprosjekt innenfor tildelte ressurser. Jeg vil benytte tre forskningsspørsmål for å besvare problemstillingen.

For det første er det nødvendig å avklare det nasjonale handlingsrommet i en eventuell krise i Arktis. Dette vil ikke være P-8 spesifikt, men vil sette føringer for de fleste militære ressurser. Siden P-8 er en av få norske militære kapasiteter som opererer i arktiske farvann, vil dette handlingsrommet direkte påvirke hvordan P-8 vil bli brukt av norske myndigheter. For å belyse dette stiller jeg følgende spørsmål: *Hva er det norske handlingsrommet i en maritim sikkerhetspolitisk krise i Arktis?* Dette spørsmålet vil belyse stormaktsrivaliseringen, norsk balansepolitikk og forholdet til Russland.

Deretter er det interessant å se på hva som har påvirket norske myndigheters beslutning om bevæpning av flyene i en historisk kontekst, og om det er noen paralleller til i dag: *Hva har formet dagens bevæpning av norske maritime patruljefly?* Her vil jeg belyse eventuelle interne og eksterne faktorer som har påvirket bevæpningen. Dette vil være viktig fordi jeg ikke har tilgang til gradert informasjon som eksplisitt kan forklare valg av bevæpning. Jeg blir dermed nødt til å utlede valgene av bevæpning gjennom flyenes historiske oppdrag. Dette kan kaste lys over hvilken effekt man ønsker fra de norske patruljeflyene, og belyse valgene for bevæpning av P-8.

Til slutt vil jeg undersøke hvordan bevæpning av Norges nye maritime patruljefly kan bidra i en krise gjennom det siste spørsmålet: *Hvordan kan P-8 med bevæpning anvendes i en sikkerhetspolitisk krise?* Dette spørsmålet vil se på hvordan flyene kan anvendes for å gi effekt i en krise i Arktis. I tillegg vil spørsmålet belyse hvordan bevæpning med antioverflate-våpen og antiubåt-våpen kan utnyttes, og hvilke ulemper et slikt valg av bevæpning kan medføre.

1.3 Metode og kilder

Dette delkapitlet beskriver forskningsmetoden som jeg har lagt til grunn for arbeidet med denne oppgaven. Her vil også kildene bli presentert og til slutt vil jeg belyse forhold som kan påvirke gyldighet og pålitelighet til funnene i oppgaven.

Problemstillingen er utforskende og jeg valgte å benytte en kvalitativ metode, med en induktiv tilnærming. Dette ga meg fleksibilitet til å tilpasse studien etter hvert som jeg lærte mer om temaet. Temaet som jeg ønsket å belyse er ikke dekket tidligere i særlig grad, men tematikken var ikke urørt i forskningssammenheng, og jeg bygget videre på disse arbeidene. Jeg samlet inn data hovedsakelig via intervju, etter *eliteintervju*-prinsippet, og dokumentstudie. Sekundærkildene var offentlig tilgjengelig informasjon fra statsforvaltningen, akademiske arbeider og informasjon fra fagekspertene. Jeg benyttet i noen grad nyhetsartikler som supplement.

Opgaven ble metodisk løst i to parallelle løp. I arbeidet med forskningsspørsmål en og tre var eliteintervju primærkilden til kunnskap. Disse ga et innblikk i norsk persepsjon av det sikkerhetspolitiske mulighetsrommet, slik det eksisterer i dag, og hvordan maritime patruljefly kan anvendes. For å belyse tematikken måtte interessentene både inneha en sikkerhetspolitisk forståelse, og kunnskap til maritime fly og deres operasjoner. Skriftlige kilder ble benyttet for å supplere, nyansere og triangulere funn.

I det andre forskningsspørsmålet undersøkte jeg de historiske grunnene for bevæpning av de norske maritime patruljeflyene. Jeg benyttet primært dokumentstudie som metode i dette arbeidet. For å supplere og validere dokumentstudien berørte en del av intervjuene denne tematikken.

Muntlige kilder

Som en del av det innledende arbeidet med prosjektet ble flere former for intervju vurdert. Tematikken krevde at respondentene både har inngående kunnskap om norsk sikkerhetspolitikk og operasjonene til maritime patruljefly. Dette er en spesiell kombinasjon som reduserer antall mulige intervjukandidater betraktelig, og som ledet meg til å benytte eliteintervju. For å finne intervjukandidater ble det naturlig å se til «policy-nivået» i Forsvarsdepartementet og den øverste ledelsen i Forsvarets operative hovedkvarter. Etter samråd med kollegaer i Forsvaret ble en liste over mulige kandidater utarbeidet. På grunn av begrensningene som fulgte av Covid-19, og tilgjengelig tid til rådighet for prosjektet, ble det et reduserte antall interessenter jeg fikk anledning til å intervju.

Under følger en presentasjon av respondentene:

Respondent A har i en rekke år arbeidet ved Forsvarsdepartementet med en portefølje som blant annet omhandler forsvars- og sikkerhetspolitikk. Respondenten har vært sentralt plassert og delaktig i norsk-

alliert forsvarssamarbeid i nord, og bidro i arbeidet med anskaffelse av P-8. Respondentens perspektiver både fra det sikkerhetspolitiske policy-miljøet og anskaffelsen av de nye maritime overvåkningsflyene, gir et godt grunnlag for å uttale seg om flyenes betydning for og bruk i Norge.

Lars Christian Aamodt ble i 2017 utnevnt til generalmajor og nestkommanderende ved Forsvarets operative hovedkvarter (FOH). Han har bakgrunn som flyger på F-16 og har tidligere ledet Luftoperativt inspektorat (LOI). Utover dette har han gjennomført en mastergrad i *Resource and Security Strategy* ved *National Defense University*. Med erfaring fra F-16 og LOI har han god forståelse for luftmaktens anvendelse. Kombinert med den fellesoperative forståelsen som kommer med tjeneste ved FOH, er han godt kvalifisert for å vurdere rollen de maritime patruljeflyene har for Norge.

Sverre Engeness er kontreadmiral og har siden 2017 vært sjef for operasjonsstaben ved Forsvarets operative hovedkvarter. Han ble uteksaminert fra Forsvarets stabsskole i 2000 og *National Defense University* i 2008. Admiralen har bred erfaring både fra operativ- og stabstjeneste i Sjøforsvaret og fellesmiljøet. Dette inkluderer sjef for ubåtvåpenet og sjef for Kystvakten. Med sin fellesoperative tjeneste og bakgrunn fra ubåt og kystvakten er han godt kjent med 333 skvadronens bidrag til forsvaret av Norge, både over og under vann.

Respondentene har blitt gitt mulighet for sitatsjekk.

Skriftlige kilder

I denne oppgaven har jeg støttet meg på en rekke kilder. Den viktigste skriftlige kilden var Håvard Klevbergs "*Request tango*" 333 skvadron på ubåtjakt – maritime luftoperasjoner i norsk sikkerhetspolitikk. Boken er basert på Klevbergs doktorgradsavhandling. Den gir et godt historisk innblikk i de maritime patruljeflyenes plass i norsk og alliert ramme, og hvordan de har påvirket norsk sikkerhetspolitikk (Klevberg, 2012).

Gyldighet og pålitelighet

Opgaven har identifisert en rekke funn som omhandler sikkerhetspolitiske kriser i det maritime domenet. Jeg har derimot ikke vurdert sannsynligheten for en konflikt, eller de nyansene som må vurderes i hvert enkelt krisetilfelle. Funnene vil derfor trolig ikke gi en direkte overførbarhet til praktisk norsk krisehåndtering. Funnene fra empirien kan derimot si noe om ønsket handlemåte, gitt oppgavens overordnede forutsetninger. Samtidig må funnene ses som et øyeblikksbilde av dagens oppfattelse av situasjonen. Med alliert interesse i nordområdene som variabel, er det ikke sikkert funnene kan generaliseres fram i tid. Dette til tross for at det eksisterer enkelte historiske paralleller.

Opgaven har sett på maritime patruljefly i en krise. Til tross for dette er funnene fra forskningsspørsmål én trolig generelt overførbart til forståelse av norske myndigheters handlingsrom.

Dette fordi oppgaven er tett knyttet til *balansepolitikken*, og dermed koblet til utøvd nasjonal politikk. Videre er funnene om de norske maritime patruljeflyene koblet til dette materiellets egenskaper, men kan i noen grad overføres til andre deler av Forsvarets struktur. Dette er hovedsakelig basert på at Forsvaret generelt ikke er dimensjonert for å alene møte en større aggresjon fra Russland. Derfor vil noen utfordringer være lik på tvers av Forsvaret. Det bi-laterale styrkeforholdet mellom Russland og Norge vil trolig ikke endre seg nevneverdig framover. Derfor kan trolig funnene som omhandler bruk av flyene, overføres et stykke fram i tid.

Den interne gyldigheten kan bli påvirket av flere faktorer. Forfatteren har selv lang erfaring fra operasjoner med maritime patruljefly, med 13 års tjeneste som flyger ved 333 skvadron. I tillegg har jeg deltatt i arbeidet med å innføre P-8 i Luftforsvaret. Det har vært naturlig å dele av denne erfaringen, som eksempel for å sette teori inn en kontekst av maritime patruljefly. Det er alltid en risiko for at dette vil medføre bias og forvrengte funnene. For å motvirke dette har jeg benyttet personell med god kjennskap til fagfeltet, som har bidratt med en uformell fagfelle vurdering.

De muntlige kildene er innenfor et relativt lite miljø, til tross for at den ene sitter i policymiljøet og de andre i et fellesoperativt hovedkvarter. De kan ha et sammenfallende syn med risiko for lav spredning i empirien, men dette viste seg å være en uberettiget bekymring. På den andre siden er det nettopp dette personellet som vil medvirke direkte i bestemmelsen av policy og militære handlemåter i en eventuell krise. Slikt sett blir liten spredning mindre relevant, siden jeg ikke har vurdert mulige politiske faktorer i forbindelse med en krise. Jeg har i liten grad undersøkt synspunktene til Russland og Norges allierte, slikt sett har oppgaven belyst et nasjonalt standpunkt. Utover dette benyttet jeg ikke interessenter fra lavere i nivå i Forsvaret, oppgaven kan derfor være vektet mot et fellesoperativt fokus, og inneholde syn som ikke er forankret i hver enkelt forsvarsgren.

Omfanget av det akademiske materialet om maritim luftmakt er begrenset. Boken *Request Tango* av Klevberg (2012) er basert på hans doktorgradsavhandling om temaet. Den historiske delen av denne oppgaven støttet seg på hans avhandling. Store deler av *Request Tango* har benyttet seg av arkivkilder, som ikke er lett tilgjengelig. Jeg har i den grad det har vært mulig benyttet de opprinnelige kildene, eller supplert med andre kilder. Til tross for dette vil deler av funnene være forankret i Klevbergs arbeid alene, selv om supplerende sekundærkilder har blitt benyttet, og intervjuobjektene i en viss grad har validert funnene.

Selv om eliteintervju metodisk er velprøvd, har ikke forfatteren nevneverdig erfaring med en slik arbeidsform. Til tross for en god mal og veiledning, har jeg bygget erfaring underveis i intervjuprosessen. I tillegg har intervjuene blitt gjennomført i forskjellig kontekst, hovedsakelig for å imøtekomme covid-restriksjoner. Ett ble gjennomført i respondentens kontor, et annet foregikk i et offentlig tilgjengelig møterom og ett ble gjennomført som videomøte. Dette kan ha ført til en risiko for ubevist vektning av deler av empirien, til tross for bevissthet rundt problemstillingen.

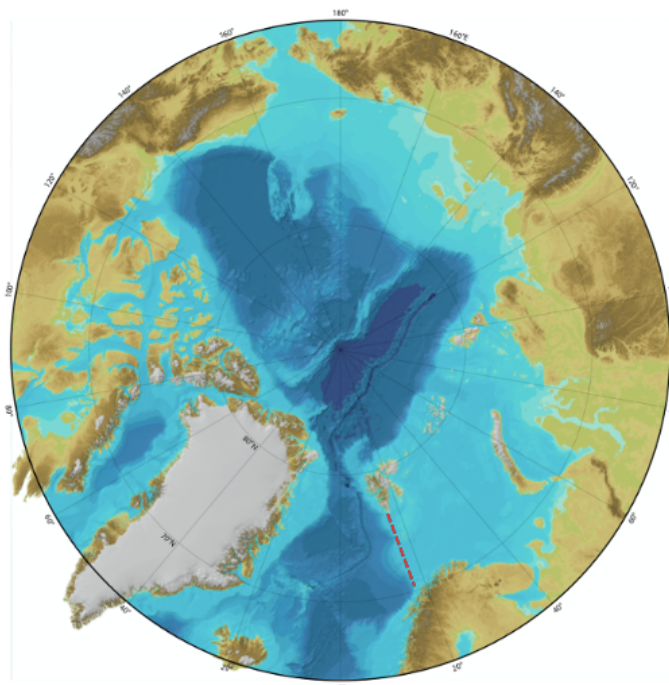
1.4 Begreper og forkortelser

Dette delkapitlet vil definere og forklare de mest brukte begrepene og forkortelser, som jeg har benyttet i oppgaven. Kapittel to vil ellers omtale andre sentrale begreper, som inngår i oppgavens teoretiske fundament. Disse er ikke nevnt her.

Arktis og nordområdene – disse begrepene har noe forskjellig definisjon av geografisk utstrekning. Når det gjelder de havområdene som faller innunder Norges interesseområder er de sammenfallende. Interessentene og oppgaven bruker begrepene om hverandre. I denne oppgaven vil jeg løselig definere disse som de kystnære farvann og fjorder langs Norge, havområdene i det nordlige Atlanterhavet, Barentshavet og Polhavet på den vestlige halvkule.

GIUK gap – en tenkt linje mellom Grønland, Island og Storbritannia. Dette området er et naturlig skille mellom det nordlige og sentrale Atlanterhavet, og har blitt brukt som et «kanaliserende terreng», i maritim sammenheng.

Bear gap – en tenkt linje mellom sydspissen av Svalbard, Bjørnøya og Troms. Dette markerer også grovt kanten mellom det grunne plataet i Barentshavet og det dype Atlanterhavet. Området er relativt innsnevret og kan brukes for å detektere overflatefartøy, undervannsbåter, eller luftfartøy som forsøker å entre Atlanterhavet fra Barentshavet. Se Figur 1.



Figur 1 Oversiktsbilde over havdybder i Arktis. Den røde stiplede linjen angir *Bear Gap*. Kartkilde: International Bathymetric Chart of the Arctic Ocean.

ISR – Intelligence, Surveillance & Reconnaissance (Etterretning, overvåkning og rekognosering). Et samlebegrep for roller som har til hensikt å innsamle informasjon som bistand i utviklingen av beslutningsgrunnlag. Maritime patruljefly kan med sine sensorer gjennomføre slik innsamling både over og under vann. Uformelt omtales slik aktivitet som *innsamling*.

Joint ISR (JISR) – «en samhandlingsrettet aktivitet mellom etterretningsfunksjonen, operasjonsfunksjonen og planfunksjonen i en militær stab for å sikre synkronisert og koordinert bruk av tilgjengelig sensor kapasitet og informasjon og for å gi raskere og bedre beslutningsgrunnlag på alle kommandonivåer.» (Forsvaret, 2019).

E-valuta – etterretningsdata eller etterretningsprodukter brukes i byttehandel mellom to eller flere aktører. Et eksempel er Norges bytte av etterretningsdata fra ISR-operasjoner mot teknisk materiell fra USA.

Sensorhorisont – synsrekkevidde, både visuelt og elektromagnetisk, er begrenset av jordens krumning. Elevering av sensoren vil gi bedre rekkevidde. Generell formel for utregning av radarrekkevidde i nautiske mil: $1,23 \times \sqrt{\text{sensorhøyde i fot}}$.

Antiubåt-krigføring (Anti-Submarine Warfare – ASW) – «Hensikten med ASW er å hindre fienden i å utnytte sine undervannsbåter på en effektiv måte. Antiubåt-krigføring omfatter alle midler som kan sette oss i stand til å oppdage, klassifisere, lokalisere, avskrekke, unnvike eller ødelegge en motstanders undervannsfartøyer.» (Forsvaret, 2015).

Antioverflate-krigføring (Anti-Surface Warfare – ASuW) – «Anti-overflate krigføring har til hensikt å bekjempe en motstanders overflatestyrker eller hindre effektiv utnyttelse av disse, og kan være offensiv eller defensiv. Det kan omfatte stridsmidler i alle dimensjoner; altså under, over og på vannet, samt fra land. ... luftplattformer med avstandsleverte anti-overflate missiler, vil kunne forsterke konsentrasjonen av ildkraft og øke den operative sjefens manøvreringsrom.» (Forsvaret, 2015).

Luftforsvar (air defense) – Et luftforsvarssystem består av varslingsjeneste primært i form av radarstasjoner, luftvern, og jagerfly. Varslingsjenesten kan også dirigere jagerfly mot luftmål.

2 Teori

Dette kapitlet vil gi en teoretisk ramme for resten av oppgaven. Innledningsvis vil det bli redegjort for Norges geostrategiske plassering, før balansepolitikken adresseres og det norske handlingsrommet omtales. Dette handlingsrommet vil gå igjen i teoridelens øvrige delkapitler. Til slutt vil egenskapene og rollene til maritime fly belyses fra et doktrinelt nivå. Her vil jeg også benytte forfatterens egen erfaring fra operasjoner i Arktis med slike fly.

2.1 Norges strategiske plassering

Norges geostrategiske «tomteverdi» har variert, ofte betinget av Kolahalvøya og det nordlige Atlanterhavets betydning for Sovjetunionen/Russland og våre allierte. Ved slutten av den kalde krigen var Norge lokalisert i et viktig «frontavsnitt» med grense til en av de viktigste sovjetiske flåtebasene. I sovjetisk syn falt deler av Norge og Atlanterhavet inn under et fremskutt forsvarsområde for Kolahalvøya, og den ubåtbaserte nukleære andreslagsevnen. For våre allierte var det vår nærhet til Atlanterhavet og beskyttelse av sjøverts forbindelseslinjer (SLOC)² som ble verdsatt. I tillegg ble det nordlige Atlanterhavet et «basseng», hvor den russiske marinen kunne «snøres inn» (Gjelsten, 2010; Tamnes, 2019).

Etter «murens fall» ble Barentshavet kanskje enda viktigere for Russland. Når den konvensjonelle militærmakten ble bygget ned eller forfalt, økte viktigheten av den nukleære andreslagsevnen på Kola. Også på kontinentet ble det store endringer når de sovjetiske randstatene ble demokratisert, og flere ble medlemmer av NATO. Russland arvet en «front» til Sentral-Europa med svært redusert strategisk betydning. Dette forsterket det russiske fokuset i nord (Gjelsten, 2010).

Når trusselen fra «Øst» opphørte for Sentral-Europa, ble betydningen av Norges flankeposisjon, og det nordlige Atlanterhavet sterkt redusert for vestmaktene. Det amerikanske hegemoniet etter den kalde krigen som solo-supermakt, og ørkenkriger, flyttet fokuset vekk fra norske nærområder. Norske myndigheter mistet ikke synet av Russland, som den største sikkerhetspolitiske utfordringen. Til tross for norske forsøk på rette fokuset «nordover» fra 2008, var det først etter den ulovlige annekteringen av Krim, at NATO på nytt vekket fokuset på «nordflanken» (Gjelsten, 2010; Tamnes, 2019; Utenriksdepartementet, 2017).

² Sea Lines of Communications

For Norge er en konflikt på fastlandet tett knyttet til Atlanterhavspaktens artikkel V. Forsvarskonseptet i langtidsplanen for forsvarssektoren, viser til at Forsvaret må ha en «troverdige evne til å forsvare landet med nasjonale kapasiteter», som sammen med NATOs sikkerhetsgaranti skal avskrekke et angrep på Norge (Forsvarsdepartementet, 2020, s. 26). På den andre siden er de norske interesseområdene på havet langt større enn det norske landarealet, men av Forsvarets kapasiteter er det et begrenset antall som effektivt kan operere i disse områdene. Samtidig utgjør utnyttelse av ressursene i disse havområdene en betydelig del av norsk verdiskapning. Ekspertgruppen for forsvaret av Norge har i *Et felles løft* pekt på at disse havområdene faller inn under en fremskutt russisk forsvarssone (Tamnes et al., 2015). Det er i dette rommet en økende stormaktsrivalisering foregår. Dette har på nytt aktualisert Norges geostrategiske plassering.

2.2 Balansepolitikken

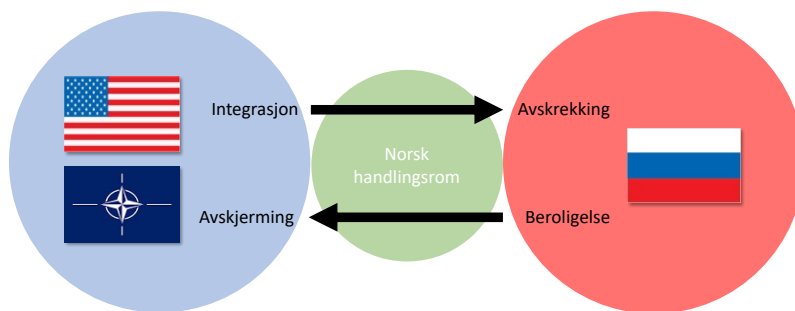
Da valget etter andre verdenskrig ble mellom et liberalt vesten og et sovjetisk regime i øst, så norske myndigheter vestover. Folkeretten og et kollektivt forsvar ble grunnsteinene for norsk sikkerhetspolitikk. Samtidig som vestmaktene ble Norges sikkerhetsgaranti, ønsket ikke norske myndigheter å provosere Sovjetunionen unødvendig. Norske myndigheter ville forsikre sin nabo i øst om at norsk territorium ikke ville bli et springbrett for en alliert offensiv. Norsk balansegang i forhold til Sovjetunionen beskrives med Holsts kjente begrepspar *avskrekking* og *beroligelse* (Hilde, 2019; Holst, 1966).

Norske myndigheter ønsket lavspenning i nord, og balanserte mellom avskrekking og beroligelse ovenfor Sovjetunionen. Denne politikken krevde også en balansegang med Norges allierte. Tamnes' begrepspar *avskjerming* og *integrasjon* beskriver hvordan norske myndigheter forholdt seg til de allierte, som et vekselvirkende forhold til balansepolitikken ovenfor Sovjetunionen. Her var de selvpålagte restriksjonene et sentralt norsk virkemiddel, hvor allierte operasjoner fra Norge ble ilagt operasjonsbegrensninger for å ikke provosere naboen i øst (Moen, 1998; Tamnes, 1987, 2019). Det er i dette rommet mellom stormaktene at småstaten Norge søker handlingsrom. Et rom som trolig vil reduseres ved høy spenning i nord, og direkte konfrontasjon mellom stormaktene.

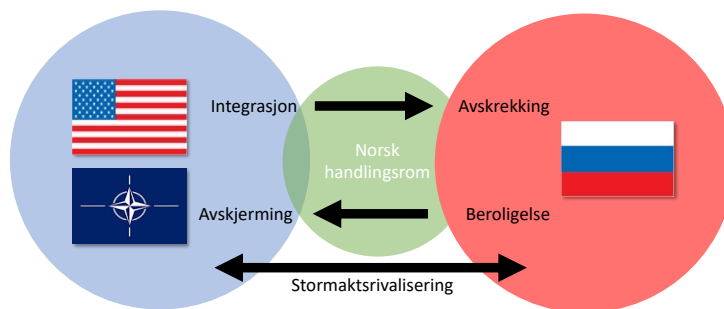
Det er en sammenheng mellom politikken ovenfor de allierte, og naboen i øst. Integrasjon av allierte, kan forsterke avskrekkingseffekten ovenfor Sovjetunionen, og Russland i dag.³ Det samme kan sies å

³ Avskrekkingseffekten kan oppnås gjennom nektelse (*deterrence by denial*) eller mulig straff (*deterrence by punishment*), eller en kombinasjon av disse. Beroligelse (*offering assurances*) kan også påvirke dette forholdet. Se for eksempel Mazarr (2018) «Understanding Deterrence». I norsk sikkerhetspolitikk har nasjonal forsvarsevne i stort utgjort nektelsesdimensjonen, og alliert bistand har bidratt med straffedimensjonen.

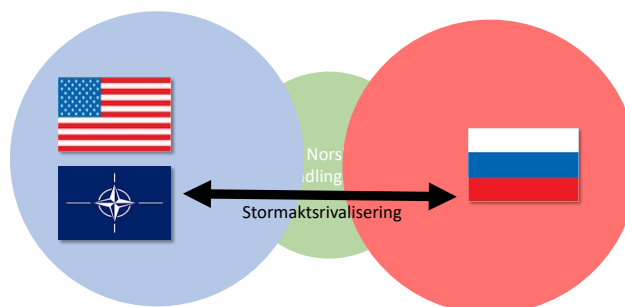
gjelde for den andre delen av begrepsparene, avskjerming og beroligelse. I sum skal disse gi lavspenning i norske interesseområder, og dermed også påvirke handlingsrommet til staten Norge. Figur 2 viser hvordan begrepsparene kan påvirke hverandre, og at de er knyttet til det norske handlingsrommet, gitt lav spenning i de norske interesseområdene. Med økt spenning i nord, kan det norske handlingsrommet bli påvirket. Figur 3 viser hvordan dette rommet kan bli redusert. Både i form av direkte reduksjon, illustrert med rød overlapping, men også hvor norske hensyn må balanseres med allierte hensyn. Ved en oppfattet følelse av aggresjon fra øst, kan *integrasjon-avskrekking* dimensjonen bli mer dominerende enn *avskjerming-beroligelse*. Dette kan eksemplifiseres gjennom dagens økte spenningsnivå, i kjølvannet av den russiske annekasjonen av Krim. Her er det økt stormaktsrivalisering, og Norge må følge allierte sanksjoner ovenfor Russland. Figur 4 viser hvordan det norske handlingsrommet kan påvirkes hvis norsk politikk om lavspenning i nordområdene feiler. I dette tilfellet opererer stormaktene uten en norsk buffer mellom seg, og det er økt spenning og stormaktsrivalisering. Når de strategiske interessene til stormaktene trues, kan stormaktens vilje til å imøtekomme norske behov bli mindre.



Figur 2 Det norske handlingsrommet i "dyp fred". Her kan man se for seg perioden fra 1990-2010.



Figur 3 Det norske handlingsrommet hvor det er økende stormaktsrivalisering i norske interesseområder.



Figur 4 Det norske handlingsrommet hvis norsk balansepolitikk feiler.

2.3 Sikkerhetspolitisk krise

Begrepet krise er godt innarbeidet i den hverdagslige språkbruken. Begrepet stammer opprinnelig fra gresk, i form av ordet *krisis* – en endring. Uttrykket ble først brukt i medisinen, og her er det klimakset i sykdommen som er i fokus. I ytterste konsekvens handler det om helbredelse eller død, og det er dette som er *krisen*. I dag er den semantiske betydningen av ordet bred, og ordet benyttes i mange ulike sammenhenger. Det finnes derfor ikke én definisjon som omfavner alle nyansene av hva som kan være en krise (Kjølberg, 2013; Timpson, 2015). Store norske leksikon har en kort, men beskrivende definisjon: «Krise er en vanskelig situasjon» («krise», 2020). En slik definisjon utelater et viktig aspekt når man skal se på en krise mellom aktører med fri vilje. Anders Kjølberg og Tormod Heier kaller dette *uforutsigbarhet* (2013, s. 13). De har kanskje hentet inspirasjon fra Thomas Schellings *Arms and Influence*, som fremhever at i kriser har deltagerne ikke kontroll over situasjonen (Schelling, 1966, s. 96–97). Dette aspektet blir viktig i en krise i en sikkerhetspolitisk dimensjon, noe denne oppgaven vil studere. Jeg vil videre sette søkelys på krise i det maritime domenet. Det interessante her vil være usikkerheten; hvordan vil eget handlingsrom bli påvirket av valgene som tas, av alle deltagerne i *krisen*.

Norsk sikkerhetspolitisk krise

Sikkerhetspolitikk som begrep er relativt godt innarbeidet. Etter 1990-tallet ble definisjonen utvidet til å ikke bare inkludere statssikkerhet men også gjelde menneskelige og/eller kulturelle aspekter (Altinius, 2020; Utenriksdepartementet, 2008). Jeg vil benytte en mer klassisk definisjon av sikkerhetspolitikk, slik den er beskrevet i Store norske leksikon: «Kjerneverdiene i sikkerhetspolitikken er fortsatt sikringen av landets territorium, konstitusjonelle system, regjeringens handlefrihet og befolkningens trygghet og velferd» («sikkerhetspolitikk», 2017). Denne oppgaven vil se på krise i en mellomstatlig kontekst, hvor bruk av maktmidler er eller kan bli brukt (Børresen, 2013, s. 97). Her er det normalt å benytte begrepet *sikkerhetspolitisk krise*.

Innledningsvis beskrev jeg en *krise* som *en vanskelig situasjon*, og at det ikke finnes én definisjon på krise. Kjølberg beskriver derimot krise med tre identifikatorer. I kombinasjon med den overnevnte definisjonen av sikkerhetspolitikk, kan en sikkerhetspolitisk krise beskrives av (1) en oppfattelse av at statens kjerneverdier er truet; (2) situasjonen krever handling eller kontroll; (3) en følelse av usikkerhet med hensyn til aktørenes handlinger og reaksjoner (Kjølberg, 2013, s. 21, 31; «sikkerhetspolitikk», 2017).

Med en definisjon av hvordan en sikkerhetspolitisk krise beskrives, er det også interessant å undersøke hvordan dette fenomenet faseinndeles og avgrenses. Tradisjonelt omtales sikkerhetspolitiske kriser som hendelser som finner sted mellom de begrepsmessige ytterpunktene *fred* og *krig*. Mellom disse

yterpunktene er skalaen for inndeling noe forskjellig. Det er vanskelig å klart definere dette rommet og de enkelte fasene herunder, fordi det er flytende overgang mellom fasene og at aktørene opplever krisen forskjellig (Larssen & Dyndal, 2020, s. 23). Til tross for dette benyttes flere forskjellige måter å definere dette «rommet». Rapporten fra Ekspertgruppen for forsvaret av Norge, *Et felles løft*, omtaler sikkerhetspolitisk krise som «en krise som utfordrer statens territorielle integritet og politiske suverenitet, men uten at det dreier seg om et militært angrep i tradisjonell forstand. En slik krise kjennetegnes av å være i en uklar gråsoner mellom krig og fred.» (Tamnes et al., 2015, s. 8). I *Evne til forsvar* følger Forsvarsdepartementet en lignende logikk, men plasserer sikkerhetspolitisk krise tydeligere mellom fred og krig (Forsvarsdepartementet, 2020, s. 19). I *Støtte og samarbeid - En beskrivelse av totalforsvaret i dag* blir en krise plassert noe lengre til «høyre»: «En sikkerhetspolitisk krise vil ... være en situasjon som ligger nært opp til en væpnet konflikt eller krigsføresituasjon, hvor vår territorielle integritet og nasjonale suverenitet er truet.» (Forsvarsdepartementet & Justis- og beredskapsdepartementet, 2018, s. 27).

I et annet eksempel bruker Øversveen i sin oppgave (2007, s. 27) en velkjent inndeling: normalsituasjon – hendelse – episode – krise – krig. Kristian Åtland og Kristin Ven Bruusgaard beskriver hvordan Københavnerskolens tilnærming kan brukes for å dele inn en krise i *ikke-politisert – politisert – sikkerhetsert* (Åtland & Ven Bruusgaard, 2009). I sin rapport om hybridkrigføring har Sverre Diesen et annet synspunkt. Han deler inn skalaen mellom fred og krig i krise og tvangsdiplomati (2018, s. 11). Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) har utarbeidet et annet verktøy for å beskrive dette spekteret. I 2008 beskrev FFI fem scenarioklasser som skal omfavne hele krisespenningen staten Norge kan stå ovenfor. Her inndeles de sikkerhetspolitiske utfordringene i tre scenarioklasser: strategisk overfall, begrenset angrep og tvangsdiplomati (Glærum, Berg-Knutson, Gulichsen, Johansen, & Steder, 2008, s. 9–14). Sikkerhetspolitiske kriser ligger i disse eksemplene spredt over hele «krise-skalaen». Flere har en vektning mot «høyre», og i de fleste eksemplene fra norsk diskurs om temaet, er krise «siste steget før krig», se Figur 5.



Figur 5 Illustrasjon av horisontal skala for kriseintensitet

Katarzyna Zysk beskriver en annen utvikling i russisk tenking de siste årene, som viser svakere skille mellom fred, krise og krig. Her er det økende kompleksitet hvor statlige, ikke-statlige, konvensjonelle og ikke-konvensjonelle virkemidler sammen inngår i statens tilgjengelige handlingsrom. Disse virkemidlene er gjensidig forsterkende og inngår i et system for maktbruk. «Den russiske tilnærmingen til krigføring utfordrer det tradisjonelle paradigmet "fred – krise – konflikt"» (Zysk, 2018, s. 1). Etterretningstjenestens funn peker i samme retning: «Russisk militær planlegging tilsier at landet vil ty til sammensatt virkemiddelbruk, der militære og ikke-militære virkemidler benyttes

samtidig og koordinert, og der de militære virkemidlene vil være mer dominerende jo høyere opp på konfliktstigen man kommer.» (Forsvaret, 2020a, s. 43). Som en forlengelse av dette kan man også si at en situasjon kan oppfattes forskjellig, basert på en subjektiv forståelse. En part kan oppfatte en situasjon som en krise, men en motstående part trenger ikke å dele dette synet (Ilyar, 2008, s. 6). Det er dermed både forskjellige syn på når en krise inntreffer, og hvor intensiv den oppfattes å være.

De overnevnte beskrivelsene av sikkerhetspolitisk krise gir ikke et entydig bilde av fenomenet, ei heller kan det avgrenses kun av *fred* og *krig* når skillene mellom disse viskes ut. Langtidsplanen for Forsvaret legger vekt på det sikkerhetspolitiske handlingsrommet for Norge i forbindelse med en krise: «Nordområdenes fornyede og økte strategiske betydning for stormaktene har direkte konsekvenser for Norges sikkerhetspolitiske handlingsrom.» I tillegg vektlegges enkeltland i alliansen, som kan bistå Norge i en eventuell krise (Forsvarsdepartementet, 2020, s. 11, 24). Slikt sett kan en se for seg at det norske handlingsrommet i forbindelse med en sikkerhetspolitisk krise påvirkes når norske myndigheter ber om alliert hjelp. Sikkerhetspolitisk krisehåndtering i en norsk kontekst kan da i tillegg til å være avgrenset av *fred* og *krig*, sies å være styrt av det tilgjengelige nasjonale handlingsrommet.

Norsk sikkerhetspolitisk krisehåndtering

Hvordan sikkerhetspolitiske kriser skal håndteres er et sentralt spørsmål. I kriseteorien må hver enkelt nasjon vokte sine nasjonale interesser, håndtere utilsiktet eskalering og være forberedt på å møte eskalering fra motparten. En logisk fremgangsmåte tilsier at aktørene må handle rasjonelt, og at ingen av partene ønsker en stor-eskalering for at håndteringen skal være vellykket. Derimot kan det som er rasjonelt for én part, fremstå som uforståelig for den andre part, noe som kompliserer krisehåndteringen. Her kan for eksempel intern politikk tvinge fram et ønske om eskalering eller adferd som er vanskelig å forstå. Dette kan bli forsterket av kulturelle forskjeller eller organisatoriske faktorer. Det er derfor viktig med kulturell forståelse av motparten. Dette kan forklare handlinger, eller gi en innsikt i forventede handlinger (Kjølberg, 2007, 2013, s. 26–27).

Den norske tankegangen om krisehåndtering er at denne skal gjennomføres desentralisert (Dyndal, 2013). Med dette følger hovedprinsippene om at (1) håndteringen skal utføres av departementet som har det sektorielle ansvaret; (2) håndteringen skal foregå så nært krisen som mulig, eller så organisatorisk nært krisen som mulig; (3) organiseringen som håndterer krisen skal være mest mulig lik normalorganiseringen; (4) det ligger et proaktivt prinsipp til grunn som skal sørge for at assistanse på tvers av sektorielle skiller ikke blir hindret. Til tross for disse prinsippene er det praktiske uklarheter rundt denne ordningen (Larssen & Dyndal, 2020, s. 26–28).

En krise i det sikkerhetspolitiske domenet, vil også følge prinsippene som er nevnt ovenfor. Det er derimot noen utfordringer rundt *nærhet*. I slike tilfeller kan det være nødvendig at det strategiske

nivået håndterer en krise direkte, uten å delegere det utøvende ansvaret (Iøyar, 2008, s. 6; Larssen, 2020, s. 352–353). I *Støtte og samarbeid* kobles sikkerhetspolitiske kriser til politikk, og at slike kriser vil ha «politisk karakter og vil kreve politisk håndtering» (Forsvarsdepartementet & Justis- og beredskapsdepartementet, 2018, s. 27). Kjølberg og Heier omtaler denne nødvendigheten som *politisk kontroll* av en krise (Heier, 2013, s. 75; Heier & Kjølberg, 2013, s. 15–16).

Ann Karin Larssen problematiserer også hvilket departement som skal lede en sikkerhetspolitisk krise. I kriser som berører samfunnssikkerhet vil Justis- og beredskapsdepartementet inneha lederrollen. I kriser som berører statsikkerhet kan både Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet lede, hvis krisen involverer militære styrker. Som prinsipp skal det departementet som er mest berørt lede krisen, men det er mer uklart i slike kriser (Larssen, 2020, s. 353–354). En av utfordringene ble aktualisert under Elektron-krisen, hvor Utenriksdepartementet ledet til tross for at det var militære styrker som utøvde operasjonen. En ledelse gjennom Forsvarsdepartementet kunne ha blitt tolket som å militarisere hendelsen, fordi «det vil være politisk betent å definere en hendelse eller episode som en krise, og enn mer en sikkerhetspolitisk krise» (Dyndal, 2013). Dette belyser at kommunikasjon mellom partene er en hovedaktivitet i krisehåndtering. Dette gjelder både eksplisitt og implisitt kommunikasjon, slik som valg av lederdepartementet.

Krisekommunikasjon

I teorier om kriser er det en kobling mellom politisk kommunikasjon og bruk av militærmakt, og at krisehåndtering i stort handler om kommunikasjon. Militærmakten blir her et middel for å nå et mål og det er klare paralleller til begrepet strategisk kommunikasjon (stratcom). Det er forskjellige definisjoner på dette begrepet. NATO bruker begrepet som en samlepotte for oppgaver og operasjoner som fremmer NATOS målsetninger (NATO, 2017). Forsvaret omtaler stratcom som «en politisk ledet, sjefsdrevet analytisk prosess for å styrke forståelsen og redusere friksjonen mellom militærmakten og omverdenen og effektivt oppnå strategiske målsettinger.» (Forsvaret, 2019, s. 66). Christopher Paul har sammenlignet kontemporær forståelse av begrepet og beskriver det på følgende måte: «Strategic communication is coordinated ... signaling or engagement intended to inform, influence, or persuade selected audience in support of national objectives» (Paul, 2011, s. 61). Med Pauls definisjon kan det være lettere å se at militære enheter direkte kan benyttes som, eller bli tolket som, kommunikasjon mellom to strategiske nivå.

Kjølberg og Heier påpeker at «all bruk av militære styrker er en risikabel form for politisk kommunikasjon» (Heier & Kjølberg, 2013, s. 11). Med denne formuleringen må anvendelsen av militære styrker begrenses, fordi man frykter hvordan motparten vil oppfatte bruken. Schelling ser dette i et annet lys i *The Strategy of Conflict*. Her beskriver han mellomstatlig konflikt som en pågående forhandlingssituasjon, hvor maktbruk er et av flere forhandlingskort (1980, s. 4–6). Bruk av

militære styrker *er* kommunikasjon etter Schellings syn. Selv mulig bruk av militære styrker er kommunikasjon.

Her er det et mulig paradoks. I en mer aktiv del av en konflikt vil den militære kommandostrukturen bli viktige redskaper for det politiske nivået, i *kommunikasjonen* mellom aktørene. Det overordnede ansvaret for kriseledelse ligger på det politiske nivået, men i en dynamisk og uoversiktlig situasjon vil militære sjefer på det operasjonelle og taktiske nivået sette *kommunikasjonen* ut i livet, samtidig som det er politisk kontroll (Heier & Kjølberg, 2013, s. 12, 15–16). Dette fordrer god koordinering mellom nivåene, og tillit til utøvende part. Det er en risiko for at beslutningstagere vil styre enkeltressurer direkte, for å ikke tape kontroll. I Forsvarets fellesoperative doktrine omtales dette som gjennomkjøring, komprimering eller omgåelse av kommandonivåene (Forsvaret, 2019, s. 184–188).

Militære styrker kan benyttes som budbringere for et politisk budskap. I en sikkerhetspolitisk krise vil derfor dette være et tema som må vurderes når militære styrker benyttes.

2.4 Maritime patruljefly som verktøy i krisehåndtering

De primære egenskapene til maritime patruljefly

Av arealet som Norge råder over, utgjør havområder 7/8. Havet er Norges viktigste ressurskilde, men også sikkerhetspolitisk viktig blant annet når alliert hjelp skal transporteres på kjøll over Atlanterhavet. For å verne om ressursene i havet og hevde norsk suverenitet kan luftforsvaret stille med maritime patruljefly for å dekke dette området i stort, og over lengre tid.

Forsvarets doktrine for luftoperasjoner (FDL) angir luftmaktens kjerneegenskaper som hastighet, høyde og rekkevidde (Forsvaret, 2018, s. 17–19). Maritime patruljefly utnytter dette når de opererer i et maritimt miljø. Norges nye maritime patruljefly, P-8, har en rekkevidde som strekker seg utover 4000 nautiske mil (7400 km), og har en utholdenhet som er minst 10 timer (uten lufttanking) i en hastighet på opptil 1000 km/h. En flyhøyde på opptil 41.000 fot (12500 m) gir den god sensorhorisont, og bidrar til at flyene raskt kan bygge et overflatebilde. I tillegg kan flyene bære fire Harpoon anti-sjømålsmissiler, fem torpedoer og 129 sonarbøyer (Boeing, 2018).

Sammenlignet med overflatefartøy har fly en rekke fordeler, men også noen ulemper. Flyenes hastighet bidrar til at de raskt kan nå et operasjonsområde eller dekke store deler av Norges havområde på et tokt, noe som vil kreve uker for et overflatefartøy. Flyene har også kort reaksjonstid og kan raskt settes inn der det er behov.

Til tross for dette er patruljeflyenes utholdenhet ofte den mest begrensende faktoren. Både på grunn av hvor mye drivstoff og bøyer eller våpen som kan medbringes, men også på grunn av besetningens begrensede utholdenhet. På et tokt blir det derfor en avveining mellom å dekke et større område eller

oppholde seg i et begrenset område over tid. I praksis er det ofte en kombinasjon. Flyene har også begrenset lasteevne, noe som fører til en avveining mellom hvor mye drivstoff eller annen nyttelast man skal medbringe. Dette spiller også inn på baseavhengighet som blir nevnt i FDL (2018, s. 22–23).

I Norge skal Evenes benyttes som base for P-8. Operasjoner fra andre baser er mulig, men slike operasjoner vil være logistikkavhengig av Evenes, dette kan være reservedeler, personell eller fagkompetanse. Det er med andre ord ikke trivielt å operere fra utebase over en lengre tid. Et annet poeng er at hele Norge faller inn under en russisk kryssermissiltrussel.⁴ For norske maritime patruljefly er dette en ulempe.

En annen fordel med luftfartøy er evnen til å endre høyde. Dette er todelt, for det første kan patruljeflyene endre høyde og raskt bytte mellom oppdrag som krever forskjellig høyde. For eksempel kan flyene operere lavt og gjennomføre antiubåt-opdrag, for så klatre høyt og skaffe et oversiktsbilde over overflaten. Dette gir flyene fleksibilitet til å gjøre forskjellige oppdrag i løpet av et tokt. For det andre gir flyhøyden stor sensorhorisont. Flyene kan med andre ord benytte sine sensorer for potensielt å «se» mye lengre enn overflatefartøy, og med dette utføre «intensiv utnyttelse av det elektromagnetiske spekteret» slik FDL beskriver det (2018, s. 21). Dette har en passiv og aktiv dimensjon. Med radar blir radioenergi aktivt sendt ut av flyene og ekkoene fanges opp. Maritime patruljefly kan med dette oppdage mål utover 200 nautiske mil, avhengig av flyhøyde. I en passiv rolle kan flyene også samle inn elektromagnetisk stråling for eksempel fra andre radarer, eller benytte IR/dagslys-kamera. Utover det elektroniske spekteret, kan de maritime patruljeflyene også benytte sonarbøyer for å fange opp akustiske signaler under vann. Også her er det en passiv og aktiv dimensjon. Med passive sonarbøyer benyttes ubåtens egenskapte støy som hjelp i lokaliseringen, men med aktive bøyer sendes det ut et lydsignal som reflekteres av skroget til ubåten, og fanges opp av bøyens mottaker.⁵

Kombinert med hastighet kan disse flyene raskt endre fokus eller bytte oppdrag underveis i et tokt. FDL peker på fleksibilitet som en av egenskapene ved luftmakt (2018, s. 20). For maritime patruljefly som er designet for å løse flere oppdrag på samme tokt, blir derfor denne egenskapen ansett som ekstra viktig. Fleksibiliteten og evnen til å dekke store områder fører også til at maritime patruljefly kan

⁴ For utdypende info om denne problemstillingen, se Askviks masteroppgave (2015) «Utvikling av langtrekkende konvensjonelle presisjonsvåpen – konsekvenser for Norges evne til avskrekking og forsvar mot angrep» og Office of Naval Intelligence (2015) «The Russian Navy – A Historic Transition».

⁵ Maritime patruljefly kan også utstyres med andre sensorer for å finne ubåter. Dette er gjerne omtalt som *non-acoustic submarine detection*. Dette er ikke diskutert nærmere i denne oppgaven. Se for eksempel Lisman (2019) «Non-Acoustic Submarine Detection».

samle inn store mengder med variert data. Noe av dette er tidskritisk å bringe videre, men på grunn av de store avstandene vil flyene ofte være avhengig av langtrekkende kommunikasjonsformer.

Tradisjonelt har flyene benyttet langtrekkende HF-radio som bærer, men i fremtiden vil satellittkapasitet være nødvendig for å overføre data. FDL beskriver dette som en avhengighet til kommunikasjonsressurser i rommet (Forsvaret, 2018, s. 21).

Høyden medfører også en risiko for maritime patruljefly. Sammenlignet med jagerfly er de store og trege. De har også en stor *radar cross section* i forhold til jagerfly,⁶ noe som gjør dem lettere å oppdage på radar. Dette er negativt med tanke på operasjoner innenfor dekningsområdet til en motstanders luftvern og jagerfly. Både P-3 og P-8 har systemer for å forsvare seg mot missiler. Tradisjonelt har *chaff* og *flare* blitt skutt ut av et fly for å narre henholdsvis radar- og varmesøkende missiler.⁷ P-8 vil i tillegg bli utrustet med et eget IR-system for å forvirre innkommende missiler (DOT&E, 2017; «Northrop Grumman Continues Support for US Air Force Infrared Countermeasures Systems», 2020), men den mest effektive måten å gjemme seg, er bak terreng. Dette er vanskelig på det åpne hav hvor man sjeldent kan finne slik dekning, derfor er maritime patruljefly sårbare for luftvern og jagerfly når de er på patrulje.

De primære rollene til maritime patruljefly

Egenskapene til de maritime patruljeflyene kan utnyttes i forskjellige roller. Doktrinelt inndeles luftmakten i fire kjerne roller: ISR, kontraluft, bekjempelse og luftmobilitet. Maritim luftmakt kan bidra innen alle disse rollene, men også i sekundære roller som søk-og-redning og støtte til spesialstyrker. Det er derimot i rollene ISR og støtte til maritim bekjempelse at flyenes egenskaper utnyttes best (Forsvaret, 2018, s. 44, 65, 67–70, 80–83). Dyndal har adressert problemet med at maritime patruljefly teoretisk ramler mellom to stoler. Han mener både akademikere og militært personell ofte fokuserer på sjømakt eller luftmakt, men «maritim luftmakt må forstås som både sjømakt og luftmakt» (2015, s. 109).

I følge Dyndal kan maritim luftmakt kategoriseres i *informasjonsutnyttelse*, *overflate-*, *undervanns-* og *luftkrigføring*, samt *styrkeprojeksjon* (2015). Dyndals begreper må ikke forveksles med ISR, antiubåt og antioverflate begrepene. Han gir sine begrep en større bredde enn norsk og alliert doktriner. Dyndals

⁶ Radar cross section (RCS) er et mål på hvor mye radar energi som reflekteres av et objekt, og som returneres mot avsender. Dette tverrsnittet kan for eksempel reduseres hvis radarbølgene absorberes eller reflekteres til en annen retning.

⁷ Chaff og flare er henholdsvis en sky av mikroskopiske metallpartikler for å gi falske radarsignaler, og et kraftige bluss som skal narre en IR-søker. Dette kan forvirre eller gi missilet et falskt mål å forfølge.

begrepsapparat gir derfor en bedre forståelse av hva flyene faktisk skal støtte med i et maritimt oppdrag. Av kategoriene Dyndal nevner vil maritime patruljefly være en sentral bidragsyter til *informasjonsutnyttelse, overflate-, undervannskrigføring*. I *luftkrigføring* og *styrkeprojeksjon* vil flyene i liten grad kunne bidra med direkte effekt.

ISR-rollen innebærer å hente inn data, gjennom å benytte egne sensorer. Det er flyenes egenskaper med høyde, rekkevidde og utholdenhet, kombinert med teknisk utstyr, som gjør de velegnet for denne rollen. Som eksempel kan de maritime patruljeflyene lokalisere og skygge et overflatefartøy som støtte til en flåtestyrke. Dette har begrenset verdi, utover å støtte informasjonsbehovet til den aktuelle maritime sjefen. Som et annet eksempel kan flyene kartlegge fiskeriaktivitet i norsk økonomisk sone eller i Fiskevernesonen rundt Svalbard. Dette vil vise norsk suverenitet i de aktuelle områdene og bidra til FOHs situasjonsforståelse. De maritime flyene kan også overvåke russisk aktivitet over og under vann eller overvåke testing av russiske våpensystemer. Dette kan bidra til nasjonal og alliert beslutningsgrunnlag både for militære og sivile ledere. Flyenes ISR-bidrag når et vidt spekter av mottagere, og også i alle ledd av kommandostrukturen, og er dermed også en del av JISR.

Flyenes fleksibilitet betyr at behov fra flere forskjellige kommandonivåer kan dekkes i ett oppdrag. Dyndal påpeker at *informasjonsutnyttelse* i praksis er ISR-operasjoner, og foregår kontinuerlig. Denne pågående informasjonsinnhenting danner grunnlaget for utøvelse av de øvrige begrepene han nevner (2015, s. 120). Dette blir indirekte uthevet i Forsvarets doktrine for maritime operasjoner (FDMO): «Ettersom Norge i en nasjonal kontekst vil gjennomføre maritime stridsoperasjoner i relativ nærhet til kyst eller i kystsonen, vil interaksjonen med andre komponenter også ofte ha en avgjørende komplementær funksjon. Særlig viktig er godt samvirke med Luftforsvarets enheter» (Forsvaret, 2015, s. 90). Innsamling er dermed en oppgave flyene utfører kontinuerlig fra avgang til landing.

De maritime patruljeflyenes rolle i maritim krigføring deles grovt inn i antioverflate-krigføring og antiubåt-krigføring.⁸ Hensikten med disse krigføringsdisiplinene er henholdsvis å bistå sjøstridskreftene med nektelse eller sjøkontroll,⁹ og å hindre en motstander effektiv bruk av ubåter. Dette kan gjøres både bevæpnet og ubevæpnet, men når det gjøres med våpen kan flyene lokalisere,

⁸ AJP-3.3.3 og Dyndal peker på luftlevert minelegging som en oppgave som faller inn under maritime luftoperasjoner. Dette er utenfor omfanget av denne oppgaven, og vil ikke bli drøftet. Se også Strømmens rapport fra 2019 som omhandler blant annet Sjøforsvarets ønske om minekapasitet: «Sjøforsvaret mot 2040 Eit forslag til framtidig styrkestruktur for Sjøforsvaret».

⁹ Når sjøherredømme ikke er oppnåelig, kan sjøkontroll (Sea Control) muliggjøre egen bruk av havet i et gitt tidspunkt og område. Når en side ikke oppnår sjøkontroll, kan den gjennom sjønektelse (Sea Denial) hindre en motstander å anvende det samme området. Kilde: NATO AJP-3.3.3.

identifisere og engasjere mål alene uten assistanse fra andre enheter. Uten bevæpning kan flyene lokalisere, indentifisere, men ikke engasjere selv, og er avhengig av andre våpenbærere.

Både Dyndal og AJP-3.3.3 peker på at antiubåt-operasjoner har en offensiv og defensiv modus (Dyndal, 2015, s. 122; NATO, 2014, s. 5–3). I en defensiv modus har motstanderens ubåt taktisk frihet, den er med andre ord i en posisjon hvor den kan utgjøre en trussel. For å hindre en ubåt å «forlate havnen» kan en offensiv modus benyttes, her vil en forsøke å hindre ubåten å nå sitt operasjonsområde. Dyndal gjør en interessant observasjon i sin artikkel, hvor han kobler de akustiske lyttekablene (SOSUS)¹⁰ til en slik offensiv modus (Dyndal, 2015, s. 122). US Navy benytter begrepet *Theater anti-submarine Warfare* (TASW eller Theater ASW) for en fellesoperativ antiubåt-operasjon (White, 2006). TASW kan som fellesoperativ funksjon koordinere en større antiubåt-operasjon. Dette kan for eksempel være å hindre russiske ubåter å passere *Bear gap* med operasjonsområdet i Atlanterhavet som mål. I lys av stadig mer stillegående ubåter, er det mer ressurskrevende å utøve antiubåt-operasjoner. Maritime patruljefly kan derfor inngå som en dedikert resurs i et fellesoperativt antiubåt-opdrag.

Maritime patruljefly har også en sentral rolle i søk etter fremmede ubåter i norsk territorialfarvann.¹¹ Flyene kan raskt rykke ut til en ubåt-observasjon, og starte søk. Flyene har flere virkemidler for å presse opp en ubåt, eller tvinge en ubåt til å forlate territorialfarvannet. Ved bruk av aktive sonarbøyer vil ubåten forstå at den blir forfulgt. Markørladninger kan også bli brukt for å signalere at ubåtens posisjon er kjent, og at den blir forfulgt. Hvis ubåten ikke kommer opp kan våpen bli brukt som pressmiddel. Dypvannsbomber vil være et kraftig signal om at ubåten bør gi opp. Til slutt kan torpedo bli benyttet, denne er selvsøkende, og vil med stor sannsynlighet treffe ubåten.

Når det gjelder antioverflate-krigføring har Dyndal lagt dette sammen med *maritime interdiction operations* (MIO) under kategorien *overflatekrigføring* (Dyndal, 2015).¹² Maritime patruljefly vil kunne støtte MIO, dog da primært som ISR-plattform til støtte for maritime enheter. Med antioverflate-våpen kan flyene få en utvidet rolle i antioverflate-krigføring. I passiv forstand vil flyene

¹⁰ Sound surveillance system.

¹¹ Territorialfarvannet består av indre farvann og sjøterritoriet ut til 12 NM fra grunnlinjen. Kilde: Store norske leksikon.

¹² “MIO is an operation conducted to enforce prohibition on the maritime movement of specified persons or materials within a defined geographic area. MIO are normally restricted to the interception and, if necessary, boarding of vessels to verify, redirect or impound their cargo in support of the enforcement of economic or military sanctions.” Kilde ATP-71 (A) v1.0

bidra til å bygge overflatebilde¹³ og lokalisere og indentifisere et mål. Deretter kan målet skygges over tid eller angripes. Sistnevnte kan gjennomføres ved at flyene rapporterer måldata til våpenbærende plattform, eller flyene avfyre egne antioverflate-missiler. Avhengig av missiltypen som flyene utstyres med kan også landmål engasjeres.

Selv om flyene har en kapasitet til å gjennomføre antioverflate- eller antiubåt-operasjoner alene, er det mer sannsynlig at slike operasjoner utføres for å støtte overflatestyrker. Flyene vil derfor som regel inngå i en fellesoperativ kontekst når slike operasjoner utføres. Når det gjelder ISR-operasjoner kan disse både utføres alene og sammen med andre enheter. Flyet kan her bidra til et strategisk beslutningsgrunnlag, støtte fellesoperative behov, eller taktiske enheter.

2.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg bygget et teoretisk rammeverk som vil forankre diskusjonen gjennom oppgaven. Norges geostrategiske plassering med både grense til stormakt, og nærhet til et strategisk viktig område, fører til at Norge kan bli involvert i en konflikt mellom stormaktene. Norske myndigheters ambisjon er lavspenning i nord, fordi dette vil gi småstaten størst handlingsrom. For å bygge dette rommet har norske myndigheter siden 1949 ført en balansepolitikk ovenfor stormaktene. Sikkerhetspolitisk krisehåndtering følger prinsippene i det norske krisehåndteringssystemet: Ansvar, nærhet, likhet og samvirke. I motsetning til samfunnskriser er det ikke like klart hvilken minister som skal lede en sikkerhetspolitisk krise, men valget står mellom forsvarsministeren og utenriksministeren. Hvem som leder må besluttes i hvert enkelt tilfelle, fordi valget i seg selv kan tolkes som strategisk kommunikasjon. Schelling omtaler sikkerhetspolitiske kriser som en pågående forhandling. I denne forhandlingen er alle statens virkemidler mulige kommunikasjonsbærere, især hvordan militære styrker benyttes.

De norske maritime patruljeflyene har sine daglige operasjoner over arktiske havområder. Flyene kan gjennom luftmaktens kjerneegenskaper; høyde, hastighet og rekkevidde, bidra i alle av luftmaktens kjerne roller. Det er derimot i ISR-rollen og støtte til bekjempelse i det maritime domenet at flyene kommer mest til sin rett. Her vil innsamling være en kjernefunksjon som kan gjennomføres gjennom hele oppdraget. Gjennom bevæpning og sensorer kan flyene bidra til krigføring over og under vann.

¹³ Recognized maritime picture (RMP)

3 Hva er det norske handlingsrommet i en maritim sikkerhetspolitisk krise i Arktis?

I dette kapitlet vil jeg besvare det første forskningsspørsmålet, og vil belyse det gjennom tre linser. Det første delkapitlet vil se på multilaterale forhold, før andre del ser på en norsk-russisk dimensjon. Deretter vil kapitlet også belyse NATOs plass i nord, før funnene samles avslutningsvis.

3.1 Stormaktsrivalisering i nord

Den mulige russiske aggresjonen, eller rest-trusselen fra øst, har vært en bekymring i norsk sikkerhetspolitikk siden slutten av den kalde krigen. Krigen mot terror hadde gitt NATO en ny og utvidet *raison d'être*, men det hadde også fjernet fokuset fra problemene nærmere eget territorium (Korski, 2009). Det ble et ønske fra norsk side å re-fokusere alliansen. Dette begynte allerede i 2008 hvor Norge fremla nærområdeinitiativet for forsvarsministermøtet i NATO i London. NATOs fokus burde dreies hjemover og sikre bedre situasjonsforståelse og evne til forsvar i Europa (Langemyr, 2021; Respondent A, 2021).

Det samme året som norske myndigheter fremla nærområdeinitiativet, invaderte Russland nabolandet Georgia. Denne krigen viste at det var usikkerhet omkring Russlands liberale holdninger (Strand, 2018). I etterkant av den annekteringen av Krim i 2014, som var i strid med folkeretten, «gikk det nok for alvor opp for Vesten at ideologien mellom Europa og Russland fortsatt var helt forskjellig» (Aamodt, 2021). Ifølge EU fikk ringvirkningene større følger, og bandt vesten tettere i en pågående konflikt med Russland. I tillegg har nedskytningen av MH17 i 2014, giftangrepet i Salisbury 2018, samt attentatforsøket på Navalny i 2020 direkte ført til en mer anspent stemning. EU peker også på at Russlands intervensjon i Syria og Libya og påvirkningskampanjer mot demokratiske prosesser i vesten, ytterligere har forverret forholdet (Garcés de los Fayos, 2020).

Denne oppfattelsen fra vesten blir trolig forsterket av den omfattende moderniseringen av russiske militære kapasiteter. Disse oppgraderingene, som har forsterket russiske offensive kapasiteter, utjevner noe av NATOs konvensjonelle overlegenhet. Videre har Russland i de siste årene vist en offensiv evne og holdning med sine strategiske flyvninger som simulerte angrep på Norge og Europa. I nyere tid har store øvelser som *Zapad* og *Ocean Shield* vist at Russland også evner å forflytte store styrker på kort tid. I slike scenarier kan Norge havne under en russisk «nektelsesparaply» hvor norske mål kan bli angrepet, og Norge kan bli avskåret fra alliert støtte via sjøveien (Bentzrød, 2018; Bowen, 2020b; Forsvarsdepartementet, 2020, s. 32; Norum, 2018; Utenriksdepartementet, 2020, s. 26–28).

Norges nærmeste allierte er ikke blinde for denne utviklingen. I stormaktsrivaliseringen er det i de vest-allierte statenes egeninteresse å demme opp for Russland. Dette hadde nok ført til et alliert fokus i nord, uavhengig om norske myndigheter fremmet nordområdeinitiativet i 2008 (Aamodt, 2021). Det er dermed ikke spesielt at Norges allierte opererer i nord. I følge Engeness er nordområdet blitt en arena hvor stormaktene kan signalere ovenfor hverandre, og bakgrunnen for signaleringen kan være forårsaket av hendelser andre steder i verden. Videre peker han på at noe av friksjonspunktene mellom stormaktene i dag, er retten til uskyldig gjennomfart og navigeringsfrihet i de arktiske områdene (2021).

Samtidig, kan det være tegn som tyder på at Russland søker å utfordre dette på enkelte områder. Norsk rederiforbund er bekymret for begrensningene enkeltland legger på fri ferdsel på havet. I Russlands tilfelle nevnes ferdsel langs Nordøstpassasjen og Asovhavet (Ollestad, 2019). Aamodt peker derimot på at det vil være vanskelig for Russland å begrense fri ferdsel langs nord-øst passasjen, gitt størrelsen på Arktis og de klimatiske endringene som åpner farvannet og reduserer behovet for isbrytere (2021).

Selv om de politiske uttalelsene og handlingene har fått stor oppmerksomhet, har NATOs militære fokus sakte, men sikkert dreid nordover. Respondent A viser til at de store nasjonene i NATO; USA, Storbritannia og Frankrike, viser mer nærvær i nord enn tidligere. Videre peker han på at russiske demonstrasjoner av maktmidler, både militære og ikke-militære, også har bidratt til disse reaksjonene. Han poengterer at det økte allierte nærværet i nordområdene vil fortsette og muligens øke med tiden (2021). Også admiral (p) James Foggo (US Navy) belyser denne utviklingen. Han mener at det i flere år har eksistert en maktkamp om Atlanterhavet mellom de allierte og Russland. Denne kampen omtaler han som den fjerde kampen om Atlanterhavet, og fremholder at de allierte må gjennomføre operasjoner i nord og vise styrke for å avskrekke Russland (Foggo & Fritz, 2016; «One Decade, Two Continents», 2020).¹⁴

I følge Etterretningstjenesten uttrykker Russland misnøye med den allierte tilstedeværelsen i nordområdene (Forsvaret, 2021, s. 46, 51). Sett i lys av en stormaktsrivalisering, er det naturlig at den russiske holdningen, fører til et motsvar fra vestlige stater. På den andre siden er trolig de diplomatiske og økonomiske virkemidlene allerede brukt opp. Når vesten skal møte nye russiske utspill blir de nødt til å velge et nytt domene. Militært nærvær i nordområdene er et slikt domene. Respondent A mener det har vært en forsinkelse mellom policy-vedtakene i NATO, og at de enkelte medlemslandene iverksetter tiltak (2021). Dette kan forklare hvorfor det allierte nærværet i nord har tatt seg opp de siste

¹⁴ Se også Owen Cotes historiske arbeid om den tredje kampen om Atlanterhavet fra 2012: “The Third Battle: Innovation in the U.S. Navy’s Silent Cold War Struggle with Soviet Submarines”.

årene, selv om konflikten med Russland har pågått lengre. Det økte allierte nærværet i nord, foregår nært den viktigste russiske flåtebasen. I følge Respondent A er den strategiske betydningen av Kola en av årsakene for allierte operasjoner i Barentshavet (Respondent A, 2021). Regionen er viktig for Russland fordi den ubåtbaserte nukleære andreslagsevnen er forlagt og har sine patruljeområder i dette området. Den strategiske betydningen av Kola kan forsterke signaleringseffekten ovenfor Russland. Respondent A beskriver et supplerende argument for alliert tilstedeværelse, utover signalering. I likhet med Sovjetunionens utbygging av nordflåten på 1950- og 1960-tallet, er det vanskelig å tidlig bedømme intensjonen med en russisk utseiling av flåtestyrker. Denne kan være rettet mot Norge alene, eller har ambisjon om å trenge sørover i Atlanterhavet, og true andre allierte. Slike russiske operasjoner vil møte motreaksjoner fra de allierte, uttaler Respondent A (2021). I Atlanterhavet og Barentshavet kan *GIUK gap* og *Bear gap* være naturlige steder å blokkere eller detektere en russisk maritim utseiling.

Dagens strategiske miljø med signalering i Arktis har en selvforsterkende effekt, uttalte Michael Kofman under Luftmaktseminaret 2021. Begge sider gjennomfører øvelser, signalering og stratcom som kan øke spenningen. Dette kan drive de mindre aktørene i Arktis – blant annet Norge – tettere til USA. Russland ser på de mindre allierte i Europa, som mulige springbrett for amerikansk innflytelse i området. Tilnærmelser til USA kan provosere Russland, og det vil være en krevende balansegang for norske myndigheter å navigere mellom stormaktene. Videre mener Kofman at i russisk persepsjon vil en konflikt med NATO i et annet teater, med høy sannsynlighet føre til horisontal eskalering til Arktis (Kofman, 2021).¹⁵

For å nå sine strategiske mål bruker stormaktene alle statens virkemidler (DIME).¹⁶ I konflikten med Russland har Vesten allerede benyttet økonomiske og diplomatiske tiltak. Det allierte militære nærværet nært Kola-komplekset kan derfor være en del av denne «kommunikasjonen» mellom stormaktene, og kan være en måte å «hit them where it hurts». Fra å være mindre framtreende i nord tidligere, har denne formen for kommunikasjon gradvis bygget seg opp de siste årene. Utover dette ønsker stormaktene å hevde retten til fri ferdsel, og signalere evne og vilje til å møte russisk utseiling. Dette kan de allierte stormaktene også gjennomføre uavhengig av norske synspunkter. For Russland er

¹⁵ I motsetning til vertikal eskalering hvor intensiteten øker innenfor et område, vil horisontal eskalering spre konflikten til nye områder eller domener. Se for eksempel Åtland (2018) «Eskalering, eskaleringskontroll og eskaleringsdominans», og Morgan et al. (2008) «Dangerous Thresholds Managing Escalation in the 21st Century».

¹⁶ Diplomacy, Information, Military & Economics

Kola strategisk viktig, og økt alliert nærvær kan bli sett på som en trussel mot føderasjonens kjernekapasiteter.

3.2 Russland og Norge

Etter den kalde krigen har USA bygget ned nærværet i Europa. Fokuset til alliansen har vært på andre utfordringer og regioner, og da særlig Afghanistan. Respondent A mener at Russland i dette fraværet har ekspandert militært i nord, men at Vesten i ferd med å ta tilbake initiativet. Respondent A understreker at dette må gjøres uten å skape mer konflikt: «Vi må erkjenne at Russland også har interesser i nord. Det ene trenger ikke å ekskludere det andre» (Respondent A, 2021).

Som et tegn på det økte allierte nærværet i nord, peker Respondent A på NATOs nye Atlanterhavskommando i Norfolk (*Joint Force Command Norfolk*), og håper dette hovedkvarteret får mer ansvar i norske områder. Et hovedkvarter med hovedfokus på Atlanterhavet og Arktis, vil være mer klar over utfordringene Norge vil komme ovenfor (NATO, 2020; Respondent A, 2021). Dette hovedkvarteret er samlokalisert med US Navy 2nd Fleet, og har Atlanterhavet som operasjonsområde. Dette vil også kunne gi direkte informasjonsflyt til våre viktigste allierte. Den informasjon som Norge samler inn kan deles med et amerikansk hovedkvarter direkte, for å holde dem informert om status i nordområdene. Dette kan også tolkes som å engasjere USA, og kan leses som *integrasjon*.

Respondent A hevder det er tegn som tyder på at alliert avskrekking er tydeligere i dag. «I 2014 gikk russerne over noen grenser. Bruddet på folkeretten har ført til reaksjoner med konsensus i NATO. Norge er ikke fristilt denne konsensusen.» uttaler Respondent A. Norge må være med på sanksjonene, og kan ikke koble seg fra det store bildet (Respondent A, 2021). Samtidig har ikke norske myndigheter lettet på *de selvpålagte restriksjonene* når det gjelder operasjoner i Barentshavet. Allierte fartøy får generelt fortsatt ikke operere øst av 24 grader øst, når de benytter norske baser. Sammen med en normalisering av det bi-laterale forholdet mellom Norge og Russland, kan dette virke *beroligende*.

Engeness et al. peker på dette i sin artikkel i Luftled. Norge opprettholder beroligelse av Russland ved å gjennomføre daglig tilstedeværelse i nord, samtidig som Forsvarets operative hovedkvarter jevnlig er i kontakt med sine respektive motparter i Russland. Norges operasjoner i nord kan også virke beroligende når Norge samler inn data på vegne av de allierte, noe som reduserer de alliertes behov for tilstedeværelse (Engeness, Didriksen, Kvarving, & Bragstad, 2020). Aamodt nyanserer dette videre. Når de allierte styrker seiler østover i de tradisjonelle norske patruljeområdene, er det ikke nødvendigvis like naturlig at Forsvaret seiler sammen med dem, eller følger de allierte like langt øst (2021).

Under luftmaktseminaret 2021 pekte Klevberg på flere historiske likhetstrekk mellom dagens kjølige sikkerhetspolitiske klima og den kalde krigen. Da Sovjetunionen bygget ut sin arktiske militære

kapasitet fra slutten av 1950-tallet, ble dette møtt med interesse fra NATO. Dette medførte et alliert militært fokus og nærvær i nord (Klevberg, 2021). Respondent A peker på en ny vei: «Under den kalde krigen var det klare implisitte regler mellom blokkene. I dag har vi ikke de samme reglene, og vi er i ferd med å etablere den nye normalsituasjonen.» Norge ønsker å gå stegvis fremover og ha en god dialog med Russland (Respondent A, 2021). Sjef FOH, generalløytnant Yngve Odlo, omtalte en slik «dialog» med et eksempel. Forut for øvelsen *Trident Juncture* reiste en delegasjon fra FOH til Russland for å underrette om øvelsen, og invitere til å bivåne den (Odlo, 2021). Med dette håper Norge å *berolige* naboen, framstå som forsvarlig og vise at våre allierte ikke utgjør en offensiv trussel. Hedda Langemyr hevder derimot at i Norges forhold til Russland, svinger pendelen mellom avskrekking-beroligelse, nå i retning av avskrekking (2021). Det økte allierte tilstedeværelsen er ikke nødvendigvis et resultat av en ønsket *integrasjon*, siden den er forankret i stormaktsrivalisering, men den kan likevel bidra til felles *avskrekking*.

Selv om det er god dialog mellom landene på enkelte områder, er forholdet også samtidig tilspisset, noe Langemyr peker på. Engeness viser til russisk stratcom som brukes for å uttrykke misnøye med norsk politikk, som Russland ikke er enig i (2021). Norge har også kjent på spenningen mellom øst og vest. Som eksempel har GPS-jamming og simulerte angrep vært rettet mot norske landmål, og det har vært hyppige observasjoner av fremmede ubåter i norske fjorder under den kalde krigen og utover 1990-tallet (Bentzrød, 2018, 2019; Gjelsten, 2013). Dette kan tolkes i en bi-lateral kontekst hvor Russland uttrykker misnøye med norsk politikk. Den kan også tolkes i en bredere forstand, som en del av en overordnet strategisk signalering mot vesten som helhet.

Til tross for økt tilspising av forholdet, og en mulig økt trend innen avskrekking, har Norge tradisjonelt hatt et godt samarbeid med Russland i Arktis. Søk og redning, fiskeriforvaltning og Barentssamarbeidet er eksempler på områder hvor bilateral dialog har sørget for meget godt samarbeid og ressursforvaltning. Aamodt peker på at der det er felles interesse, samarbeider landene godt sammen. Russland er pragmatisk ovenfor Norge når det gjelder nordområdene, og utnyttelse av naturressurser. For å begynne å høste av ressursene i havet, utover fiskeri, ble det enighet om en delelinjeavtale mellom landene i 2010. «Den var ikke basert på GDP, folketall, areal eller andre måleenheter for makt. Det er et uttrykk for respekt for internasjonal rett» (Aamodt, 2021). Selv om Russland i nyere tid har samarbeidet godt og behandlet Norge som likemann, er det ingen garantier for at det vil vedvare.

Zysk beskriver dette på en annen måte. I følge henne er det russiske synet på Arktis dualistisk og motsettende: “Russian Arctic policy may be seen as a working relationship between economic optimism and security pessimism” (2020, s. 6). Med et slikt syn kan en alliert tilstedeværelse begrense den russiske statens handlingsrom i regionen, og dermed også påvirke det økonomiske mulighetsrommet. Russland er bedre tjent med direkte forhandlinger med norske myndigheter om

mulighetene i nordområdene, uten å måtte vektlegge behovene til andre vestmakter. Når man resonnerer videre med dette utgangspunktet, kan man fundere på om Russland vil være like imøtekommende framover, hvis den militære pessimismen overvinner den økonomiske optimismen, som følge av stormaktsrivalisering?

Den norsk-russiske forvaltningen av ressursene i Arktis har vært meget god, og kan sees som å ha en *beroligende* effekt i forholdet mellom landene. Det er derimot ikke sikkert at dette kan veie opp for den økte stormaktsrivalisering. Dette samarbeidet kan fortsette, dog noe redusert som følge av konflikten mellom Vesten og Russland, og forutsetter at stormaktene etterlever internasjonale lover og spilleregler. Når Russland gjør det i forbindelse med ressursutnyttning i Arktis, kan dette være positivt for forholdet mellom Norge-Russland og spenningen i regionen.

Russland er interessert i å utnytte ressursene i nord og har ofte forholdt seg som en likeverdig partner til Norge i ressurs spørsmål. Samtidig har Russland militarisert Arktis og provosert fram et alliert nærvær i nord. I sum oppsummerer Aamodt Russlands forhold til Norge: «Hva Norge gjør bi-lateralt mot Russland, kan man diskutere viktigheten av. Det er et uproporsjonalt styrkeforhold mellom landene. Norge er medlem av en allianse. Her vi henter kraft» (Aamodt, 2021). I et stormaktsspill blir norske myndigheter tvunget til å «velge side». Norge kan ikke vike fra konsensus i NATO eller ønskene fra våre nærmeste allierte i stor grad. Til syvende og sist er trolig alliansen viktigere enn forholdet til «naboen». Samtidig opprettholder Norge sin langsiktige ambisjon om lavspenning i nord. Dialog, selvpålagte restriksjoner, og de daglige norske toktene i Arktis bidrar til å bevare normalsituasjonen. Norge plasserer seg også mellom de allierte og Russland ved allierte operasjoner i øst. Enten ved ikke å delta, eller ikke å seile samme rute. Dette er strategisk kommunikasjon fra norsk side til Russland, og er norske tiltak for å holde balansepolitikken i hevd.

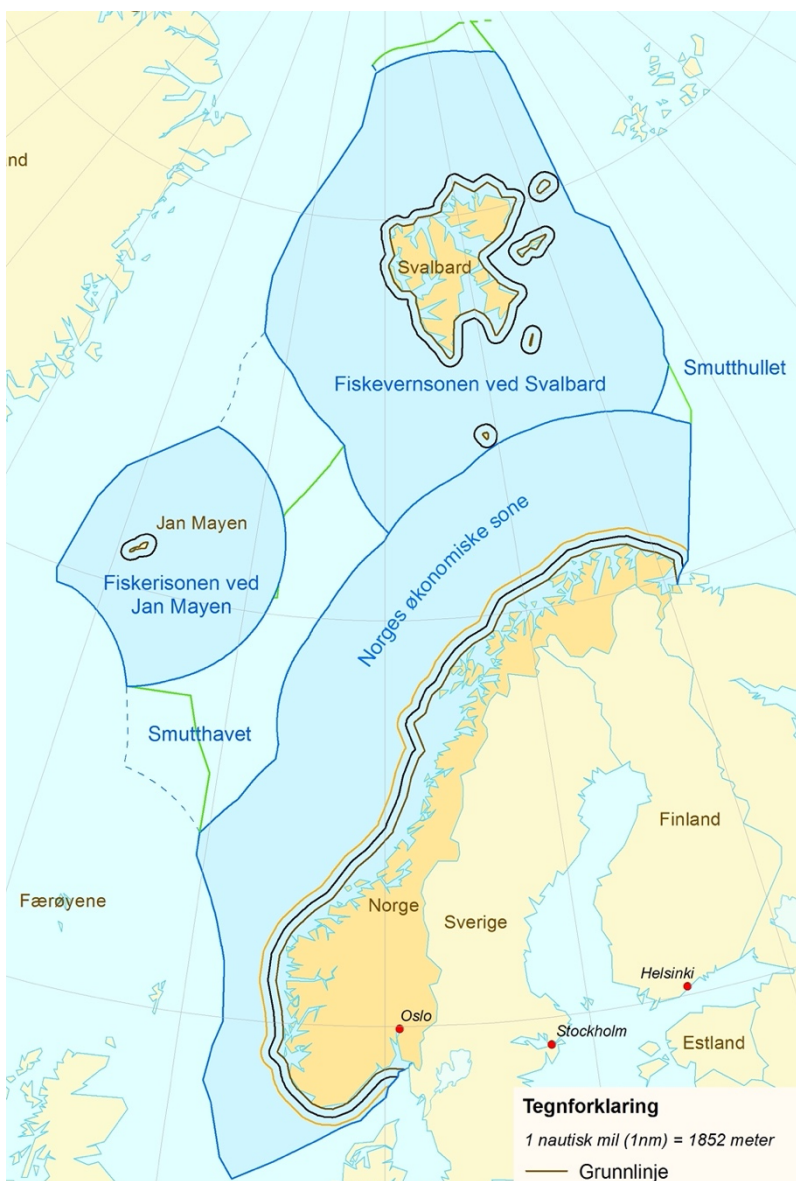
3.3 Norge som NATO i nord

Storingsrepresentant Anniken Huitfeldt uttalte under Luftmaktseminaret i 2021, at konsensus i norsk politikk er at Norge ikke vil kunne stå imot Russland alene. En slik ambisjon vil kreve en forsvarsstyrking som er utenfor Norges evne. «Vi er helt avhengig av alliert hjelp» (Huitfeldt, 2021).

Til syvende og sist er det ikke så avgjørende hva Norge tar seg til. Norge er en liten nasjon og hvis Russland virkelig vil gjennomføre noe med militær makt, så kan de gjøre det. I en kort væpnet konflikt kan Russland ta seg til rette ovenfor Norge (Aamodt, 2021).

Ifølge Langemyr er det ikke realistisk at amerikanerne vil komme oss til unnsetning i en god del av det vi må håndtere i vårt krisespekter. Det er en høy terskel for å utløse artikkel V. Norge må derfor kunne håndtere en bredde av trusler på egen hånd. Et hvert NATO land er *first responders* på eget territorium (Langemyr, 2021). Denne uttalelsen er hentet fra Luftmaktseminaret 2021, og er ikke rettet spesifikt

mot et maritimt scenario. Til tross for dette er argumentene hennes gyldige også i de norske arktiske interesseområdene. Det forutsetter at Norge «har en troverdig evne til å forsvare landet med nasjonale kapasiteter» slik Forsvarsdepartementet har uttrykt det (2020, s. 26). Det kan diskuteres om Norge har en slik evne for de havområdene som faller inn under Norges interesseområde. Figur 6 illustrerer størrelsen på Norges maritime interesseområder. Disse områdene er langt større enn Norges landareal. Deler av det norske Forsvaret kan dekke dette området med overvåkning eller som våpenbærer. Det er trolig kun Kystvakten, Fregattskvadronen, Ubåttjenesten, kystvarslingskjeden fra Sjøforsvaret. Fra Luftforsvaret er det trolig maritime patruljefly, kampfly og luftvarslingkjeden som kan dekke dette området i særlig grad. Det samme vil kunne gjelde for Svalbard, hvor Norge ikke har stående militære styrker.



Figur 6 Norges havområder. Kilde: Kartverket

Engeness mener at Norge i en bi-lateral kontekst må være forberedt på episodehåndtering. Samtidig vil NATO-medlemskapet virke konfliktdepende i forhold til en eventuell bilateral eskalering, dette for å unngå at NATO blir involvert. «Hopen-saken kan være et eksempel på at det har lønnet seg å være en del av en allianse», kommenterer Engeness. Denne problemstillingen er uendret i dag gitt asymmetriene mellom Norge og Russland. (Engeness, 2021).

Norges plassering har i mange år gitt en anledning til å være tett på Russlands viktigste militære arena. Russland er mer komfortable med Norge som NATO i nord, enn å ha enheter fra andre stormakter tett på Kola. For å fylle dette «rommet», kreves det at Forsvaret har tilstrekkelig tilstedeværelse og oppfyller det allierte informasjonsbehovet fra Barentshavet. Med den økte stormaktsrivaliseringen er det et alliert behov utover det å bygge informasjonsforståelse. Norges allierte må selv operere i nordområdene for å formidle egen *signalering*, dette kan ikke Norge gjøre på vegne av stormaktene. Engenes forklarer det slik:

Norge har til dels ikke kapasitet og en reell militær evne, men hovedsakelig fordi dette dreier som om stormaktsinteresser og rivalisering på områder og i et omfang som Norge rett og slett er for liten til å være en del av (Engeness, 2021).

En del av denne signaleringen kan formidles gjennom øvelser. I 2019 ble russisk framskutt forsvarstenking demonstrert under *Ocean Shield* øvelsen. Her ble Atlanterhavet vest av Norge arena for en stor russisk flåteøvelse («Ocean Shield exercise lasted one week longer than expected», 2019). Dette området vest av Norge faller inn under bastionforsvarets «ytre grense», se Figur 7. I følge Kofman omtales dette området som den fjerne havsonen,¹⁷ hvor Russland ønsker å utfordre vestlig kontroll gjennom *sea denial*, for å hindre vestlige enheter med langtrekkende missiler å angripe «bastionen» (Kofman, 2021). Med andre ord er hele det nordlige Atlanterhavet et operasjonsområde, hvis Russland skal forsvare sin strategiske nukleære andreslagsevne på Kola. Dette havområdet faller inn under operasjonsområdet til de norske maritime patruljeflyene.

¹⁷ Far Sea Zone



Figur 7 Russlands bastionforsvar. Kilde: Ekspertgruppen for forsvaret av Norge, Et felles løft, 2015.

Samtidig er det noe usikkerhet om NATOs vilje til å gripe inn i bi-laterale konfliktspørsmål mellom Russland og Norge. Langemyr peker på at et hvert land må ha en sterk egenevne til å håndtere egen suverenitet. Aamodt mener man kan diskutere om de europeiske landene har evne og vilje til å støtte Norges syn på spørsmål i Arktis, når de møter store utfordringer på andre og mer lokale arenaer (Aamodt, 2021). I Utenriksdepartementets *Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk* omtales dette indirekte. Her nevnes det at i NATO i dag, kreves «forsterket innsats for å bevare politisk samhold, solidaritet og fellesløsninger i alliansen». Samtidig framheves det norske samarbeid med utvalgte allierte (Utenriksdepartementet, 2017, s. 31, 33). Norske myndigheter kan derfor komme til å søke støtte hos nære allierte, før alliansen som helhet involveres.

Respondent A viser til at den allierte interessen for nordområdene er økende. Spesielt har USA og Storbritannia understreket betydningen av felles aktiviteter med Norge, for å demonstrere alliert samhold og solidaritet (2021). Videre kommenterer Respondent A at Norge ikke alene vil gå til offensive grep i en eventuell konflikt med Russland, et syn som støttes av Engeness og Aamodt (2021; 2021). Etter konsultasjoner med allierte, vil Norge ta grep sammen med allierte styrker for å svare på en trussel.

Det allierte nærværet i nordområdene bidrar til å redusere faren for en eventuell bilateral konflikt mellom Norge og Russland. Tilstedeværelsen signaliserer alliert samhold og solidaritet, samt øker de alliertes kunnskap om forholdene i regionen og deres evne til å operere her. Dette bidrar til at sannsynligheten for å multilateralisere en eventuell konflikt med Russland øker, og dermed reduseres faren for at Norge står igjen alene (Respondent A, 2021)

Aamodt har et mer nyansert syn på en mulig bilateral konflikt. Norsk militærstrategi må strekke seg fremover i tid og svare på fremtidens kriser. I kontekst av de maritime flyenes levetid på 25 år, er det kanskje ikke sikkert at dagens tenkning vil være gjeldende. «En krise kan oppstå på en annen måte enn vi noen gang har tenkt, og raskere enn vi har trodd», bemerket Aamodt. En ulykke, misforståelse og strategisk valg et annet sted kan utløse dette. Fra et norsk standpunkt er det kritisk at overnasjonale organisasjoner bidrar til ro og forutsigbarhet i verden, og at selv de store landene følger spillereglene. I en anarkistisk verden, hvor små stater ikke har en stemme, vil Norge være prisgitt stormaktens skiftende fokus og interesser (Aamodt, 2021).

Russland utvider sine militære evner i Norges nærområde. Det gjør det farligere å være nabo, og øker sannsynligheten for krise. I Arktis er det en del uløste spørsmål om ressursfordeling som holdes i sjakk av en liberal verdensbasert orden, når denne ordenen vakler, utfordres Norges posisjon som småstat (Aamodt, 2021)

Et annet argument presenteres av Engeness. Krisehåndtering i Arktis kan være komplisert på grunn av aktørene som deltar og stormaktsrivaliseringen, og er dermed situasjonsavhengig. «Fra vårt ståsted må vi forsøke å bedømme om det vi ser er i et nasjonalt, regionalt eller globalt perspektiv.» (Engeness, 2021). Med en slik forståelse kan norske myndigheter bedre vurdere om man skal involvere seg i konflikter i arktiske farvann, og i hvilken grad handlinger fra Russland er myntet isolert mot Norge.

Det er uenighet mellom respondentene hvorvidt det er sannsynlig med en bi-lateral konflikt mellom Norge og Russland. I *Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk* skal Forsvaret bidra til troverdig avskrekking. Samtidig er det et norsk politisk ønske om å «legge til rette for økt alliert tilstedeværelse og øving i nord» og «Alliert tilstedeværelse i nord bidrar til NATOs troverdighet» (Utenriksdepartementet, 2017, s. 11, 29). På den andre siden er Norge militært underlegen Russland, og kanskje i større grad i en konflikt i arktiske farvann. Norge vil trolig tidlig måtte søke alliert hjelp hvis en konflikt tilspisser seg.

Man kan derfor argumentere for at det norske handlingsrommet i en eventuell maritim krise i Arktis er begrenset. Hvis Norge ikke er villig, eller har evne, til selv å møte russisk aggresjon, vil det kreve alliert involvering, eller å imøtekomme russiske krav. Alliert involvering vil føre til at allierte synspunkter vil prege krisehåndteringen, og at Norge ikke alene kan forsøke å kontrollere kriseforløpet eller utøve eskaleringskontroll.

3.4 Delkonklusjon

Stormaktsrivalisering i Arktis, og Norges begrensede maritime militære kapasitet gjør Norge avhengig av alliert hjelp. Involvering av alliansen som helhet kan ta tid dersom det ikke gjelder en invasjon av fastlands-Norge. Før alliansen kan enes om en politisk beslutning, må trolig flere motstridende hensyn balanseres. Dette underbygger tanken om at Norge knytter tettere sikkerhetspolitiske bånd til

enkeltland i alliansen, noe langtidsplanen for forsvarssektoren poengterer. Norges relative beskjedne militære kapasitet i Arktis, samt det militære nærværet til Norges nærmeste allierte, underbygger poenget om at Norge raskt vil forsøke å multilateralisere en eventuell konflikt med Russland.

Det er kanskje ikke det allierte militære fysiske nærværet i nord som direkte fører til multilateralisering. De allierte styrkene har ikke et permanent nærvær i nord. Både Aamodt og Engeness viser til den allierte støtten, som Norge forventer å få i tilfelle konflikt. Dette fordi Norge er markant militært underlegen Russland. Vi er medlem av NATO og det er her vi henter vår kraft, slik Aamodt beskriver det. På fastlandet er ambisjonen å ha en krigsforebyggende militær evne som skal avskrekke aggresjon. På det åpne hav har ikke Norge en tilsvarende kapasitet, og Norge er derfor i større grad avhengig av alliert hjelp. I en konflikt i arktiske farvann er det kanskje *behovet* for hjelp fra nære allierte, som driver Norge til tidlig å forsøke å multilateralisere en konflikt.

Denne avhengigheten kan føre til at det norske handlingsrommet blir begrenset. De allierte lytter til norsk kunnskap og ønsker, selv om de kanskje ikke alltid tar det til etterretning. I norsk krisehåndtering i det maritime domenet i Arktis, er handlingsrommet todelt. I de lavere sjiktene kan Norge handle med stor grad av frihet. Her vil det være liten risiko for at militære enheter vil bli involvert, og benytte våpen. I tillegg vil trolig Russland etterleve internasjonal rett. Her kan Elektron-saken nevnes som eksempel. Norge håndterte denne hendelsen uten alliert hjelp, og Russland engasjerte seg ikke militært.

Arild Moe og Øystein Jenssen peker på et konfliktpotensial vedrørende Svalbard, hvor Russland er uenig med norsk tolkning av Svalbardtrakten (Moe & Jensen, 2020). Hvis Russland for eksempel utfordrer norsk suverenitet på øygruppen med militære styrker, vil norske myndigheter på grunn av det militære styrkeforholdet trolig måtte be om alliert assistanse. Jo høyere en kommer på kriseskalaen, dess mer sannsynlig er det at allierte land blir involvert, fordi Norge alene ikke kan håndtere en sikkerhetspolitisk krise med høyt spenningsnivå i Arktis. Til det er den norske militære makten underlegen den russiske. Derfor vil det norske handlingsrommet bli mindre etter hvert som krisen intensiveres.

Samtidig kan de allierte av egeninteresse tidlig utfordre en russisk aggresjon i nord, selv om den er rettet isolert mot Norge. Deres involvering kan sågar være uten norsk samtykke. Når de allierte velger å bli involvert, enten på eget initiativ eller etter invitasjon fra norske myndigheter, vil deres innsats bli formet av egeninteresser i Arktis. Disse kan være sammenfallende med norske interesser, men ikke nødvendigvis alltid. For eksempel har Storbritannia uttrykt uenighet i deler av norske myndigheters tolkning av Svalbardtrakten (Ulfstein & Holtmark, 2020). Denne typen problemstilling, kombinert med liten egen militær evne i nord, kan også føre til at norske myndigheter opplever en krise som for stor til å håndtere alene, men som er for «liten» for de allierte. Tidlig i en krise kan derfor norske myndigheter bli nødt til å ha god forståelse av både russisk og alliert motivasjon, og risikoappetitt.

Å invitere alliert hjelp er da bare ikke et tegn på Norge ikke klarer å håndtere egen sikkerhet, men man eskalerer også krisen til stormaktsnivå. Her vil det norske handlingsrommet inngå i et felles alliert handlingsrom. Dette betyr at norske myndigheter reelt vil få en viss grad av påvirkning på konflikter i det øvre krisespekteret, noe som ikke ville være tilfelle hvis Norge møtte tilsvarende krise uten alliert støtte.

Et avsluttende poeng er at krise-scenariot og funnene i dette kapitlet kan sees som et eksempel på «nye» utfordringer som Norge kan møte. Et krise-scenario i arktiske farvann kan derfor leses som «et problem» som skal løses av den nye sikkerhetspolitiske strategien fra 2017, *Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk*. I dag må «Norge ha en militærmakt som er stor nok til å vise at vi kan svare når vi må, og som legger til rette for at allierte kan støtte oss dersom dette blir påkrevet.»

(Forsvarsdepartementet, 2020, s. 26; Utenriksdepartementet, 2017). Denne oppgaven kan vise at forskjellige norske interesseområder forsvares med ulik kombinasjon av nasjonal evne og alliert støtte. I motsetning til sikkerhetspolitiske kriser som berører fastlandet, er det trolig lavere nasjonal evne til avskrekking i arktiske farvann. Dette kan føre til tidlig involvering av allierte i en maritim krise i Arktis.

4 Hva har formet dagens bevæpning av norske maritime patruljefly?

I dette kapitlet vil jeg drøfte det andre forskningsspørsmålet. Jeg vil vise at det er en rød tråd i etterkrigstiden i oppfatningen av hva flyene skal brukes til, og som en forlengelse av dette, hvordan de har blitt bevæpnet. Underveis i kapitlet vil jeg peke på to rammefaktorer som styrer de operative målene for norske maritime patruljefly. For det første er det «eksterne forventninger» som følge av sikkerhetspolitisk avskjerming av allierte operasjoner. Deretter er det «interne begrensinger» som følge av manglende grenmessig eierskap av maritime patruljefly.

Under den andre verdenskrig var 333 skvadronens oppgaver konvoibeskyttelse og ubåtjakt i Atlanterhavet, og å redusere norskekystens betydning for Tyskland. Langs kysten av Norge var oppgavene rekognosering for å «ramme trafikken langs norskekysten indirekte, også forsyningslinjene fra Narvik» (Klevberg, 2012, s. 65–66). Skvadronens oppgaver under andre verdenskrig handlet med andre ord om å beskytte alliert forsterkning til Europa på det åpne hav, ved å lokalisere og uskadeliggjøre ubåter, og støtte kystnære operasjoner utenfor Norge.¹⁸

For å møte dette oppdraget var skvadronens PBY-15 Catalina utrustet primært med synkeminer til bruk mot ubåter. Det ble også under krigen utprøvd å benytte torpedo i antioverflate-rollen, for å ramme tyske forsyningskip. Skvadronen ble sertifisert for å gjennomføre slike operasjoner, men de ble til syvende og sist nedprioritert da treningen krevde for mye av skvadronens ressurser (Klevberg, 2012, s. 58, 77, 2012, Kapittel 2).

4.1 Eksterne forventninger

Etter den andre verdenskrig ble det åpne hav og til dels de kystnære områdene ansett som et alliert problem, og 333 skvadronen mistet i stor grad sitt militære *raison d'être* (Gjelsten, 2010; Klevberg, 2012, s. 131–132). Fra 1955 ble norske myndigheter i tiltagende grad presset til å modernisere sin flåte med maritime patruljefly (Klevberg, 2012, s. 164). Norges prioritering var derimot jagerfly som en del av byrdefordelingen innad i NATO (Klevberg, 2012, s. 124–125). Som et ledd i dette påtrykket fra amerikansk og alliert side, ble Forsvaret i 1955 bedt om å avklare rollen til de norske maritime

¹⁸ 333 skvadronen var under andre verdenskrig inndelt i to vinger. A-vingen opererte de maritime patruljeflyene. B-vingen var utrustet med jagerbomberen Mosquito, og gjennomførte en rekke maritime interdikt-operasjoner mot tysk sjøtransport langs norskekysten. Se Klevberg (2012) «Request Tango», kapittel 5.

flyene. Forsvarsstaben uttalte at på overordnet nivå var maritime fly «av den største betydning for å gi oversikt over sovjetiske bevegelser på sjøen ... [og] nødvendig for å gi norske og allierte politiske myndigheter beslutningsgrunnlag ved et eventuelt krigsutbrudd». Ovenfor amerikanske myndigheter spesifiserte Flyvåpenets overkommando, samme år, at oppdraget til de maritime flystyrkene i fredstid primært var «stående patruljer i havområdene mellom Nord-Norge og Svalbard; patruljer over fjorder og innenskjærs farvann ellers i Nord-Norge». I krigstid var oppgaven å støtte Marinen i å beskytte skipstrafikk mellom Sør- og Nord-Norge, rekognosere etter sovjetiske amfibiske fremstøt og støtte antiubåt-krigføringen under SACLANTs ledelse (Klevberg, 2012, s. 165).

Catalina-flyenes alder kombinert med reservedelsutfordringer medførte lav operativ effekt. Dette bidro til allierte operasjoner i nord. For eksempel gjennom den bilaterale avtalen *Neptune Journey* fra 1955, som muliggjorde amerikansk maritim overvåkning med fly fra norske baser. Dette var trolig sterkt medvirkende til at Catalina-flyene ble byttet ut (Klevberg, 2012, s. 145; Moen, 1998, s. 42–44, 52–53).¹⁹ Dette poengterte ytterligere behovet for økt norsk evne til maritim overvåkning på det åpne hav (Klevberg, 2012, s. 146–147).

De allierte operasjoner ble møtt med avskjermingstiltak. Som en konsekvens av å berolige Sovjetunionen ble det lagt begrensninger på alliert flybevegelser når de benyttet norske baser. Med denne selvpålagte restriksjonen kunne allierte fly i utgangspunktet ikke fly øst av 24-grader øst når de brukte norske baser. Det ble også lagt begrensninger på hyppigheten av de allierte toktene. Med dette hadde Norge skaffet seg monopol på tilstedeværelse i Barentshavet og langs Kolakysten (Klevberg, 2012, s. 149–150, 203–205; Moen, 1998).

Både amerikanske myndigheter og Nordkommandoen kommuniserte sine behov ovenfor norske myndigheter.²⁰ Disse var begrunnet i Norges bidrag til det kollektive forsvaret, Norges geostrategiske posisjon og base- og avskjermingspolitikken. Fra amerikansk side ble det ettertrykkelig kommunisert at Norge måtte sørge for overvåkning av nordområdene i fredstid og delta i antiubåt-krigføring i krigstid, siden norske myndigheter hadde «stengt ute» alliert virksomhet. Ekspansjonen til den russiske nordflåten, og ikke minst trusselen fra den voksende sovjetiske ubåtflåten, var en sterk bekymring for NATO og USA (Klevberg, 2012, s. 217–218, 222).

¹⁹ I tillegg ble det utarbeidet en tri-lateral avtale mellom USA, Storbritannia og Norge (POPEYE) om felles overvåkning av sovjetisk maritim aktivitet i nordområdene. Kilde: Klevberg (2012) «Request Tango».

²⁰ Nordkommandoen var et alliert hovedkvarter lokalisert ved Kolsås, med ansvar for allierte operasjoner i Norge. Kilde: Skogrand (2004) «Norsk forsvarshistorie bind 4».

I 1963 ba Forsvarsministeren om en detaljert redegjørelse for Luftforsvarets langtidsplan. Oppdraget til de maritime patruljeflyene ble definert til «overvåkning og rekognosering av vårt territoriale farvann og tilstøtende havområder samt bekjempelse av ubåter og overflatefartøy i samvirke med marinestridskrefter». Den strategiske viktigheten av flyene ble også trukket fram da «Maritim overvåkning kunne redusere faren for å bli overrasket av militær aggresjon. Dermed fremsto maritime luftoperasjoner som et virkemiddel ... for å unngå et nytt 9. april» da de ga et «uvurderlig bidrag til etterretnings- og varslingsstjenesten.» (Klevberg, 2012, s. 226).

Fra å utøve kystovervåkning ble de norske flyenes oppdrag utvidet til å gjelde det åpne hav for å varsle om sovjetisk flåteutseiling. De amerikanske myndighetene så tidlig trusselen fra sovjetiske ubåter. Dette påvirket Forsvarets syn på bruken av flyene. Dermed var bevæpningen fra andre verdenskrig igjen aktuell.

4.2 Intern begrensing

De norske maritime patruljeflyene slet med å levere tilstrekkelig antall operative tokt utover 1950-tallet. Til tross for tiltagende press eksternt, var den interne prosessen med å anskaffe nye fly preget av sendrektighet. Først og fremst på grunn av stram økonomi, men også av indre stridigheter om operative leveranser. Stridens kjerne var her om flyene behøvde antiubåt-kapasitet. Amerikanske myndigheter, som var villig til hjelpe med militært materiell, satte som forutsetning at norske maritime fly hadde en antiubåt-kapasitet. Som en del av arbeidet med å assistere den norske anskaffelsesprosessen ble en kravstudie gjennomført av Nordkommandoen. Denne pekte på Norges implisitte ansvar for overvåkning av nordområdene, som en konsekvens av de selvpålagte restriksjoner på allierte operasjoner. Videre understreket rapporten den økte trusselen som følge av den sovjetiske maritime oppbygningen på Kolahalvøya (Klevberg, 2012, s. 170). Etter en lang prosess som varte over nesten et ti-år kunne Luftforsvaret først i 1961 motta Grumman HU-16 Albatross, som erstatning for Catalina (Klevberg, 2012, Kapittel 10). Albatrossflyene ble gitt til Norge som en del av våpenhjelpprogrammet, da Norge selv ikke ønsket eller hadde den økonomiske evnen til å prioritere dette. Dette ble nok sett på som en løsning som alle parter kunne leve med. NATO og USA fikk innblikk i aktiviteten i nord, og Norge sikret at konfliktnivået ikke steg i nord, ved at allierte styrker ikke kom for nært det sovjetiske territoriet.

De norske Albatross-flyene skulle bevæpnes med den nyutviklede Mk 44 antiubåt-torpedo og 324 pund synkeminer (Klevberg, 2012, s. 210, 235). Med en torpedo var det lettere å angripe en ubåt som dykket, og forsøkte å unnslippe. Med innføringen av Albatross og de nye antiubåt-systemene var ambisjonen felles trening mellom Sjø- og Luftforsvaret innenfor dette fagfeltet. Luftforsvaret indikerte derimot etter hvert at kun «en meget begrenset del av flytiden til Albatross-flyene skulle anvendes til antiubåttrening». Begrunnelsen var behovet for operative overvåkningstokt i nord. Dette skjedde til

tross for at antiubåt-operasjoner var en av forutsetningene for at Norge fikk Albatross-flyene som en del av våpenhjelpen (Klevberg, 2012, s. 176, 182, 212, 222).

Avviklingen av våpenhjelpen på 1960-tallet medførte strammere budsjetter, og et fokus på å utnytte de tilgjengelige kapasitetene i størst mulig grad. FFI ble en viktig aktør som bidro til å utvikle forståelse av omfanget for overvåkningskapasitet, noe som bekymret Luftforsvarets ledelse. Selv om Albatross-flyene var utstyrt med antiubåt-kapasitet, som var etterspurt av Sjøforsvaret, holdt Luftforsvaret igjen. Rasjonale var at oppdragsmengden med overvåkning var for stort til å spre kapasiteten over flere oppgaver. Dette gjaldt både i ren operativ kontekst, men også at en utvidelse i oppdragsporteføljen ville kreve at mer tid ble brukt til trening. På slutten av flyenes tid ved 333 skvadronen var flytilgjengeligheten så lav at trening på antiubåt-operasjoner i stor grad ble neglisjert. I lys av ressursbehovet som følge av overflateovervåkning i fredstid, ble det også fra Luftforsvaret sin side foreslått å sterkt redusere, eller si fra seg, antiubåt-oppdragsporteføljen. Etterretningstjenesten poengterte at norsk evne til suverenitetshevdelse gjennom «kontinuerlig» tilstedeværelse, og evne til å håndtere kriser i forbindelse med grensekrenkninger, krevde nasjonal evne til antiubåt-krigføring. Sjøforsvaret på sin side støttet seg til flåteplanen fra 1960, og satte den fellesoperative antiubåt-kapasiteten på øverste prioritet (Klevberg, 2012, s. 217–218, 220–222). Luftforsvaret og Sjøforsvaret stod derfor på hver sin side av en grunnleggende debatt: Skal man prioritere tidlig varsling mot overflatestyrker, eller skal man fokusere på forsvar mot ubåter som kan ramme norske mål med missiler? Til tross for at norske maritime patruljeflyene hadde en klart rolle for å støtte Marinen, ble ikke disse oppgavene prioritert av Luftforsvaret.

På norsk side bygget deg seg etter hvert opp en klar og omforent forståelse av at maritime patruljefly hadde to oppdrag. I fredstid skulle flyene gjennom overvåkning bidra til varsling av sovjetisk aggresjon. I krigstid skulle flyene bidra i sjøoperasjoner, og da primært med antiubåt-krigføring både kystnært og i det nordlige Atlanterhavet (Klevberg, 2012, Kapittel 14). Selv om skvadronen var pålagt å trene på krigsoppgaven, ble ikke dette gjennomført i særlig grad. Luftforsvaret pekte i 1966 blant annet på at personellmangel og prioritering av overvåkningsoppdraget hindret utførelse av treningen (Klevberg, 2012, s. 234–235). Skvadronen hadde trolig i beste fall en meget begrenset evne til å bruke våpnene, siden treningen ikke ble gjennomført.

Utfordringen med trening var ikke et avgrenset eksempel. På slutten av 1990-tallet ble dette adressert igjen. Behovet for overvåkningskapasitet presset skvadronen til å maksimere utbyttet av hver time. Dette ble forsterket av personellmangel og mangel på operative fly som førte til at skvadronens beredskap ble avsluttet (Klevberg, 2012, s. 372, 382). Som en parallell til i dag, omtaler Engeness antiubåt-operasjoner som *awfully slow warfare*. «Det kreves kompetanse, tålmodighet og stayerevne for å drive med denne typen operasjoner. Det er en kompleks og ressurskrevende oppgave å løse, som vil legge beslag på alle de nasjonale maritime patruljeflyene for å gjennomføre» (Engeness, 2021).

4.3 I Orions tid og videre

I 1969 ble Albatross-flyene erstattet av amerikanske P-3B. Også disse var i stor grad finansiert av amerikanske myndigheter. I det bi-laterale forholdet mellom USA og Norge omkring anskaffelsen av P-3B, og senere P-3C, la de amerikanske myndighetene klare forventninger til leveransene fra norske P-3. Klevberg beskriver det som en forutsetning for avtalen at flyene skulle gjennomføre «fredsopdraget» med overvåkning av sovjetisk ubåt og overflateaktivitet. Den innsamlede etterretningen skulle også deles med USA. I 1989 ble dette formalisert i *Maritime Surveillance Agreement*. I Klevbergs studie fremgår det at USA dekket en betydelig del av kostnaden med P-3B og senere ved P-3C anskaffelsen (Klevberg, 2012, s. 256, 259, 357–358). I følge Dahler fikk Norge ved anskaffelsen av P-8 et tilsvarende prisavslag, i størrelsesorden det samme som ved anskaffelsen av P-3C (Dahler, 2020, s. 46). Det er rimelig å anta at informasjonen som P-8 skal samle inn, er sterkt etterspurt hos Norges nærmeste allierte, og at denne informasjonen skal deles med USA.

Etter innføringen av P-3 i 1969 fikk 333 skvadronen en styrket antiubåt-kapasitet. Utdanning innen antiubåt-operasjoner fikk høy prioritet, og norske besetninger fikk jevnlig trening i amerikansk simulator. Her fikk de også trening i bruk av torpedoer (Klevberg, 2012, s. 288). Denne kapasiteten har kommet godt til nytte. Det har i P-3s tid blitt gjort flere observasjoner av fremmede ubåter i norske fjorder, hvor P-3 var et primærverktøy i søk. Tallmaterialet varierer noe fra år til år, men i 1976 uttalte for eksempel Forsvarsminister Fostervoll om 47 mulige, sannsynlige eller sikre krenkelser i perioden mellom 1969-1975 (Stortinget, 1976). Roald Gjelsten har studert inntrenginger i norske fjorder, og mener det årlig var omtrent fem hendelser per år i snitt fram til midten av 1990-tallet. De mest kjente ubåtsøkene var i Sognefjorden 1972 og Hardangerfjorden 1983. Ved minst et tilfelle har P-3 brukt dypvannsbombe for å presse opp en fremmed ubåt (Gjelsten, 2013; Stortinget, 1972, 1976, 1983).

Etter Berlinmurens fall opplevde det russiske forsvaret store kutt i budsjettene, noe som medførte kutt i størrelse og operativ evne. Til tross for dette forble fokuset på den nukleære triaden opprettholdt.²¹ Dermed kunne Nordflåtens strategiske ubåter opprettholde den nukleære andreslagsevnen. Dette videreførte behovet for overvåkning, og amerikansk interesse for Barentshavet, selv om fokuset ikke var like stort som under den kalde krigen. For 333 skvadronen betød derfor ikke slutten på den *kalde krigen* et endret oppdragsbehov. Norges avskjerming av alliert aktivitet fortsatte, og behovet for e-valuta var ikke redusert (Berggrav, 2004; Forsvaret, 2014; Klevberg, 2012, s. 368, 409–414). Selv om et alliert fokus i nord var mindre framtreddende, endret ikke dette synet på flyets bevæpning. Antiubåt-

²¹ Den russiske nukleære triaden består av atomvåpen som blir levert av langtrekkende bombefly med kryssermissiler, ubåter med interkontinentale missiler og landbaserte interkontinentale missiler.

våpen var fortsatt en viktig kapasitet i forbindelse med suverenitetshevdelse, og i en potensiell alliert operasjon i Atlanterhavet.

Internasjonalt skjer det en viktig endring fra slutten av 1970-tallet på bevæpningsiden. I perioden før har maritime patruljefly generelt vært bevæpnet med torpedoer, dypvannsbomber, miner og i noen tilfeller raketter. Med innføringen av AGM-84 Harpoon ble avstandslevert presisjonsild mulig fra maritime patruljefly. Med dette missilet kan flyene engasjere overflatemål ut til 240 km (130 NM). Harpoon-missilet ble senere modifisert til å angripe landmål, da kjent som *Standoff Land Attack Missile* (SLAM) (CSIS, 2020).

De norske P-3 fikk etter hvert noe nytt våpenmateriell, men det var da snakk om en ny torpedo. Skvadronen byttet ut den amerikanske torpedoen Mk-46 med *Sting Ray* fra Storbritannia. Til tross for at en ny torpedo ble anskaffet, ble det ikke satt av midler for å gjennomføre regelmessig trening med våpenet. Skvadronen måtte derfor benytte amerikansk simulator for å få denne treningen (Klevberg, 2012, s. 397). De amerikanske simulatorene var ikke konfigurert for *Sting Ray*-torpedoen, noe som reduserte treningsutbyttet.

I motsetning til å anskaffe andre våpen til de norske P-3, ble det satset på ISR-oppgaven. Med oppdateringen av P-3 i tidsrommet rundt årtusenskiftet, fikk flyene installert en ekstra operatørstasjon med ESM utstyr,²² som skulle bidra til innsamlingen av data (Reade, 1994; Smedsvig, 2001). Fokuset på elektronisk etterretning (ELINT) var ikke nytt for 333 skvadronen. Allerede fra midten av 1960-tallet ble innsamling på sovjetiske missilsystemer et viktig oppdrag for skvadronen. Blant annet fikk ett Albatross-fly montert dedikert ELINT-utstyr tidlig på 1960-tallet (Klevberg, 2012, s. 237–238). Skvadronen var blitt tett innarbeidet i etterretningssystemet som overvåket russisk aktivitet (Klevberg, 2012, s. 373). Dette fokuset kom godt fram da Etterretningstjenesten lettet på sløret i 2014: «Orion er utstyrt for å innhente tekniske, elektroniske og akustiske signaler knyttet til militære mål.» (Forsvaret, 2014, s. 41). Dette fokuset har trolig formet valget av våpen på P-3 og P-8, uttaler Engeness. Norge har beholdt den maritime rollen, og fokuset på Russland (Engeness, 2021).

Det er ikke bare ELINT som er interessant å samle inn. Harald Håvoll belyser viktigheten av de tekniske dataene som Norge samler inn på russiske ubåter, dette omtales som akustisk etterretning (ACINT). I følge Håvoll er denne informasjonen så viktig for USA, at de vil samle den inn selv hvis Norge ikke leverer disse dataene (Håvoll, 2015, s. 30). Ettersom rekkevidden på russiske ubåtbaserte interkontinentale nukleære missiler har økt, trenger ikke disse ubåtene å gjennomføre patruljer utenfor

²² Electronic Support Measures (ESM). Passive tiltak eller utstyr for å fange opp signaler i det elektromagnetiske spekteret.

«bastionen». Norske operasjoner bidrar med kunnskap om de akustiske signaturene, slik at allierte kan forstå ubåtenes kapasiteter og effektivt nøytralisere dem.

4.4 Delkonklusjon

Norge innledet etterkrigstiden med å anse overvåkning av havområdene som et alliert problem. De norske maritime flyene skulle konsentrere seg om kysten. Allierte forventninger, og et økende nasjonalt eierskap til ISR-oppgavet, bidro til at norske myndigheter endret dette synet. Norges politiske beslutning om å avskjerme allierte operasjoner nær sovjetisk territorium, utelukket allierte maritime flyoperasjoner i nordområdene. På grunn av avstandene kunne ikke allierte fly nå operasjonsområdene uten å benytte norske baser. Begrensingen med å benytte disse basene i fredstid ga norske fly enerett på ISR-operasjoner mot naboen i øst, samtidig betød det et at Norge måtte innfri forventningene fra de allierte.

Det allierte «oppdraget» betød at fokuset har blitt flyttet til strategisk overvåkning av de sovjetiske/russiske maritime styrkene på Kolahalvøya. For de allierte var det innledningsvis varsling av en maritim aggresjon som var ansett som den primære fredsrollen til norske maritime patruljefly. Med den tekniske utviklingen av sovjetiske ubåter, ble etter hvert overvåkning og innsamling mot disse en meget viktig del av porteføljen. Dermed ble aktivitet både over og under vann, en del av flyenes ISR-oppgaver. I en eventuell krig skulle norske maritime patruljefly bidra i antiubåt-operasjoner, som en del av det kollektive forsvaret.

Det var særlig det amerikanske behovet for innsamling i fredstid som ble vektet. Dette oppdraget var så viktig for vår nærmeste allierte, at Norge fikk fly vederlagsfritt, eller til sterkt redusert pris. Motytelsen var e-valuta i form av ISR-data fra nordområdene. For å gjennomføre ISR-oppgavene i fredstid var bevæpning av de maritime patruljeflyene ikke påkrevd. Tvert imot kan dette virke mot sin hensikt. Hvis flyene fremsto som en mulig aggressor mot den viktige ubåt-baserte nukleære andreslagsevnen, kunne sovjetiske styrker «presse» bort eller hindre disse operasjonene. I tillegg kan ubevæpnede fly utøve en rolle i norsk *beroligelsespolitikk*, både i form av å ikke være bevæpnet og at norske fly erstattet allierte fly i Barentshavet.

Etter hvert som krigsoppdraget ble mer tydelig, ble også behovet for bevæpning mer klart. Det var ikke krigsoppdraget alene som fremmet behovet for bevæpning. I krisesammenheng ble også behov for hevde nasjonal suverenitet, og da spesielt i forbindelse med inntrengning av fremmede ubåter i norske fjorder. Begge disse oppgavene trenger samme bevæpning, torpedoer og dypvannsbomber. Det er dog naturlig å stille spørsmål om antall våpen vil være det samme for å møte krigsutfordringene versus suverenitetshevdelse? Det er nærliggende å anta at behovet for våpen i en krig vil være langt større enn ved en kortvarig krise med grensekrenking i fred.

De interne prosessene i Forsvaret i etterkrigstiden, førte til at oppgavene til maritime patruljefly «falt mellom to stoler». Luftforsvaret eide ressursen, men Sjøforsvaret eide behovet for maritim krigføring. Luftforsvarets fokus på å bygge et jagerflyvåpen og andre krigsoppgaver i tilfelle invasjon, førte til mindre interesse for de luft-maritime leveransene. For Luftforsvaret var paradoksalt det viktigste oppdraget til maritime patruljefly «fredsoppdraget» med strategisk varsling. Dette ga seg utslag i begrenset oppdragsportefølje, og manglende vilje til å bruke ressurser på trening til det luft-maritime krigsoppdraget.

I løpet av etterkrigstiden ble de norske maritime patruljeflyene viktig både for Norge og de nærmeste allierte. Flyenes to oppgaver; fredsoppdraget ISR og støtte til Marinen i krig, var motstridende med tanke på ressursbruk. «Fredsoppdraget» har hele tiden vært viktigst for Norges «sponsor» og nærmeste allierte. I tillegg har skvadronen hatt et «krigsoppdrag» som krever trening. I ressursfordelingen mellom disse oppdragene ble fredsoppdraget ofte prioritert.

Historisk er bevæpning av de norske maritime patruljeflyene formet av «fredsoppdraget» og økonomiske- og ressursbegrensinger. Dette medfører at når våre allierte øker flyenes portefølje med antioverflate-missiler, holder Norge på det opprinnelige oppdraget med medfølgende bevæpning, og styrker ISR-kapasiteten til flyene. Dette er trolig en medvirkende årsak til at norske P-8 kun skal utrustes med torpedo.

5 Hvordan kan P-8 med bevæpning anvendes i en sikkerhetspolitisk krise?

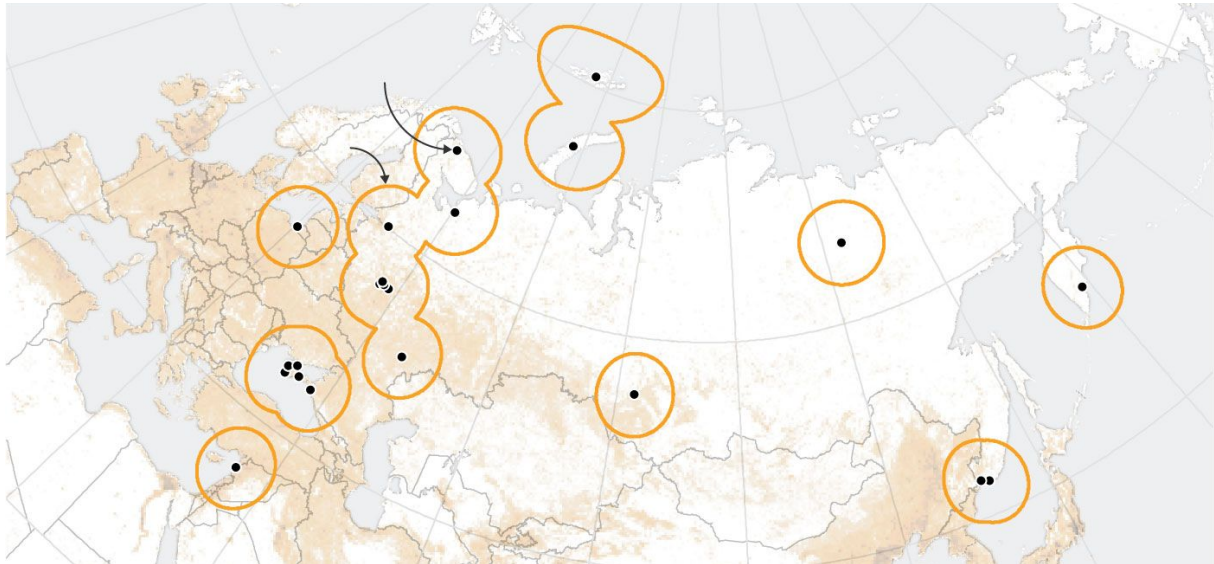
Dette kapitlet vil søke å svare på det siste forskningsspørsmålet i oppgaven. Første del vil belyse hvordan de norske maritime patruljeflyene kan utnyttes, i lys av det tilgjengelige handlingsrommet ved en eventuell sikkerhetspolitisk krise i Arktis. Deretter vil jeg drøfte bruk av antiubåt-våpen og antioverflate-våpen innenfor dette handlingsrommet.

Jeg vil i kapitlet peke på at flyene kan dekke både et nasjonalt og alliert behov. Som vist i kapittel 3, er det norske handlingsrommet i en krise i Arktis trolig redusert til de lavere sjiktene av en krise, og alliert involvering tidlig i en konflikt er sannsynlig. De norske maritime patruljeflyene kan trolig gi effekt for allierte operasjoner i en tilspisset krise i nord. Innenfor det nasjonale og allierte handlingsrommet vil patruljeflyene kunne anvende våpen for å gi effekt, men kost-nytte kalkylen er forskjellig for de ulike våpentypene.

5.1 Norske maritime patruljefly som effektor for nasjonale og allierte operasjoner

Både Engeness, Aamodt og Respondent A trekker fram flyenes sårbarhet ovenfor fiendtlig luftforsvarssystemer (2021; 2021; 2021). En slik trussel vil kun bli aktualisert hvis bruk av slike våpen er sannsynlig, noe som vil tilsi en krise i det øvre sjiktet av krisespennet. *Congressional Research Service* (CRS) har omtalt det russiske luftvernet som «of the world's most capable» (Bowen, 2020b). Trusselbildet kan deles i to områder. Den første er det skipsbaserte luftvernet, dette inkluderer også trusselen fra jagerfly fra hangarskip. Malte Humpert omtaler den andre delen av trusselen, som følger reetableringen av russisk luftvarsling, luftvern og jagerflybaser i Arktis, på blant annet Frans Josefs land og Novaja Semlja (2019). Dette vil gjøre det vanskelig å operere P-8 utenfor rekkevidden til F-35 eller andre støttefly, hvis det samtidig betyr å operere innenfor rekkevidden av russisk luftforsvar. Trusselen fra det landbaserte luftvern og jagerfly vil i praksis gjelde det sentrale Barentshavet. Når det gjelder trusselen fra fartøy vil denne være mobil, og en «luftvern-paraply» vil følge flåtens bevegelser. For å illustrere denne trusselen angir Figur 8 rekkevidden til landbasert luftvern med S-400 systemet (NATO: SA-21), som er det nyeste systemet som er satt i drift. Systemets maksimale rekkevidde er 400 km (216 NM). Det landbaserte luftforsvaret på Kola har også andre missilsystemer i tillegg til jagerfly, med forskjellig rekkevidde. Dette gjelder også for det skipsbaserte luftvernet i Nordflåten. Som eksempel er Kirov-klassen utrustet med en marineutgave av S-300 systemet (NATO: SA-N-6). En oppgradert versjon av dette systemet kan bruke 48N6-missilet til S-400, noe som gir en rekkevidde

på 150 km (81 NM) (CSIS, 2018a, 2018b; Rogoway, 2017). Til tross for disse rekkeviddene er den største trusselen på det åpne hav fortsatt jagerfly, fordi disse er mer mobile, hurtigere og uforutsigbare. Truslene mot de maritime patruljeflyene som er nevnt her kan dog bare brukes figurativt. Det er en rekke faktorer som kan påvirke trusselen og redusere egen risiko. For eksempel kan taktikk, mottiltak, flyhøyde, vær og radarfølsomhet påvirke en mostanders evne til å detektere og engasjere maritime patruljefly.²³



Figur 8 Rekkevidde for det landbaserte luftvernet S-400 (NATO: SA-21). Sirklene angir en rekkevidde på 400 km (216 NM), når systemet bruker missilet 40N6. Kilder: Kart: Wall Street Journal. Missilrekkevidde: CSIS.

Aamodt mener det fortsatt vil være viktig å bygge situasjonsforståelse i de høyere sjiktene av en krise. Han peker på at operasjoner med P-8 hvor det er en reell luftvern- eller jagerflytrussel, vil kreve en omfattende COMAO²⁴, noe som trolig er utenfor Norges evne alene (Aamodt, 2021).

Situasjonsforståelse er viktig for både nasjonalt og alliert beslutningsgrunnlag. Denne situasjonsforståelsen kan bli bygget gjennom ISR-rollen og vil ofte medføre å samle inn informasjon i et område, eller undersøke et objekt. Dette vil som regel være forankret i et konkret informasjonsbehov, gjerne som et innspill til et beslutningsgrunnlag. Dette er et eksempel på JISR i praksis. Det betyr at et tokt som regel kan dekke ett eller flere innsamlingsbehov. Hvis det er behov for

²³ En slik analyse er utenfor oppgavens omfang og vil trolig kreve innsyn i gradert materiale for å gi nøyaktige svar.

²⁴ Composite Air Operations. En pakke med forskjellige fly med ulike roller, i en koordinert operasjon. Norge mangler flere av ressursene som normalt inngår i en COMAO. Kilde: Forsvarets doktrine for luftoperasjoner (2019)

oppdatering på et spesifikt område, kan samme oppdrag bli utført i et nytt tokt. Innsamling kan også bli brukt til taktiske formål. Her kan det gi måldata som kan anvendes når langtrekkende missiler skal benyttes, enten ved at flyene avfyrrer skudd selv, eller gir måldata til andre enheter.

Selv i de øvre sjiktene av en krise er det et informasjonsbehov. Hvis trusselnivået mot norske patruljefly ekskluderer slike operasjoner, kan allierte muligens stille med støtte, gitt at de er tilgjengelig i operasjonsområdet. En annen løsning er å benytte andre kapasiteter til å samle inn denne informasjonen, eller akseptere en høyere risiko. Gitt norske myndigheters ønske om å multilateralisere en konflikt, vil det trolig være et alliert militært nærvær som kan støtte et norsk innsamlingsoppdrag i en ansent krise. Dette kan bety at norske patruljefly kan utføre ISR-oppdrag til støtte for et beslutningsgrunnlag eller bidra i antioverflate-krigføring i en alliert kontekst.

Antiubåt-operasjoner skiller seg fra JISR operasjonsmønsteret, fordi disse ofte vil medføre en langvarig operasjon. Dette blir forsterket av at nye og stillegående ubåter er vanskeligere å oppdage. I følge admiral Andrew Lewis, sjef for *US Navy 2nd fleet*, seiler Russland stadig hyppigere med moderne ubåter i Atlanterhavet (Lewis, 2020). Det er vanskelig å finne en ubåt, og når den først er funnet blir det viktig å ikke miste kontakten. Det holder derfor ikke å oppdage ubåten én gang, den må følges kontinuerlig, hvis det ikke er rom for å nøytralisere den. Dette betyr at et område kan avsøkes for hindre en ubåt å benytte det, eller oppdage en ubåt. Når ubåten er detektert vil det kreve en kontinuerlig operasjon for å følge den. Patruljeflyenes utfordring er begrenset tilgjengelig flytid. Tiden et fly har til rådighet i et område styres av flere faktorer, men den viktigste er transittiden til operasjonsområdet fra flyplassen. For å dekke et område i ett døgn vil det kreve flere tokt, med forskjellige fly og besetninger. På grunn av slitasje på både personell og materiell vil lengre operasjoner også gi et noe økt ressursbehov. Ifølge Aamodt har ikke Norge et tilstrekkelig antall maritime patruljefly for å håndtere utseiling med russiske ubåter alene. De norske flyene kan løse en del av porteføljen på egen hånd, de øvrige oppgavene må løses i samarbeid med allierte (2021). Hvis en russisk ubåt skal følges over en lengre periode, må dette trolig utføres som en del av en alliert operasjon.

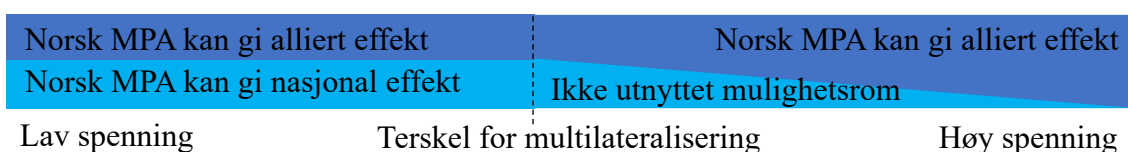
Så langt har kapitlet i stort omhandlet hendelser på det åpne hav. En annen og velkjent utfordring er fremmede ubåter som opererer i norske fjorder, som krever norsk hevdelse av suverenitet. Som ubåtjeger kan de norske flyene være en viktig ressurs også i framtiden. Huitfeldt omtalte NH90 og dens manglende evne til å utøve antiubåt-operasjoner under Luftmaktseminaret 2021. Hun gikk her langt i å indikere at NH90 ikke vil kunne dekke denne delen av oppdragsporteføljen, slik den var tiltenkt. Dette er et omstridt tema, og sjef Maritim helikoptervering, oberst Stueland, mener helikopteret har et ufortjent dårlig rykte (Huitfeldt, 2021; Karlsen, 2020). Til tross for dette belyser diskusjonen et gap mellom ambisjon og levert effekt. Dette kan igjen øke behovet for P-8 i en slik rolle. På den andre siden kan fjordinntrengning med fremmede ubåter være mindre relevant i dag, sammenlignet med den

kalde krigen. Tallet på ubåtobservasjoner har gått ned etter «Berlinmurens fall» (Gjelsten, 2013). Slike observasjoner eller inntrenginger er ikke blitt helt borte. I Sverige har det i nyere tid vært gjennomført en større jakt etter en fremmed ubåt i territorielt farvann. Jacob Børresen uttalte da at dette like gjerne kunne skjedd i Norge (Ekeli, 2014; NRK, 2014). Med en redusert leveranse fra NH90-helikoptrene, vil det være få antiubåt-kapasiteter som kan håndtere et slikt scenario. Trolig vil også P-8 i framtiden delta i slike operasjoner, selv om sannsynligheten er mindre enn tidligere.

Kapittel 3 har vist et begrenset nasjonalt handlingsrom i en krise i arktiske farvann, som trolig gir en begrenset evne til nasjonale operasjoner i de høyere sjiktene av en krise. I en alliert setting kan derimot norske myndigheter bidra i et alliert handlingsrom, og bidra i operasjoner til «høyre» på kriseskalaen. Et unntak kan være suverenitetshevdelse når det jaktes på fremmede ubåter i norske fjorder, noe som primært er et nasjonalt anliggende. Dette kan også oppfattes som intenst for norske myndigheter, og kan sammenlignes med en tilspisset krise. Både fordi mange av Forsvarets kapasiteter vil være involvert, men også fordi våpen trolig vil kunne bli brukt.

Hvis patruljefly skal operere i et område med risiko for å bli engasjert av fiendtlig luftforsvar, vil det kreve støtte fra andre kapasiteter. Norge har ikke tilstrekkelig nasjonal evne til å gjennomføre en slik sammensatt luftoperasjon i arktiske farvann. Dette vil redusere effekten patruljefly kan gi i et høy-trussel scenario, hvis ikke høy risiko aksepteres. Slike oppdrag kan derimot gjennomføres som en del av en alliert setting. På den andre siden kan russiske ubåter seile ut, uten støtte fra overflateskip eller fly. Det vil trolig få høy prioritet hos både allierte og norske beslutningstakere å få kontroll på disse. Til tross for et lavt trusselnivå, har ikke Norge tilstrekkelig antall fly for å håndtere dette alene. Dette vil trolig kreve en alliert operasjon, hvor norske fly kan inngå.

I en krise med høyere intensitet vil trolig norske myndigheter søke å multilateralisere en konflikt tidlig. Kombinert med et begrenset antall fly, og flyenes sårbarhet, vil flyene trolig ikke gi en ren nasjonal effekt i en tilspisset krise. Flyene kan derimot gi alliert effekt, og dermed også en implisitt nasjonal effekt, når de inngår i en alliert operasjon. Her kan de norske flyene brukes integrert i en felles operasjon, hvor andre allierte enheter skjermes de sårbare overvåkningsflyene. Til tross for dette kan bevæpning av nasjonale kapasiteter som kan bidra i en krise i arktiske farvann, påvirke terskelen for multilateralisering. Jo høyere nasjonal evne til avskrekking, dess mer sannsynlig er det at denne terskelen skyves til høyre. Dette er illustrert i Figur 9, hvor effekten av de maritime patruljeflyene er angitt for henholdsvis det nasjonale og allierte handlingsrommet i en krise.



Figur 9 Effekten av de norske maritime patruljeflyene (MPA) gitt det norske handlingsrommet i krise.

5.2 Bruk av våpen fra norske patruljefly som effektor

Det forrige delkapittelet har sett på hvordan de maritime flyene kan utnyttes i forbindelse med en krise i Arktis. I en nasjonal kontekst vil flyene trolig kunne utnyttes i scenarioer med lav trussel mot flyene, det vil med andre ord bety en krise med relativt lav spenning. I en alliert kontekst kan flyene også gi effekt når det er høyere spenning. Bevæpning av norske maritime patruljefly har historisk vært rettet mot bekjempelse av ubåter, både i krise og krig. Flyenes oppdrag har også vært formet av et behov for innsamling av ISR-data. Støtte til krigføring i antioverflate-rollen har vært en sekundær rolle, se kapittel 4. Disse faktorene har historisk formet bevæpning av norske maritime patruljefly. Dette delkapitlet ser på hvordan våpen på norske P-8 kan bli anvendt som effektor i en krise.

Under den kalde krigen ble det gjennomført flere søk etter antatt fremmed ubåt i norske fjorder, hvor maritime patruljefly var en viktig bidragsyter (Gjelsten, 2013; Klevberg, 2012; Stortinget, 1972, 1976, 1983). Selv om det ikke ble sluppet torpedoer under disse søkene ble det sluppet dypvannsbomber, som et mindre dødelig virkemiddel for å presse opp en ubåt. Dette ble for eksempel brukt i Hardangerfjorden i 1983. Daværende Forsvarssjef Sven A. Hauge uttalte at bombene ville «riste en eventuell ubåt så meget at de finner ut at det at det beste er å gi opp» («BA: Full krig mot ubåten», 1983). Bruk av torpedo har vært ansett som et for kraftig virkemiddel. Forsvarsminister Fostervoll omtalte bruken av torpedoer slik i 1976: «Angrep med torpedoer må påregnes å senke ubåten» (Stortinget, 1976). Bruk av torpedo var derfor kun tillat etter godkjenning fra Forsvarets overkommando eller Forsvarsministeren. I lys av utfordringene med å oppdage ubåter, og for å sikre avskrekking ble ikke bruk av slike våpen utelukket. Fostervoll uttalte videre: «De praktiske muligheter levner oss således bare angrepsalternativet dersom vi ønsker å avskrekke en fremmed makt» (Stortinget, 1976). I 1983 ble retningslinjene for bruk av våpen i slike operasjoner spesifisert. Bruk av torpedo er et av virkemidlene som kan, og vil, bli brukt i slike søk, men bare når andre midler ikke har ført til at ubåten har kommet til overflaten (*Dagsrevyen 29.04.1983*, 1983). Ved å direkte benytte torpedo, fjerner man en del av eskaleringsstigen. I tillegg risikerer man at ubåten synker, noe som kan eskalere konflikten ytterligere.

Da norske myndigheter inngikk kontrakten om anskaffelse av P-8, var trolig ikke en slik kapasitet tenkt integrert på flyene fra US Navy sin side. I deres egen informasjonsside er kun torpedo og antioverflate-missiler nevnt (US Navy, 2018), men de har i 2020 antydnet et ønske om å integrere miner som kan brukes mot blant annet ubåter (General Services Administration, 2020). Det er derfor aktuelt å stille spørsmål om slike våpen skal benyttes også på norske fly? Selv om patruljefly trolig ikke vil gjennomføre slike operasjoner alene, vil de sannsynligvis være første ressurs som ankommer et søkeområde. Vil da P-8 være en like allsidig ressurs som P-3, hvis den ikke utrustes med dypvannsbomber eller miner for ubåttjakt i norske fjorder?

I dag er det kanskje mindre sannsynlig at en slik krise skal gjenta seg, og dermed mindre sannsynlig at det vil bli sluppet torpedoer i slike situasjoner. Selv om tanken om at norske myndigheter vil godkjenne bruk av torpedo mot en fremmed ubåt er fjern, er den ikke utenkelig. «Det å ha en kapasitet, må en motstander forholde seg til», uttaler Aamodt. Han peker videre på at en slik kapasitet vil påvirke en motstanders risikokalkyle, og vilje til å gjennomføre slike oppdrag. For Norge er det viktig å ha en slik kapasitet, enn om i små mengder. Da er Norge ikke 100% avhengig av andre, og kan håndtere mindre kriser alene. Aamodt trekker også fram at det å ha en kapasitet alene ikke er nok. Den må være troverdig, en motstander må altså tro at Norge har evne til å oppdage, følge og angripe en ubåt. Først da blir torpedo-trusselen reell (Aamodt, 2021). En troverdig kapasitet kan virke avskrekkende, slik Fostervoll pekte på i 1976. Selv om en torpedo-kapasitet kan virke avskrekkende på en motstander, kan risikoen for å senke en ubåt redusere den politiske viljen til å bruke slike våpen. NATO gjennomfører årlig to store antiubåt-øvelser, *Proud Manta* og *Dynamic Mongoose*. I 2019 ble *Dynamic Mongoose* gjennomført fra Andøya, og jakt på ubåter i Atlanterhavet var fokuset (NATO, 2019; Royal Navy, 2019). Gjennom slike øvelser viser NATO at alliansen kan kraftsamle, og gjennomføre flernasjonale antiubåt-operasjoner. Dette er krevende, da ikke bare fly fra forskjellige nasjoner skal samvirke, men også overflatefartøy og ubåter skal delta. Når disse øvelsene blir holdt i Norge vil også FOH være involvert i øvingsledelsen. Her kan hovedkvarteret lede den overordnede ubåtjakt gjennom *theatre ASW*. Et viktig element under disse øvelsene er å trene på simulerte våpendropp, slik at alliansen som helhet kan vise til en troverdig evne til ubåtbekjemping i krise og krig. I slike operasjoner og øvelser vil norsk evne til å bruke antiubåt-våpen være meget relevant, og bidra til NATOs kollektive evne.

Selv om de norske maritime patruljeflyene er designet for antiubåt-oppdrag, har de også andre funksjoner. ISR-oppdraget har vært en viktig premissgiver for norsk bruk av flyene. Ifølge Respondent A er «MPA ikke primært en nasjonal kapasitet, men et bidrag til en alliert strategi. Dette er byrdefordeling i praksis» (2021).²⁵ Denne byrdefordelingen kommer til uttrykk gjennom den norske anskaffelsen, og bruken av flyene. De norske P-8 skal erstatte DA20 i tillegg til P-3, og dekke oppgavesettene til begge flytypene. Oberst Torgeir Aas, som leder innføringen av P-8 i Luftforsvaret, uttalte at dette vil medføre en nasjonal modifikasjon på flyene som vil forsterke ISR-kapasiteten. (Aas, 2017). De norske flyene er med andre ord ikke bare ubåt-jegere, men er spisset mot ISR-oppdraget med eget utsyr. Dette følger en historisk linje tilbake til Albatross-flyene. I en slik kontekst kan man se

²⁵ *Maritime patrol aircraft* (MPA) er den engelske betegnelsen på maritime patruljefly.

flyenes viktigste oppdrag. Spørsmålet gjenstår om det er rom for å bruke ytterligere midler for å bevæpne flyene, utover å anskaffe torpedoer?

Aamodt ser dette fra et annet ståsted. De norske flyene bør ikke være nisje-kapasiteter med begrenset militært bruksområde. For å kunne bruke flyene effektivt må de ha en bredde i porteføljen, og må kunne brukes i et bredt spekter av hendelser. Her kan bevæpning av flyene spille inn på to plan. For det første mener han at enhver form for bevæpning vil sette en mostander overfor en usikkerhet som må tas hensyn til. For det andre vil kunnskap om håndtering, og bruk av forskjellige våpen gjøre norske myndigheter i bedre stand til å integrere alliert støtte. Her påpeker han tre fordeler; (1) Norge får en bedre forståelse av hvordan den allierte støtten kan utnyttes, (2) Norge kan delta i allierte operasjoner med en slik kapasitet, (3) Norge kan lede slike kapasiteter i en operasjon i norske nærområder (Aamodt, 2021).

I lys av at en krise raskt kan multilateraliseres hvis den intensiveres, kan Aamodts innspill tale for en bevæpning med missiler mot overflatemål. Utover de tre nasjonale fordelene gir han også et annet argument: «Alle maktmidler man har, vil bidra til å heve terskelen for eskalering av en krise» (Aamodt, 2021). Bevæpning kan gi en stabiliserende effekt, og føre til at en konflikt holder seg under terskelen for multilateralisering, eller at denne terskelen skyves til «høyre».

Våpen mot overflatemål har på nytt blitt aktualisert med den norske anskaffelsen av P-8. USA bruker flyene med en antioverflate-kapasitet, men de tenker trolig større rundt bruken av flyene, og bruker flyene som en integrert del av en større flåtestyrke. Når de norske P-8 har nådd full operasjonell kapasitet og behersker bruk av antiubåt-våpen, kan også Norge vurdere annen bevæpning. Respondent A omtaler våpen-diskusjonen slik: «Diskusjonen om sjømålsmissiler må adresseres, men per i dag er fokuset å integrere torpedoen MK-54 og lære seg å bruke flyet i antiubåt- og ISR-rollene» (Respondent A, 2021).

Engeness legger vekt på en annen side. Norges mål er å de-eskalere en eventuell krise med Russland, fordi konsekvensene av en eskalering vil mest sannsynlig ha katastrofale følger for Norge, og det norske samfunnet. «Våpen er nok ikke det viktigste bidraget fra P-8 i en krise. Situasjonsforståelse er helt avgjørende i krisehåndtering, er noe som P-8 leverer, men som andre kapasiteter ikke kan levere i samme grad» (Engeness, 2021). Selv om flyene er utrustet med våpen kan behovet for informasjon bli viktigere enn den mulige positive effekten av våpen, og ekskludere denne bruken. Samtidig er det trolig nødvendig med en avskrekkende militær evne i Norges interesseområder.

Store deler av Arktis er langt fra norske flyplasser. F-35 har begrenset operasjonsradius uten tankflystøtte. Det er derfor et område i de nordlige arktiske havområdene som ikke dekkes av norske F-35, uten støtte av allierte tankfly (Gullvik, 2020). P-8 kan dekke dette området uten støtte, og således gi norske myndigheter et handlingsrom i disse områdene. På grunn av avstandene kan det ta

langt tid før overflatestyrker når høye breddegrader. I motsetning til overflatefartøy kan fly gi beslutningstakere rask evne til å agere på kriser i slike områder. Et eksempel kan være hvis russiske militære fartøy benyttes for å utfordre norsk suverenitet vest eller nord av Svalbard. Dette vil trolig være utenfor rekkevidden til F-35. Antioverflate-missiler på P-8 vil her belyse overflatefartøyenes sårbarhet, og være en tenkelig trussel mot russiske interesser.

Det forrige delkapitlet har adressert flyenes sårbarhet ovenfor luftvern og kampfly. En mulighet er å benytte luftleverte antioverflate-missiler som kan leveres utenfor rekkevidden til denne trusselen. «Utviklingen innen missilteknologi i nyere tid har kommet til uttrykk gjennom lengre rekkevidde og høyere hastighet. Skal maritime patruljefly ha en effekt mot overflatemål, må de evne å levere våpnene utenfor rekkevidden til motstanderen», uttaler Engeness (2021). I dag kan P-3 og P-8 utrustes med Harpoon, som har en rekkevidde på 240 km (130 NM) (CSIS, 2020). Som nevnt over har det russiske luftvernet på Kola gjerne en rekkevidde på 250-400 km. Det er ikke korrekt å sammenligne disse tallene direkte, på grunn av tidligere nevnte faktorer som påvirker «regnestykket». Til tross for dette kan rekkeviddene brukes for å belyse at rekkevidden trolig er i favør av luftvernet. Med moderne missiler stiller dette seg noe annerledes. I åpne kilder omtales rekkevidden til JSM og LRASM som henholdsvis større enn 555 km (>300 NM) (Albright, 2014),²⁶ og anslått til å være 320 km eller lengre (173 NM, >200 NM) (Gady, 2018; Majumdar, 2013).²⁷ Dette er på høyde med, eller lengre rekkevidde enn luftvernet. Samtidig vil dette ikke fjerne trusselen fra russiske jagerfly, som kan påvirke hvordan de maritime flyene benyttes.

De norske maritime patruljeflyene møter regelmessig russiske fartøy og fly, samt at de opererer daglig i Barentshavet. Hvordan vil Russland reagere hvis Norge bevæpner P-8 med antioverflate-missiler? Som nevnt ovenfor er flyene sårbare på det åpne havet, når flyene er innenfor jagerfly- eller luftvernrekkevidde av fartøyer og hangarskip. Dette gjelder når det er en reell trussel for at slike våpen vil bli brukt. Torpedoer vil bæres internt i flyets bomberom, og vil være skjult fram til bruk. Antioverflate-missiler vil derimot henges på vingene, noe som ikke lar seg skjule. Engeness viser til at de «maritime patruljeflyene neppe vil bære våpen på vingene i løsningen av sine fredstidsoppdrag. En slik beslutning vil først komme når situasjonen har tilspisset seg» (Engeness, 2021).

²⁶ Det er i dag ingen kjente planer om å benytte JSM på P-8. Missilet skal benyttes av norske og japanske F-35 og er en «utfordrer» til LRASM. USA har som ambisjon å inkorporere LRASM på P-8.

²⁷ Rekkevidden til JSM vil avhenge av høyden ved avfiring og missilets flyprofil. Det er knyttet større usikkerhet rundt rekkevidden til LRASM. *Defense Advanced Research Project Agency* (DARPA) har uttalt at missilet har en rekkevidde utover 200 NM. De reelle rekkeviddene for begge missilene er gradert informasjon.

Aamodt tror en eventuell russisk misnøye vil bli uttrykt retorisk ovenfor norske myndigheter. Han mener det vil være uklokt av Norge å ikke ta i bruk ny militær teknologi, noe Russland selv har fokusert på gjennom utvikling av nye missilsystemer. «Russland vil trolig ikke tvinge oss bort fra nærområdene på grunn av hvordan vi velger å bevæpne våre fly» (Aamodt, 2021). Russland er trolig mer bekymret for alliert tilstedeværelse og den pågående konflikten med vesten som helhet.

Med Norges fem P-8 er det kanskje ikke sannsynlig at Russland reelt vil føle seg mer truet, om Norge også utruker det med antioverflate-missiler. Samtidig mener Aamodt at Norge bør anskaffe torpedo og andre våpen som kan bidra i krise og krig. Når vi har gjort en stor grunninvestering, bør Norge anskaffe våpen, om så et begrenset antall for å også bygge en bedre forståelse av kapasiteten (Aamodt, 2021). Norge er militært underlegen Russland, men styrkeforholdet kan også nyanseres. CRS viser til at de store fartøyene i Nordflåten er over 30-år gamle, og hyppig ute av tjeneste for vedlikehold eller oppgradering (Bowen, 2020a).²⁸ De store overflatefartøyene som til enhver tid er i tjeneste blir da forholdsmessig mer viktig for Russland. Hvis de maritime patruljeflyene kan true viktige russiske overflatefartøy, kan dette virke avskrekkende på Russland i isolerte tilfeller. På grunn av utfordringer med å erstatte de store overflatefartøyene, har Russland satset på økt volum av mindre fartøyer med langtrekkende kryssermissiler (Bowen, 2020b, 2020a). Mot en slik trussel kan maritime patruljefly bli enda viktigere, både gjennom overflateovervåking for å følge et større antall fartøy, men også gjennom mulighet for å engasjere slike mål i tidskritiske operasjoner. Slike små fartøy har ofte mindre kapable luftvernsystemer, og en trussel fra P-8 med våpen kan gjøre fartøyene sårbare i individuelle operasjoner. Dette kan føre til at de må operere under en luftvernparaply fra større fartøy, noe som kan redusere de mindre fartøyenes fleksibilitet.

Engeness peker på en utfordring med bevæpning av flyene. Det handler i større grad om kompetanse og hva det kreves av Luftforsvaret å fremskaffe en troverdig kapasitet. «Bevæpning av P-8 vil gi Norge mer fleksibilitet, men hvor krevende blir det å beherske alle de forskjellige oppgavene?» uttaler Engeness. «Militære sjefer sier ikke nei takk til en antioverflate-kapasitet, enten det er i land- eller sjødomenet. Utfordringen er hva det vil kreve å styrkeprodusere denne evnen?» (Engeness, 2021). Funnene fra forskningsspørsmål to (se kapittel 4) underbygger kommentaren til Engeness. Historisk har oppdragsporteføljen tidvis ikke vært avstemt med de tildelte ressursene. Basert på dette funnet kan en økning i ambisjonen medføre en konflikt mellom prioritering av trening og daglige operative tokt.

²⁸ I 2015 hadde den russiske Nordflåten ett hangarskip, tre kryssere og fem jagere. Kilde: Office of Naval Intelligence (2015) «The Russian Navy – A Historic Transition».

Det kan argumenteres, med bakgrunn i historien (se kapittel 4), at med anskaffelse av fem fly vil det medføre problemer med å bygge tilstrekkelig kompetanse på våpenbruk. Historisk har det vært utfordrende for 333 skvadronen å både dekke det daglige overvåkningsoppdraget, og å skulle trene på andre oppgaver, slik som våpenbruk. Det kan være en risiko for at en anskaffelse av våpen vil gå utover det viktige ISR-oppdraget som gjennomføres daglig.

Engeness berører også antall fly, og mener at det blir en avveining mellom antall oppdrag skvadronen evner å håndtere, versus prioriteringen av oppdragene. En av de viktigste effektene av de maritime patruljeflyene, er bidraget til situasjonsbildet (Engeness, 2021).

Begge disse kommentarene kan sees i lys av erfaringene med å operere og vedlikeholde ferdigheter på P-3. Luftforsvaret skal ta i bruk en ny flytype som skal være enklere å operere, og ha bedre treningshjelpemidler. Dette kan skape et rom for å ta bruk nye våpen, uten å gå på bekostning av øvrige oppdrag. Samtidig har Luftforsvaret ikke erfaring med bruk av flyene, og hva det i praksis vil kreve å operere i Arktis, særlig på vinterstid. P-8 skal ha bedre regularitet og en større del av treningen kan skje i simulator, sammenlignet med P-3, men hvor mye bedre gjenstår å se.

I tillegg til at trening kan være ressurskrevende, er også kjøp av moderne våpen kostbart. I følge Joseph Trevithick hadde LRASM en enhetspris på \$3,518,000 i 2020 (2020). Omregnet med dagens kurs, uten å ta høyde for prisjustering, utgjør det ca. 28,8 MNOK per stykk. Til sammenligning kostet en Mk-54 Torpedo i 2014 ca. \$839,000 per stykk, og Harpoon Block II hadde en enhetskost på ca. \$1,400,000 i 2020 (The Department of Defense, 2020; US Congress, 2013). Det er betydelig mer kostbart å anskaffe moderne våpen, sammenlignet med missiler som er noen år gamle.

Gitt situasjonen og dermed behovet, vil det være fordelaktig å kunne utruste flyene med en antioverflate-kapasitet. Dette vil kreve ett av to; større rekkevidde enn motparten eller eskorte av jagerfly. Flere våpenbærere gir større fleksibilitet, men det blir til syvende og sist et prioriterings- og kostnadsspørsmål i utviklingen av forsvarsstrukturen (Engeness, 2021).

I den økonomiske dimensjon er det noen paralleller til de historiske erfaringene med norske maritime patruljefly. I innstillingen fra Utenriks- og forsvarskomiteen ble anskaffelsen begrunnet med «å føre videre kapasitetene til overvaking over og under havoverflata og til antiubåtoperasjonar» (Stortinget, 2016). Sett i lys av det tradisjonelle oppdraget til de norske maritime patruljeflyene, og utfordringene med å inneha en troverdig bruk av en kapasitet, er det mulig kostnadene med en våpenanskaffelse ikke veier opp for effekten våpnene skal gi. Et nasjonalt begrenset syn på flyenes oppgaver kan sees som en rød tråd gjennom historien, et syn som deles av politiske og militærstrategiske beslutningstagere.

Videre poengterer Engeness at antall skrog har styrt hvilket oppdrag flyene skal brukes til. Det er et regnestykke mellom antall fly, besetninger og oppdraget som skal utføres. 333 skvadronen har dermed fått mindre fokus på antioverflate-krigføring. Han mener det i grunn handler om hvor mye kompetanse

som kreves for å inneha alle rollene. Han påpeker at man må unngå å bli *jack of all trades, master of none*. Samtidig skal alle de norske kapasitetene benyttes best mulig. Utfordringen er at antiubåt-operasjoner er et kompetansetungt fagfelt som krever mye innsats. Det tradisjonelle oppgavespekteret står seg veldig godt, å utvide porteføljen kan kreve flere besetninger, som er spesialisert i deler av den totale porteføljen eller fagfelt (Engeness, 2021).

Det er også mulig å se dette fra et alliert ståsted. Norges nærmeste allierte ser kanskje ikke et behov for at norske maritime patruljefly har en kapasitet gjennom antioverflate-våpen. Norge er leverandør av informasjon om nordområdene til landets nærmeste allierte. Gitt Norges begrensede antall fly kan alliansen ha andre og bedre kapasiteter som kan dekke et våpenbehov i Arktis. Videre er det fra et norsk ståsted viktig å sikre seg uhindret tilgang til Barentshavet og Kola-kysten, en tilgang norske styrker trolig har så lenge Russland tillater det. Det norske nærværet kan bli akseptert fordi å nekte norske fly trolig vil føre til større amerikansk nærvær, potensielt med våpen. Uten en norsk buffer vil stormaktene da møtes direkte, også når det utenom signaleringsoppdrag.

I følge Engeness bør Norge være forsikte med å lete etter nye oppgaver for de maritime patruljeflyene. De vil ha mer enn å gjøre med de tradisjonelle oppgavene. Luftforsvaret bør sørge for at besetningene blir gode på kjerneoppgavene før man ser etter andre roller: «De norske maritime patruljeflyene har en høy stjerne i NATO, og vi må ikke ødelegge dette gode renommeeet» (Engeness, 2021).

5.3 Delkonklusjon

Handlingsrommet til de norske myndighetene i en maritim krise i Arktis er størst i de lavere sjiktene av en krise. I disse delene av krisespekteret vil det trolig være mindre behov for bevæpning av flyene. De maritime patruljeflyene vil her kunne bidra med innsamling for et strategisk beslutningsgrunnlag, et behov som trolig vil øke i en krise.

Flyene er sårbare for luftvern og jagerfly, og Forsvaret har ikke kapasitet til å beskytte flyene i områder med en høy trussel. Norske myndigheter kan derfor ikke effektivt bruke flyene i en ren nasjonal rolle i en tilspisset krise. Dette vil trolig kreve støtte fra allierte. Figur 9 viser at i de høyere sjiktene av en krise, etter multilateralisering, vil både allierte og Norge få effekt av flyene. I hele konflikt-spennet er det et ISR-behov, som er ønsket av både allierte og norske beslutningstagere. Når dette behovet medfører større risiko enn det Norge alene kan akseptere, kan bruk av flyene i en alliert operasjon være en løsning.

Det er ikke bare trusselnivået som kan utløse et behov for bistand. På grunn av begrensede tilgjengelige ressurser vil Norge trolig ikke være i stand til å gjennomføre døgkontinuerlige operasjoner med P-8 over lengre tid. Hvis for eksempel en eller flere russiske ubåter seiler ut, vil

norske myndigheter trolig be om alliert støtte. På den andre siden vil sannsynligvis Norges allierte av egeninteresse initiere en slik operasjon.

Norge har tidligere gjennomført antiubåt-operasjoner uten nevneverdig alliert hjelp. Under den kalde krigen ble det gjennomført en rekke søk etter antatt ubåt i norske fjorder, hvor det også ble sluppet våpen. Når disse søkene pågikk var de intense for enhetene som deltok, men de utløste ikke sikkerhetspolitiske kriser med høy spenning. Slike hendelser er sjeldne i dag sammenlignet med den kalde krigen, men de kan ikke utelukkes. På grunn av få tilgjengelige antiubåt-ressurser vil trolig P-8 også gjennomføre slike oppdrag i fremtiden.

Selv om slike operasjoner kan gjennomføres under en terskel for multilateralisering, betyr det ikke at våpen ikke vil bli brukt. Historisk har P-3 sluppet dypvannsbomber i minst ett søk etter fremmed ubåt. Flyene har også torpedo, men ved bruk av disse må man forvente å senke ubåten. Bruken av disse våpnene er derfor underlagt streng politisk kontroll.

Flyene vil trolig ikke gjennomføre slike operasjoner alene, og fregatter kan også delta med sine våpen i en eskalering.²⁹ Hvis ikke P-8 utrustes med dypvannsbomber, eller andre «mindre dødelige» våpen, vil det trolig begrense flyenes egnethet for slike operasjoner. Dette fordi flyene mister en eskaleringsmulighet alene. Som et alternativ kan forventet bruk av torpedo gjøres ettertrykkelig klart i ugraderte planverk, for å gi en avskrekkende effekt. Dette kan tale imot behovet for ytterligere bevæpning av de norske maritime patruljeflyene.

Antiubåt-bevæpning kan også benyttes i allierte operasjoner i Atlanterhavet og Barentshavet. Regelmessige allierte øvelser vil vise at alliansens og norske militære styrker har en troverdig kapasitet til å drive antiubåt-krigføring. Dette kan virke avskrekkende på isolerte ubåtoperasjoner både på det åpne hav og i norske fjorder.

I de høyere sjiktene av en krise vil trolig et større spekter av russiske militære resurser bli tatt i bruk. På grunn av forskjellen i det militære styrkeforholdet mellom Russland og Norge, vil trolig norske myndigheter raskt søke å involvere nære allierte. Her vil de norske styrkene inngå i en felles alliert flåte, som har en større bredde av kapasiteter og bevæpning, sammenlignet med Forsvaret alene. Dette kan tale imot behovet for en norsk bevæpning av de maritime flyene. Til tross for dette kan Norge bli utfordret i en krise som er større enn den nasjonale evnen til krisehåndtering, men som er for lav for å medføre alliert involvering. Bevæpning av P-8 med antioverflate-missiler og torpedoer kan gi norske myndigheter fleksibilitet, og bidra til en troverdig forsvarsevne i Arktis. I Sjøforsvarets doktriner blir dette framhevet fordi «luftplattformer med avstandsleverte anti-overflate missiler, vil kunne forsterke

²⁹ NH90 som skal brukes på de norske fregattene kan bevæpnes med torpedo og sjømålsmissiler. Kilde Airbus.

konsentrasjonen av ildkraft og øke den operative sjefens manøvreringsrom.» (Forsvaret, 2015). Med dette kan P-8 bidra til nasjonal avskrekking i Arktis, og skyve terskelen for multilateralisering til «høyre».

Både anskaffelse og trening med slike missiler er kostbart. I et rent økonomisk perspektiv vil en slik anskaffelse medføre en betydelig kostnad. Samtidig vil trening for å gi en troverdig utnyttelse av en slik kapasitet, forbruke 333 skvadronens ressurser. Dette kan gå på bekostning av det daglige oppdraget på grunn av få skrog og besetninger.

Selv med bevæpning av de maritime patruljeflyene vil Norge være militært underlegen Russland, og det er ikke sikkert at flyene vil oppleves som avskrekkende. I tillegg er bevæpning en større økonomisk utgift, og trening kan dra ressurser fra flyenes primæroppdrag. Spørsmålet blir da hvordan de norske myndigheter veier disse forholdene mot hverandre. Hvis flyene skal bidra til avskrekking, vil dette veie opp for en eventuell redusert ISR-leveranse til et nasjonalt og alliert beslutningsgrunnlag?

6 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg belyst hvordan Luftforsvarets nye maritime patruljefly kan bevæpnes mest hensiktsmessig, med tanke på bruk i en sikkerhetspolitisk krise i arktiske farvann. For å belyse tematikken valgte jeg en ovenfra-og-ned tilnærming. Først undersøkte jeg norske myndigheters handlingsrom i en maritim krise i Arktis. Dette ga en ytre ramme for bruk av norske maritime patruljefly. Deretter ble de historiske valgene av bevæpning for norske patruljefly studert. Vurderingene for valg av bevæpning er ikke eksplisitt nevnt i kildene jeg har funnet, men utfra flyenes oppdrag kan man utlede årsakene til bevæpning. Med en forståelse av handlingsrommet og tidligere oppdrag og bevæpning, kan man diskutere hensiktsmessig bevæpning av P-8 i dag.

Hva er det norske handlingsrommet i en maritim sikkerhetspolitisk krise i Arktis? I de norske interesseområdene i Arktis er det økende stormaktsrivalisering. Langtidsplanen for forsvarssektoren viser til at stormaktsrivalisering kan gi Norge «mindre innflytelse over egen sikkerhet», samtidig skal Forsvaret håndtere kriser med egne ressurser og «legge til rette for alliert engasjement» (Forsvarsdepartementet, 2020, s. 11).

Gjennom hele den kalde krigen, og fram til i dag, har balansepolitikken vært styrende for norsk sikkerhetspolitikk, dette fordi lavspenning i nordområdene gir småstaten Norge størst handlingsrom. Dette kan bli utfordret av økende stormaktsrivalisering. Hvis den fjerde kampen om Atlanterhavet er i gang, som følge av en overordnet konflikt mellom øst og vest, vil det medføre et større alliert nærvær i nord som direkte utfordrer Russland. Norge kan i liten grad avskjerme alliert aktivitet i internasjonalt farvann, og norske myndigheter må balansere mellom deltagelse i allierte operasjoner i arktiske områder, og beroligelse av Russland.

Norges forsvar er basert på en troverdig nasjonal militær evne, kombinert med alliert og bilateral støtte. Dette skal virke avskrekkende og krisestabiliserende, eller bidra til å slå tilbake et eventuelt militært angrep. I en maritim krise i Arktis er det en liten del av Forsvarets kapasiteter, som med våpen kan bidra med en avskrekkende effekt. Det kan derfor diskuteres om Norge alene har en troverdig evne til å forsvare landets interesser i Arktis, i en eventuell krise. Dette er hovedsakelig grunnet et vesentlig forskjellig styrkeforhold mellom Russland og Norge. Det norske politiske handlingsrommet er dermed størst i de lavere sjiktene av en krise. Uten alliert hjelp er det trolig ikke et reelt norsk handlingsrom i en tilspisset krise.

Atlanterhavspakten ble inngått i 1949 for å møte en eksistensiell trussel fra øst. I dag er sikkerhetsutfordringene mer nyansert, og gjelder ikke lengre bare total krig. NATOs utvidelse østover har ført til økt stabilitet i Sentral-Europa, men det har også tilført en rekke nye stemmer og meninger til NATO. Det kan dermed være tidkrevende å enes om en konsensus innad i alliansen. Dette kan

forsterkes av at enkelte land kan ha andre synspunkter enn Norge, om alliert engasjement i arktiske farvann.

Når Norge står ovenfor en mulig krise i Arktis, som er utenfor nasjonal håndteringsevne, er det behov for alliert hjelp. Direkte kontakt med nære allierte med egeninteresse i nordområdene, som USA og Storbritannia, kan gi to fordeler for norske myndigheter. Disse har militære enheter som ofte opererer i nord, noe som kan gi rask tilstedeværelse og utjevne en russisk maktoverlegenhet. I tillegg vil sikkerhetsgarantien fra NATO fortsatt ligge til grunn, selv om ikke hele alliansen deltar. Norske myndigheter vil dermed også ha et handlingsrom i de øvre sjiktene av en krise, men da som en del av en alliert eller flernasjonal innsats. Her vil egeninteressen til allierte trolig i stor grad være styrende, men det utelukker ikke norsk påvirkning.

Kriser i arktiske farvann vil sannsynligvis medføre tidlig alliert involvering. Enten fordi allierte stormakter av egeninteresse svarer russisk aggresjon, eller fordi norske myndigheter tidlig vil søke å multilateralisere en konflikt på grunn av et asymmetrisk styrkeforhold til Russland.

Hva har formet dagens bevæpning av norske maritime patruljefly? De norske maritime patruljeflyene har hatt et mer eller mindre uendret oppdrag siden 1960-tallet. Fokuset har primært vært på flyenes «fredsoppdrag» gjennom overvåkning av sovjetisk/russisk militær aktivitet i Barentshavet, både over og under vann. Dette oppdraget har i stor grad vært formet av et amerikansk informasjonsbehov da de selv ikke kunne utføre denne innsamlingen, som følge av de norske selvpålagte restriksjonene. For å muliggjøre norsk overvåkning har Norge mottatt flymateriell til sterkt redusert pris. Som motytelse fikk amerikanske myndigheter ISR-data for nordområdene. Dette er et oppdrag som ikke har krevd bevæpning.

Krise- og krigsoppdraget har også i stort vært uendret siden den andre verdenskrig. Dette er maritim overvåkning og bidrag til en alliert antiubåt-operasjon. I en nasjonal kontekst har flyene også hatt en viktig rolle i suverenitetshevdelse, når antatt fremmede ubåter har trengt inn i norsk territorialfarvann. Slike oppgaver krever bevæpning, og de norske flyene har derfor vært utrustet med torpedo og dypvannsbomber.

Et begrenset antall fly og forsvarsintern nedprioritering, har flere ganger ført til et valg mellom å trene på krigsoppdraget, eller å utøve fredsoppdraget. Når slike valg ble tatt av Luftforsvaret forble 333 skvadronens viktigste oppdrag den daglige overvåkingen. Dette kommer også til uttrykk når andre brukere av maritime patruljefly tok i bruk antioverflate-missiler. I USA er maritime fly en del US Navy, og i amerikansk tenkning har trolig antioverflate-bevæpning av maritime patruljefly gitt den maritime sjefen større fleksibilitet. Norge har ikke fulgt denne utviklingen, og de norske flyenes primæroppdrag forble uendret. Tvert imot har de norske flyene fått forsterket ISR-kapasitet, noe som underbygde viktigheten av «fredsoppdraget». Dette kan trolig forklare en bevæpning uten missiler. For

å ivareta en antiubåt-kapasitet i krise og krig ble dagens norske maritime patruljefly bevæpnet med antiubåt-våpen i form av dypvannsbomber og torpedoer.

Hvordan kan P-8 med bevæpning anvendes i en sikkerhetspolitisk krise? De norske maritime patruljeflyene kan gi effekt både i allierte og nasjonale operasjoner. I norsk kontekst kan flyene i de lavere delene av konfliktspekteret utnyttes uten særlig begrensinger, dette inkluderer søk etter fremmede ubåter i norske fjorder. Derimot vil flyenes sårbarhet, kombinert med en manglende nasjonal evne til å beskytte flyene, redusere effekten flyene kan gi i de øvre sjiktene av en krise. I en alliert setting vil flyene også kunne gi effekt, men da som en del av en alliert operasjon. Dette kan være et bidrag til en alliert antiubåt-operasjon i Atlanterhavet, eller for å støtte en alliert flåte i forbindelse med overflatekrigføring.

Bevæpning av de norske maritime patruljeflyene kan gi økt fleksibilitet når det gjelder bruk av flyene. Med antiubåt-våpen kan flyene delta i suverenitetshevdelse av norsk farvann, og bidra i en alliert operasjon på det åpne hav. Gjennom deltagelse i allierte antiubåt-øvelser viser NATO og Norge at flyene har en troverdig evne til å gjennomføre slike operasjoner. Trusselen som flyene utgjør mot ubåter, betyr derfor at en mostander må avveie nytten ved et oppdrag opp mot risikoen for å tape en kritisk ressurs.

I antiubåt-krigføring er torpedo langt mer effektivt enn dypvannsbomber, og i et scenario hvor man ønsker å nøytralisere en ubåt velger man det mest effektive våpenet. Denne inngangsverdien er ikke nødvendigvis like relevant i en krise. Det er ikke alltid behovet for å senke en ubåt som er målet med antiubåt-operasjoner. Norske maritime patruljefly har flere ganger i historien deltatt i søk etter antatt fremmed ubåt i norske fjorder, og selv om slike episoder er mindre vanlige i dag kan de ikke utelukkes i framtiden. I slike søk har mindre dødelige våpen blitt benyttet, som for eksempel dypvannsbomber. Ved bruk av slike våpen kan flyene presse opp en ubåt, med lav risiko for å senke den. Ved bruk av torpedo må man forvente at ubåten kan synke, derfor har bruk av slike våpen vært underlagt større politisk kontroll. Når bomber blir brukt, vet ubåtkapteinene at neste våpen kan være en torpedo. Slik kan bomber gi en eskaleringsmulighet for norske myndigheter, og bidra til å avslutte en krise uten bruk av «uforholdsmessig» mye makt.

Hvis lav militær evne reduserer norske myndigheters handlingsrom i en eventuell krise i Arktis, bør maritime patruljefly med antioverflate-bevæpning gi økt fleksibilitet, og dermed økt handlingsrom. I en krise i arktiske farvann kan Norge bli utfordret av et begrenset antall, men slagkraftige, store marinefartøy. Disse kan også bli erstattet eller supplert med større antall mindre overflatefartøy. Russiske fartøy kan operere utenfor den praktiske rekkevidden til F-35, P-8 kan derfor tidlig i en krise forsvare norske interesser i arktiske farvann. Sammen med kapasiteter fra Sjøforsvaret, kan patruljeflyenes bevæpning inngå i en helhetlig antioverflate-kapasitet. Her kan de norske styrkene mette forsvarssystemene til overflatefartøy, eller engasjere flere fartøy samtidig.

De maritime patruljeflyenes fredsoppdrag, gjennom ISR-oppdraget, kan også være viktig i krise. I et øvre sjikt av en krise kan oppdatert situasjonsbilde, både over og under vann, bli mer etterspurt av beslutningstagere. Med flyenes fleksibilitet kan trolig ISR- og antioverflate-oppdragene utføres i ett tokt. Utfordringen for 333 skvadronen kan bli å balansere tilgjengelige ressurser for å oppnå troverdig kapasitet med antioverflate-våpen, uten at det går utover evnen til å støtte utarbeidelsen av militære og politiske beslutningsgrunnlag i fredstid.

Hvilken bevæpning er hensiktsmessig for norske maritime patruljefly i en sikkerhetspolitisk krise i Arktis? Ubåtinnmenging i norske fjorder er en type krise som norske myndigheter kan møte. Ifølge åpne kilder skal ikke norske myndigheter anskaffet andre våpen enn torpedo til de nye maritime patruljeflyene. Dette kan redusere effekten flyene kan gi norske myndigheter, blant annet i forbindelse med ubåtjakt i norske fjorder. Sjøforsvaret må da stille med våpen som kan skremme, men ikke senke en ubåt. Dermed får man ikke nyttiggjort flyenes hurtighet, som er en av luftmaktens kjerneegenskaper. Et bredt sortiment av antiubåt-våpen kan gi norske myndigheter fleksibilitet i håndtering av krenkelser av norsk territorialfarvann, og være en hensiktsmessig bevæpning i en nasjonal kontekst.

Anti-ubåt operasjoner på det åpne hav vil trolig medføre en alliert innsats på grunn av ressursbehovet i slike operasjoner. Antiubåt-våpen kan også brukes i en alliert operasjon, men her vil bevæpning med bomber muligens være mindre etterspurt.

Med begrensede antall militære kapasiteter som kan operere i Arktis, kan antioverflate-bevæpning på P-8 gi Norge økt fleksibilitet, og bedre evne til nasjonal avskrekking i forbindelse med en krise. Muligheten til å ramme sjømål vil inngå i en mostanders risikovurdering, og kan bidra til å heve terskelen for bruk av militære styrker. En større nasjonal militære evne gjennom bevæpning av P-8 kan også bidra til å heve terskelen for multilateralisering, og dermed gi norske myndigheter et større nasjonalt handlingsrom.

Samtidig kan en større norsk militær evne i Arktis føre til at en russisk militær aggresjon vil kreve en større og mer sammensatt styrke. I møte med en kraftig militær offensiv er det større sannsynlighet for at alliansens artikkel V utløses. Dette kan gi redusert risiko for å havne i en konflikt med Russland som er for stor for nasjonal militær håndtering, men for liten for alliert involvering. Avskrekking gjennom bevæpning av P-8 kan også stabilisere en krise og redusere faren for eskalering, fordi norske patruljefly kan true viktige russiske militære fartøy.

På den andre siden har patruljefly trolig større avskrekkende effekt mot ubåter, fordi ubåter generelt ikke utgjøre en trussel mot fly. Overflatefartøy har gjerne eget luftvern, eller opererer under en luftvernparaply, og kan direkte true maritime patruljefly. Dette vil kanskje føre til at antioverflate-bevæpning ikke er like anvendbart som antiubåt-bevæpning. Utover dette er diskusjonen om ressurser

interessant. Isolert sett kan antioverflate-missiler gi norske myndigheter et økt handlingsrom, men ikke hvis troverdig antioverflate våpenkapasitet krever trening som reduserer 333 skvadronens evne til ISR-operasjoner i fredstid. Det er dermed ikke sikkert effekten fra antioverflate-våpen forsvarer kostnaden med å oppnå en troverdig kapasitet med slike våpen. Dette kan forsterkes av den klare forventningen til e-valuta, som er gitt fra Norges nærmeste allierte.

Samtidig vil norsk krisehåndtering bli farget av den pågående stormaktsrivaliseringen, som trolig vil medføre en tidlig alliert tilstedeværelse og engasjement i nord. Her vil et norsk bidrag med antioverflate-våpen fra P-8 ikke være like viktig som antiubåt-bevæpning, fordi allierte styrker i større grad kan stille med antioverflate-bevæpning fra egne kapasiteter. I motsetning til antiubåt-bevæpning er det ikke like åpenbart at antioverflate-våpen er en hensiktsmessig utrustning for P-8 i en sikkerhetspolitisk krise i Arktis.

7 Litteraturhenvisninger

Albright, K. (2014, mars 18). *Kongsberg Naval and Joint Strike Missiles Update*. Presentert på Precision Strike Annual Review (PSAR-14). Hentet fra <https://ndia.dtic.mil/2014/2014PSAR.html>

Altinius, A. J. (2020). *Har R2P endret folkeretten?* Forsvarets høyskole. Hentet fra <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/handle/11250/2654656>

Askvik, Ø. (2015). *Utvikling av langtrekkende konvensjonelle presisjonsvåpen: Konsekvenser for Norges evne til avskrekking og forsvar mot angrep*. Hentet fra <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/handle/11250/2379499>

BA: Full krig mot ubåten. (1983, mai 2). *Bergens Arbeiderblad*, s. 2–3.

Bentzrød. (2018, mars 6). Russland simulerte tre flyangrep på Norge – norske fly klarte ikke å henge med. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/article/ap-P3e3RR.html>

Bentzrød. (2019, februar 11). E-tjenesten: Russerne er blitt en trussel mot norsk sivil luftfart. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/article/ap-P3bAG6.html>

Berggrav, J. (2004). Forsvarsperspektiver i nord. *Sikkerhetspolitisk Bibliotek*, 2004(4).

Boeing. (2018). *P-8 reklamebrosjyre*.

Bowen, A. S. (2020a). Russian Armed Forces: Capabilities. *CRS - INFOCUS*, 3.

Bowen, A. S. (2020b). Russian Armed Forces: Military Modernization and Reforms. *CRS: INFOCUS*, 3.

Børresen, J. (2013). *Krisehåndtering til sjøs*. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom krig og fred—Norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.

CSIS. (2018a, juni 15). Missile Defense Project, «S-400 Triumf». Hentet 23. april 2021, fra Missile Threat website: <https://missilethreat.csis.org/defsys/s-400-triumf/>

CSIS. (2018b, juli 13). Missile Defense Project, «S-300». Hentet 23. april 2021, fra Missile Threat website: <https://missilethreat.csis.org/defsys/s-300/>

CSIS. (2020, juni 23). Harpoon. Hentet 23. april 2021, fra Missile Threat website: <https://missilethreat.csis.org/missile/harpoon/>

Dagsrevyen 29.04.1983: Ubåt i Hardangerfjorden – NRK. (1983). Hentet fra <https://www.nrk.no/video/178524>

Dahler, E. (2020). *P-8 Poseidon: Fra NOT til HOT* (Masteroppgave). FHS, Oslo.

-
- Dalløkken, P. E. (2017, mars 29). Norges nye patruljefly skal angripe ubåter fra 30 tusen fot. Hentet 14. februar 2020, fra Tu.no website: <https://www.tu.no/artikler/norge-kjoper-fem-nye-maritime-patruljefly/378900>
- Dalløkken, P. E. (2019, august 28). Nå er tolv norske ferdig utdannet på det nye overvåkingsflyet P-8 Poseidon. Hentet 14. februar 2020, fra Tu.no website: <https://www.tu.no/artikler/na-er-tolv-norske-ferdig-utdannet-pa-det-nye-overvakingsflyet-p-8-poseidon/472640>
- Diesen, S. (2018). *Lavintensivt hybridangrep på Norge i en fremtidig konflikt*. FFI. Hentet fra <https://www.ffi.no/publikasjoner/arkiv/lavintensivt-hybridangrep-pa-norge-i-en-fremtidig-konflikt>
- DOT&E. (2017). Annual Reports 2017: The Center for Countermeasures. Hentet 14. april 2021, fra <https://www.dote.osd.mil/Portals/97/pub/reports/FY2017/other/2017ccm.pdf?ver=2019-08-19-113538-380>
- Dyndal, G. L. (2013, oktober 10). Krisehandtering—Sentralisert over-departemental ledelse eller desentralisert sektoransvar? Hentet 3. februar 2021, fra <https://www.minervanett.no/krisehandtering/142846>
- Dyndal, G. L. (2015). A theoretical framework of Maritime Air Power. *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar Och Tidskrift*, 109–128.
- Ekeli, F. L. (2014, oktober 20). - Mulig å ta seg inn i norske farvann ubemerket. Hentet 15. mars 2021, fra NRK website: <https://www.nrk.no/vestfoldogtelemark/--mulig-a-ta-seg-inn-i-norske-farvann-ubemerket-1.11997045>
- Engeness, S. (2021, februar 17). *Samtale med Sverre Engeness 17. Feb 2021*.
- Engeness, S., Didriksen, J., Kvarving, E., & Bragstad, H. (2020). Avskrekking og beroligelse – Viktig med norsk tilstedeværelse. *Lufiled*, 2019(3), 14–17.
- Foggo, J., & Fritz, A. (2016, juni 1). The Fourth Battle of the Atlantic. Hentet 30. april 2021, fra U.S. Naval Institute website: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2016/june/fourth-battle-atlantic>
- Forsvaret. (2014). INNSATS. *Innsats*, (4). Hentet fra https://forsvaret.no/fakta_/ForsvaretDocuments/Innsats4.pdf
- Forsvaret. (2015). Forsvarets doktrine for maritime operasjoner. I 224. Bergen: Forsvarsstaben. Hentet fra <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/handle/11250/2407101>
- Forsvaret. (2017). P-8A Poseidon. Hentet 14. februar 2020, fra <http://forsvaret.no/forsvarsmateriell/p-8>
- Forsvaret. (2018). *Forsvarets doktrine for luftoperasjoner*. Forsvarets høyskole.

-
- Forsvaret. (2019). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvarsstaben.
- Forsvaret. (2020a). *Fokus 2020*. Hentet fra <https://forsvaret.no/aktuelt-og-presse/publikasjoner/fokus>
- Forsvaret. (2020b, oktober 13). Luftmateriell. Hentet 18. april 2021, fra Forsvaret website: <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/utstyr-og-materiell/luft>
- Forsvaret. (2021). *Fokus 2021*. Hentet fra <https://forsvaret.no/aktuelt-og-presse/publikasjoner/fokus>
- Forsvarsdepartementet. (2016, juni 17). Prop. 151 S (2015–2016) [Proposisjon]. Hentet 14. februar 2020, fra Regjeringen.no website: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-151-s-20152016/id2504884/>
- Forsvarsdepartementet. (2020, oktober 16). Evne til forsvar – vilje til beredskap—Langtidsplan for forsvarssektoren. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-14-s-20202021/id2770783/>
- Forsvarsdepartementet, & Justis- og beredskapsdepartementet. (2018, juni 20). Støtte og samarbeid: En beskrivelse av totalforsvaret i dag [Taleartikkel]. Hentet 11. oktober 2020, fra Regjeringen.no website: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/stotteogsamarbeid2018/id2605011/>
- Gady, F.-S. (2018). 2 Long-Range Anti-Ship Missiles Test Fired From B-1B Successfully Hit Moving Ship. Hentet 24. april 2021, fra <https://thediplomat.com/2018/05/2-long-range-anti-ship-missiles-test-fired-from-b-1b-successfully-hit-moving-ship/>
- Gady, F.-S. (2020). US Navy to Arm P-8A Poseidon With Long-Range Anti-Ship Missile. Hentet 14. februar 2020, fra <https://thediplomat.com/2020/02/us-navy-to-arm-p-8a-poseidon-with-long-range-anti-ship-missile/>
- Garcés de los Fayos, F. (2020, desember). Russia | Fact Sheets on the European Union | European Parliament. Hentet 24. mars 2021, fra <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>
- General Services Administration. (2020, april 3). P-8A Long Range Anti-Ship Missile (LRASM) Integration. Hentet 14. februar 2020, fra <https://beta.sam.gov/opp/e0453399274345038d1f3772d70e3392/view>
- Gjelsten, R. (2010). Sjøforsvarets historie 1960-2010 – en kortversjon. *Sikkerhetspolitisk Bibliotek*, 2010(5).
- Gjelsten, R. (2013, mars). Fremmede ubåter i norske fjorder Realitet eller myte? *Oslo Files on defence and security*, 2013(1). Hentet fra https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/bitstream/handle/11250/99821/OF_1_2013_net.pdf
- Glærum, S., Berg-Knutzen, E., Gulichsen, S., Johansen, I., & Steder, F. B. (2008, mars 18). *FFIs støtte til Forsvarssjefens Forsvarsstudie 2007*. FFI.

-
- Gullvik, S. E. (2020, september 1). Bevæpning av P-8A Poseidon. Hentet 26. september 2020, fra Stratagem website: <https://www.stratagem.no/bevaepning-av-p-8a-poseidon/>
- Hansen, S., Kjølberg, E., Lior, H., Jacobsen, A. R., & Toverud, L. (2015, februar 8). Iskaldt kappløp. Hentet 3. mai 2021, fra NRK website: <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/iskaldt-kapplop-1.12181209>
- Heier, T. (2013). Mellom beroligelse og avskrekking: Forsvarets krisehåndtering. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom krig og fred—Norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heier, T., & Kjølberg, A. (Red.). (2013). *Mellom krig og fred—Norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hilde, P. S. (2019). Forsvar vår dyd, men kom oss ikke for nær. Norge og det militære samarbeidet i NATO. *Internasjonal Politikk*, 77(1), 60–70.
- Holst, J. J. (1966). Norsk utenrikspolitikk i strategisk perspektiv. *Internasjonal Politikk*, 5.
- Huitfeldt. (2021, februar 3). *Hvordan skal Norge som en liten nasjon balansere mellom økt spenningsnivå, økt internasjonal tilstedeværelse, avskrekking og beroligelse?* Presentert på Luftmaktseminaret 2021 – Norge fortsatt «NATO i nord»? Trondheim. Hentet fra <https://www.forsvaret.no/forskning/arrangementer/luftmaktseminaret-2021>
- Humpert, M. (2019, desember 17). Satellite Images Reveal New Russian Long-Range Radar in the Arctic. Hentet 28. mars 2021, fra <https://www.highnorthnews.com/en/satellite-images-reveal-new-russian-long-range-radar-arctic>
- Håvoll, H. (2015). Luftbåren maritim overvåking og anti-ubåt kapabilitet: Status og utvikling—konsekvenser for Norge. *NUPI-rapport*, (5).
- Ïüyar, Ö. G. (2008). DEFINITION AND MANAGEMENT OF INTERNATIONAL CRISES. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 13(3), 1–49.
- Karlsen, J. (2020, januar 29). Mener NH90 har fått et altfor dårlig rykte. Hentet 23. april 2021, fra <https://forsvaretsforum.no/a/112513>
- Kjølberg, A. (2007). Krisehåndterings renessanse? *KortInfo*, 2007(5). Hentet fra <https://www.atlanterhavskomiteen.no/bibliotek>
- Kjølberg, A. (2013). Hva er krisehåndtering? I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom krig og fred—Norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klevberg. (2021, februar 4). *Norge erfarer økt stormaktrivalisering i nord. Norske maritime overvåkingsfly, norsk tilstedeværelse og informasjonsinnhenting, har historisk sett stått oppe i liknende situasjoner tidligere. Hva er de lange linjer i norsk maritim overvåkingsaktivitet i nord, kjøpet av P8, samarbeidet med USA og hvordan kan den lengre horisonten bidra til å forstå og*

håndtere den situasjonen vi står oppe i i dag? Presentert på Luftmaktseminaret 2021 – Norge fortsatt «NATO i nord»? , Trondheim. Hentet fra

<https://www.forsvaret.no/forskning/arrangementer/luftmaktseminaret-2021>

Klevberg, H. (2012). «*Request tango*»: 333 skvadron på ubåtjakt: Maritime luftoperasjoner i norsk sikkerhetspolitikk. Oslo: Universitetsforl.

Kofman, M. (2021, februar 3). *What is the Russian perception of the US arctic strategy and increased presence, and what is the Russian perspective on Norway and its long-term ambition of being “NATO in the High North”?*. Presentert på Luftmaktseminaret 2021 – Norge fortsatt «NATO i nord»? ,

Trondheim. Hentet fra <https://www.forsvaret.no/forskning/arrangementer/luftmaktseminaret-2021>

Korski, D. (2009). Å holde seg i form som 60-åring. Hentet 11. mars 2021, fra

<https://www.nato.int/docu/review/2009/0902/090201/NO/index.htm>

Krise. (2020, september 27). Hentet 4. november 2020, fra Store norske leksikon website:

<http://snl.no/krise>

Kaagaard, H. (2009). *Militær krisehåndtering i nordområdene* (Masteroppgave). UNIVERSITETET I OSLO, Oslo.

Langemyr. (2021, februar 3). *Hva preger den norske debatten knyttet til hvordan Norge som en liten nasjon, skal balansere mellom økt spenningsnivå, økt internasjonal tilstedeværelse, avskrekking og beroligelse? Er det realistisk at Norge skal kunne være «NATO i nord», og gjenspeiler denne ambisjonen seg i ord (LTP) og handling?* Presentert på Luftmaktseminaret 2021 – Norge fortsatt «NATO i nord»? , Trondheim. Hentet fra

<https://www.forsvaret.no/forskning/arrangementer/luftmaktseminaret-2021>

Larssen, A. K. (2020). Strategisk ledelse av sikkerhetspolitiske kriser. I A. K. Larssen & G. L. Dyndal (Red.), *Strategisk ledelse i krise og krig: Det norske systemet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Larssen, A. K., & Dyndal, G. L. (Red.). (2020). *Strategisk ledelse i krise og krig: Det norske systemet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lewis, A. «Woody». (2020, februar 4). *Maritime Security Dialogue: An Update on the Second Fleet at Full Operational Capability*. Hentet fra <https://www.csis.org/events/maritime-security-dialogue-update-second-fleet-full-operational-capability>

Majumdar, D. (2013, juli 11). Lockheed LRASM completes captive carry tests—The DEW Line. Hentet 24. april 2021, fra

<https://web.archive.org/web/20140204033902/http://www.flightglobal.com/blogs/the-dewline/2013/07/lockheed-lrasm-completes-capti/>

-
- MK54 Option Year 1 Award | Ultra. (2019, september 9). Hentet 28. april 2021, fra <https://www.ultra.group/fr/media-centre/news/mk54-option-year-1-award/>
- Moe, A., & Jensen, Ø. (2020). Svalbard og havområdene – nye utenrikspolitiske utfordringer for Norge? *Internasjonal Politikk*, 78(4), 511–522. <https://doi.org/10.23865/intpol.v78.2388>
- Moen, K. E. (1998). Selvpålagte restriksjoner i nord. 97. Hentet fra <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/handle/11250/99357>
- NATO. (2014). *Allied joint doctrine for air-maritime coordination (AJP-3.3.3)*. Hentet fra <https://www.gov.uk/government/publications/allied-joint-doctrine-for-air-maritime-coordination-ajp-333>
- NATO. (2017, august 14). *NATO MILITARY POLICY ON STRATEGIC COMMUNICATIONS*.
- NATO. (2019). Anti-submarine exercise concludes in the Norwegian Sea. Hentet 29. april 2021, fra Mc.nato.int website: <https://mc.nato.int/media-centre/news/2019/antisubmarine-exercise-concludes-in-the-norwegian-sea.aspx>
- NATO. (2020, september 18). NATO's new Atlantic command declared operational. Hentet 26. mars 2021, fra https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_178031.htm
- Northrop Grumman Continues Support for US Air Force Infrared Countermeasures Systems. (2020, juni 16). Hentet 14. april 2021, fra Northrop Grumman Newsroom website: <https://news.northropgrumman.com/news/releases/northrop-grumman-continues-support-for-us-air-force-infrared-countermeasures-systems>
- Norum, H. (2018, mars 5). Russland simulerte angrep på Vardø-radar. *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/norge/_-russland-simulerte-angrep-pa-var-do-radar-1.13946450
- NRK. (2014, oktober 17). Ubåtjakt i svensk farvann. Hentet 15. mars 2021, fra NRK website: <https://www.nrk.no/nyheter/ubatjakt-i-svensk-farvann-1.11992941>
- Ocean Shield exercise lasted one week longer than expected. (2019, august 19). Hentet 17. mars 2021, fra TASS website: <https://tass.com/defense/1074004>
- Odlo. (2021, februar 3). *Sett fra Forsvarets operative hovedkvarter, hvordan skal Norge som en liten nasjon balansere mellom økt spenningsnivå, økt internasjonal tilstedeværelse, avskrekking og beroligelse?* Presentert på Luftmaktseminaret 2021 – Norge fortsatt «NATO i nord»? Trondheim. Hentet fra <https://www.forsvaret.no/forskning/arrangementer/luftmaktseminaret-2021>
- Ollestad, L. F. (2019, februar 22). Sikkerhetspolitisk bilde—Februar 2019. Hentet 27. mars 2021, fra Norges Rederiforbund website: <https://rederi.no/aktuelt/2019/sikkerhetspolitisk-bilde/>
- One decade, two continents: A discussion with the Commander of US Naval Forces Europe–Africa.

(2020, juni 25). Hentet 4. mai 2021, fra IISS website: <https://www.iiss.org/events/2020/06/discussion-commander-us-naval-forces-europe-africa>

Paul, C. (2011). *Strategic Communication: Origins, concepts, and current debates: Origins, concepts, and current debates*. ABC-CLIO.

Reade, D. (1994). *Worldwide P-3 Status Report—1994 Update*. 4.

Rekstad, J. E. (2018). *P-8 and the Trilateral Partnership* (Masteroppgave). FHS, Oslo.

Respondent A. (2021, februar 8). *Samtale med Respondent A, februar 2021*.

Rogoway, T. (2017, oktober 31). Delivery Of Russia's Refit Nuclear Battlecruiser Delayed But Progress Looks Impressive. Hentet 23. april 2021, fra The Drive website: <https://www.thedrive.com/the-war-zone/15608/delivery-of-russias-refit-nuclear-battlecruiser-delayed-but-progress-looks-impressive>

Royal Navy. (2019, juli 5). Sub hunters play cat and mouse in Arctic | Royal Navy. Hentet 29. april 2021, fra <https://www.royalnavy.mod.uk/news-and-latest-activity/news/2019/july/05/190705-814-arctic>

Schelling, T. C. (1966). *Arms and Influence*. Yale University.

Schelling, T. C. (1980). *The strategy of conflict*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Sikkerhetspolitikk. (2017). I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/sikkerhetspolitikk>

Smedsvig. (2001). P-3C Orion: A Flexible Tool for Norway – a Niche Tool Internationally? *Luftkrigsskolens skriftserie*, 5, 137–144.

Stortinget. (1972). *Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite og forsvarskomiteen Fellesmøte tirsdag den 28. November 1972 kl. 14.45*. Hentet fra

<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/duuk/1971-1975/721128u.pdf>

Stortinget. (1976). *Møte i den utvidede utenriks- og konsitusjonskomite onsdag den 7. Januar 1976*.

Hentet fra https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/duuk/1976-1980/1976_0107.pdf

Stortinget. (1983). *Møte i den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite tirsdag den 3. Mai 1983*.

Hentet fra https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/stortingsarkivet/duuk/1981-1985/1983_0503.pdf

Stortinget. (2016, desember 14). Innstilling fra utenriks- og forsvarskomiteen om Endringer i statsbudsjettet 2016 under Forsvarsdepartementet [Inns]. Hentet 14. februar 2020, fra Stortinget website: [https://www.stortinget.no/no/Saker-og-](https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2016-2017/inns-201617-127s/?all=true)

[publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2016-2017/inns-201617-127s/?all=true](https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2016-2017/inns-201617-127s/?all=true)

Strand, M. (2018, august 10). Ti år som knuste drømmen. Hentet 11. mars 2021, fra Dagbladet.no

website: <https://www.dagbladet.no/kultur/ti-ar-som-knuste-drommen/70083946>

Tamnes, R. (1987). Integration and Screening: The two faces of Norwegian alliance policy, 1945–1986. *Forsvarsstudier*, 6, 59–100.

Tamnes, R. (1997). Oljealder: 1965-1995. I *Norsk utenrikspolitikk historie*. Oslo: Oslo : Universitetsforl., 1995-1997. Hentet fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014061308041

Tamnes, R. (2019). Småstatsrealisme i 70 år. *Internasjonal Politikk*, 77(1), 49–59. <https://doi.org/10.23865/intpol.v77.1617>

Tamnes, R., Bundt, K. H., Grytting, T., Hoel, A. H., Matlary, J. H., Toje, A., & Wilhelmsen, J. (2015). Et felles løft. *Ekspertgruppen for forsvaret av Norge*.

The Department of Defense. (2019a). Contracts for September 3, 2019. Hentet 30. april 2021, fra U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE website:

<https://www.defense.gov/Newsroom/Contracts/Contract/Article/1950681//>

The Department of Defense. (2019b). Contracts for September 20, 2019. Hentet 30. april 2021, fra U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE website:

<https://www.defense.gov/Newsroom/Contracts/Contract/Article/1967223//>

The Department of Defense. (2020). Contracts for May 13, 2020. Hentet 28. april 2021, fra U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE website:

<https://www.defense.gov/Newsroom/Contracts/Contract/Article/2185990//>

Timpson, T. (2015, september 15). The Vocabularist: Where did the word «crisis» come from? *BBC News*. Hentet fra <https://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-34154767>

Trevithick, J. (2020, februar 18). Here Is What Each Of The Pentagon’s Air-Launched Missiles And Bombs Actually Cost. Hentet 28. april 2021, fra The Drive website: <https://www.thedrive.com/the-war-zone/32277/here-is-what-each-of-the-pentagons-air-launched-missiles-and-bombs-actually-cost>

Ulfstein, G., & Holtmark, S. G. (2020). Svalbardtraktaten. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/Svalbardtraktaten>

US Congress. (2013, juni 20). S. Rept. 113-44—NATIONAL DEFENSE AUTHORIZATION ACT FOR FISCAL YEAR 2014 [Legislation]. Hentet 28. april 2021, fra

<https://www.congress.gov/congressional-report/113th-congress/senate-report/44/1>

U.S. General Services Administration. (2020). P-8A Long Range Anti-Ship Missile (LRASM) Integration. Hentet 19. april 2021, fra

<https://beta.sam.gov/opp/e0453399274345038d1f3772d70e3392/view>

US Navy. (2018). Fact sheet for: P-8A Poseidon Multi-mission Maritime Aircraft (MMA). Hentet 14.

februar 2020, fra https://www.navy.mil/navydata/fact_display.asp?cid=1100&tid=1300&ct=1

US Navy. (2020, oktober 22). P-3C Orion and EP-3 Aries. Hentet 19. april 2021, fra <https://www.navy.mil/Resources/Fact-Files/Display-FactFiles/Article/2166367/p-3c-orion-and-ep-3-aries/>

Utenriksdepartementet. (2008, september 9). *Samstemt for utvikling? Hvordan en helhetlig norsk politikk kan bidra til utvikling i fattige land*. regjeringen.no. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-14/id525832/>

Utenriksdepartementet. (2017, april 21). Veivalg i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk [Stortingsmelding]. Hentet 8. mai 2021, fra Regjeringen.no website: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-36-20162017/id2549828/>

Utenriksdepartementet. (2020, november 27). *Mennesker, muligheter og norske interesser i nord*. regjeringen.no. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-9-20202021/id2787429/>

White, R. J. (2006). *What Role can a Theater Anti-Submarine Warfare Commander Serve in the New Maritime Strategy*. NAVAL WAR COLL NEWPORT RI JOINT MILITARY OPERATIONS DEPT.

Zysk, K. (2018). RUSSLANDS MILITÆRSTRATEGI I ENDRING. *IFS Insight*, (12).

Zysk, K. (2020). Russia's Military Build-Up in the Arctic: To What End? *CNA Occasional Paper*, 38.

Øversveen. (2007). *Luftmakt i nordområdene – en kur for alt?* (Masteroppgave). FHS, Oslo.

Aamodt, L. C. (2021, februar 11). *Samtale med Lars Christian Aamodt 11. Feb 2021*.

Aas, T. (2017). P-8A Poseidon – Kapasiteter og muligheter. *Luftkrigsskolens skriftserie*, 34, 75–78.

Åtland, K., & Ven Bruusgaard, K. (2009). When Security Speech Acts Misfire: Russia and the Elektron Incident. *Security Dialogue*, 40(3), 333–353. <https://doi.org/10.1177/0967010609336201>

Vedlegg A: Intervjuguide

Intervjuguide masteroppgave

Stein Erik Gullvik, FHS, høst 2020

Innledning

Dette intervjuet er en del av kildegrunnlaget for en masteroppgave om bevæpning av P-8A Poseidon med sjø- og landmålsmissiler.

Norges aldrende flåte med P-3C Orion skal erstattes av P-8A Poseidon fra 2022. Slik Poseidon er tenkt innfaset i dag skal den videreføre dagens oppdrag fra Orion og DA20, med hovedvekt på ISR og anti-ubåt krigføring (ASW). I dag kan Orion benyttes i anti-overflate krigføring (ASuW) som en målrapporterende enhet, da flyet ikke er utrustet med anti-overflate våpen. Med P-8A kan Norge få en slik kapasitet med en rekke forskjellige våpentyper, hvis slike blir anskaffet.

AGM-84D Harpoon har lenge vært «standardutrustningen» innen anti-overflate krigføring for P-3. US Navy (USN) planlegger å integrere *AGM-158C Long Range Anti-Ship Missile* (LRASM) på P-8A, noe som vil være en betydelig kapasitetsøkning for systemet. Det norskutviklede *Joint Strike Missile* (JSM) skal benyttes på F-35, men dette kan også integreres på P-8A. JSM vil i tillegg til å ramme sjømål også kunne angripe landmål.

To av våre nærmeste allierte (US og UK) har anskaffet P-8A. Primæroppdraget for UK sine 9 P-8A er beskyttelse av sine strategiske ubåter og hangarfartøy, og de har så langt ikke anskaffet overflatevåpen. USN skal anskaffe ca 120 P-8A og vil trolig fortsette å benytte flyene i en *multimission* rolle (MMA). Denne porteføljen inkluderer anti-ubåt, anti-overflate, ISR og over-land operasjoner, og vil være mer «ambisiøs» enn den britiske og norske bruken av flyene.

Denne oppgaven vil undersøke spørsmålet: *P-8A utrustet med sjø- og landmålsmissiler som verktøy i norsk krisehåndtering – Fordeler og ulemper?*

Som ramme for oppgaven kan en se for seg et moderne «Hopen-scenario». I august 1978 styrtet et Sovjetisk fly av typen Tu-16 (NATO: Badger) på øya. De neste ukene ble svært krevende for Norge, hvor Sovjetunionen truet med å bruke militær makt. I en moderne kontekst er det interessant å se på hvordan P-8A med overflatevåpen kan nyttes i en mulig militær krise i arktiske strøk mellom Russland og Norge, som ikke (enda) har utløst NATO paktens artikkel V.

Spørsmål

1. Din rolle i forhold til MPA /P-8A	Kan du beskrive din stilling/funksjon og din rolle <u>ifm</u> Norges maritime patruljefly?	
2. P-3C og P-8A bevæpning	Etter din mening, hva kan beskrives som de historiske grunnene for valgene om bevæpning av de norske maritime patruljeflyene?	

3.	Etter din mening, hvordan kan P-8A med dages bevæpning (torpedoer), bidra til norsk krisehåndtering?	
4.	Hvis du kunne fundere fritt, hvilke muligheter, opsjoner eller kapasitet vil sjø- eller landmålsmissiler gi norske P-8A?	
5. Bi-lateral militær krise	<p>Hvordan tror du en bevæpnet P-8A kan benyttes som et norsk sikkerhetspolitisk verktøy i en slik konflikt?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvordan kan bevæpning påvirke bruken? <ul style="list-style-type: none"> ○ Hvorledes kan bevæpning gi økt/reduert norsk handlingsfrihet? 	

6.	<p>Tror du P-8A med våpen kan gi Norge bedre mulighet for krisestyring?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Avskrekking (hindre at krisen oppstår) • Eskalering • De-eskalering? 	
7.	<p>Hvordan kan norske P-8A påvirke hvordan Russland håndterer en slik konflikt?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Trussel mot P-8A? • Påvirker P-8A det russiske handlingsrommet? 	
8. P-8A trilateralt partnerskap	<p>Hvordan tror du allierte bevæpning og operasjoner med P-8A vil påvirke en eventuel norsk beslutning om bevæpning?</p>	

9.	Hvordan tror du nærværet av allierte P-8A i nordområdene kan påvirke en norsk bi-lateral krise? <ul style="list-style-type: none">• Positivt• Negativt	
-----------	---	--

Vedlegg B: Samtykkeerklæring

Vil du delta i forskningsprosjektet

P-8A utrustet med sjø- og landmålsmissiler som verktøy i norsk krisehåndtering – Fordeler og ulemper?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å *skrive en masteroppgave ved Forsvarets Høgskole*. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Med denne oppgaven ønsker jeg å bidra å forståelsen av hvordan bevæpning av maritime patruljefly (MPA) kan påvirke Norges strategiske posisjon, og bidra til å løse de militære problemene Norge kan stå ovenfor. I forbindelse med den politiske prosessen rundt anskaffelse av P-8A Poseidon er det divergens mellom prop 151 (Forsvarsdepartementet, 2016) og innstillingen (Stortinget, 2016) om bruk av plattformen. Prop 151 nevner at MPA kan «ramme mål under vann og på overflaten» (Forsvarsdepartementet, 2016, Kapittel 5.4.7), men innstillingen er fokusert på forlengelse av dagens konsept for bruk med P-3C/N som hovedsakelig innebærer maritim overvåking og anti-ubåt krigføring.

Jeg ønsker at denne oppgaven skal kunne bidra til debatten om ytterligere bevæpning av P-8A utover en «videreføring av P-3». Dette vil hjelpe Forsvaret med å balansere de tildelte militære oppdragene til plattformen opp mot den politiske ambisjonen og tildelte midler.

Prosjektet er en masteroppgave ved Forsvarets Høgskole. Prosjektet vil holdes på et ugradert sikkerhetsnivå.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Forsvarets Høgskole er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får en forespørsel om å delta fordi det vil være hensiktsmessig å foreta opptil seks personlige ekspertintervjuer i undersøkelsen. Relevante informanter befinner seg i Forsvarsdepartementet (FD), Forsvarets Operative Hovedkvarter (FOH), Nasjonalt Luftoperasjonssenter (NLUS), Luftforsvarsstaben (LST), Etterretningstjenesten (E-tj.), Forsvarsmateriell (FMA), Forsvarets høgskole og Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI). Du får forespørselen fordi det antas at du sitter på verdifulle bidrag innenfor sikkerhetspolitikk, fellesoperasjoner eller luftmakt.

Hva innebærer det for deg å delta?

Din deltakelse vil foregå gjennom et personlig intervju. Dersom du samtykker vil ditt navn kunne bli nevnt i oppgaven, og informasjonen du gir kunne knyttes til ditt navn og din stilling/funksjon. For å enklest mulig kunne behandle den informasjonen som blir gitt, og på en mest mulig korrekt måte gjengi de nyansene som kommer frem, ønsker jeg å benytte lydopptak som supplement til notater i intervjuet.

Du vil få mulighet til gjennomlesing av den informasjonen du har gitt, og eventuelt gi rettelser, før masteroppgaven leveres.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Lyddopptak fra intervjuer vil oppbevares innelåst eller på passord beskyttet datalagringsenhet, og ikke bli delt med uvedkommende utenfor prosjektgruppen nevnt ovenfor.

Masteroppgaven vil etter sensur være åpent tilgjengelig på FHS sine hjemmesider, og opplysninger du gir vil dermed være tilgjengelig for andre. Publisering utover dette er ikke planlagt, men eventuell gjengivelse av prosjektoppgaven i andre publikasjoner vil tilstrebe å anonymisere informasjon fra intervjuer.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er i juni 2021. Lyddopptak og notater fra intervjuer vil slettes når prosjektoppgaven er fullført og bestått.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Forsvarets Høgskole har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Forsvarets Høgskole ved Ole Jørgen Maaø, tlf 97518109, mail omaa@fhs.mil.no
- Vårt personvernombud: For FHS ivaretar NSD – Norsk senter for forskningsdata denne funksjonen. Tlf 55582117, mail personverntjenester@nsd.

Med vennlig hilsen

Førsteamanuensis
Ole Jørgen Maaø
(Forsker/veileder)

Student FHS, *Stein Erik Gullvik*

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «*P-8A utrustet med sjø- og landmålsmissiler som verktøy i Norsk krisehåndtering – Fordeler og ulemper?*», og har fått anledning til å stille spørsmål.

Jeg samtykker til:

- å delta i *intervju*
- at *opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes, som navn og stilling/funksjon.*

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg C: Godkjenning fra forsvarets forskningsnemnd



FORSVARET
Forsvarets høyskole

1 av 2

Vår saksbehandler
Borghild Boye, bboye@mil.no
+4723 09 57 55, 0510 5755
FHS/STAB/UTD FOU

Vår dato 2020-12-02
Vår referanse 2020/041614-003/FORSVARET/ 002

Tidligere dato
Tidligere referanse

Til
Stein Erik Gullvik
.
..

Kopi til

Tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål

1 Bakgrunn

Forsvarets høyskole (FHS) har mottatt din søknad av 27. november 2020 om tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål. Prosjektet det skal innhentes data til er en masteroppgave, og følgende problemstilling er oppgitt: «P-8A utrustet med (land- og) sjømålsmissiler som verktøy i norsk krisehåndtering – fordeler og ulemper?» Det skal gjennomføres intervju med ansatte i Forsvaret som har kunnskap om norsk sikkerhetspolitikk og maritim luftmakt. Tillatelse innhentes direkte fra den enkelte informant.

2 Drøfting

Vurdering av søknader om tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål er regulert av *Bestemmelse om utlevering av personopplysninger til forskning og gjennomføring av spørreundersøkelser*, fastsatt av sjef HR-avdelingen i Forsvarsstaben 1. mai 2018.

I henhold til punkt 2.3 og 2.4 i denne bestemmelsen er det en forskningsnemnd oppnevnt av sjef FHS som behandler søknader om tillatelse til datainnsamling i Forsvaret. Kriterier og rettsgrunnlag som skal legges til grunn for vurderingen er omtalt i punkt 4.1 og 4.2.

Forskningsnemnda har vurdert din søknad som tilfredsstillende i henhold til gjeldende krav.

3 Vedtak

Søknad om tillatelse til å innhente opplysninger i og om Forsvaret til forskningsformål innvilges. Tillatelsen gjelder til prosjektslutt 16. mai 2021.

4 Vilkår for tillatelsen

Det er kun gitt tillatelse til innhenting av det datamaterialet som fremgår av søknaden. Data hentet fra Forsvaret skal ikke benyttes til andre formål enn den aktuelle masteroppgaven. Ved prosjektslutt skal alle data hentet fra Forsvaret slettes. Det skal sendes sluttmelding til FHS vedlagt masteroppgaven. Sluttmelding sendes til følgende e-postadresse: datautlevering@fhs.mil.no

Postadresse Postboks 800 Postmottak 2617 Lillehammer Norge	Besøksadresse Akershus festning, bygn 14 / 0015 OSLO Norge	Sivil telefon/telefaks Militær telefon/telefaks 99/0500 3699	Epost/ Internett postmottak@mil.no www.forsvaret.no Organisasjonsnummer NO 986 105 174 MVA	Vedlegg
--	--	--	--	----------------

Sven G. Holtsmark
professor
leder av forskningsnemnda

Dokumentet er elektronisk godkjent, og har derfor ikke håndskreven signatur.

Vedlegg D: Godkjenning fra NSD

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

03.12.2020, 21:19



NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Bevæpning av P-8A Poseidon

Referansenummer

976082

Registrert

20.10.2020 av Stein Erik Gullvik

Behandlingsansvarlig institusjon

Forsvarets Høgskole / Forsvarets stabsskole

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Ole Jørgen Maaø, omaao@fhs.mil.no

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Stein Erik Gullvik, steejohansen@fhs.mil.no

Prosjektperiode

01.08.2020 - 31.05.2021

Status

03.12.2020 - Vurdert

Vurdering (2)

03.12.2020 - Vurdert

NSD har vurdert endringen registrert 02.12.2020.

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med

personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 03.12.2020. Behandlingen kan fortsette.

Tillatelse fra forskningsnemda ved Forsvarets Høgskole har blitt lastet opp i meldeskjemaet.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Tore A. K. Fjeldsbø

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

20.11.2020 - Vurdert

BAKGRUNN

NSDs vurdering forutsetter at det foreligger en tillatelse fra forskningsnemda ved Forsvarets Høgskole innen datainnsamling går i gang. Tillatelsen skal ettersendes til NSD når den foreligger.

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 20.11.2020, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 31.05.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål

- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Tore Andre Kjetland Fjeldsbø
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)